मालिकार्जुन गाउँपालिका

वस्तुगत विवरण

(Rural Municipality Profile)

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

शंकरपुर, पस्ती, दार्चुला

७ नं. प्रदेश, नेपाल

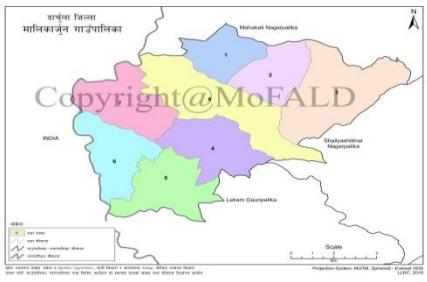

शुभकामना मन्तव्य

ऐतिहासिक, सांस्कृतिक एंव पर्यटकिय सम्भावना बोकेको मलिकार्जुन गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति समेटिएको विवरण-पार्श्वचित्र तयार भएकोमा असाध्यै खुसी लागेको छ । गाउँपालिकाको समग्र वस्तु स्थिति झल्कने ऐनाको रुपमा तयार भएको यस विवरणले गाउँपालिकाको वर्तमान नेतृत्वलाई नीति तथा कार्यक्रम बनाउन मार्गदर्शन हुने विश्वास लिएको छु । भावी योजना तर्जुमा गर्नु अघि गाउँपालिकावासीका इच्छा आकांक्षा के-के छन् । संभावना र चुर्नाती के के छन तथा प्राथमिकतामा दिनुपर्ने विषय के हो भन्ने जानकारी वोध हुनु पर्दछ प्राथमिकता दिनु पर्दछ । संघीयताको मूल अवधारणा र नेपाल सरकारको मार्ग निर्देशन तथा स्थानिय सरकारको काम, कर्तव्य,अधिकार उपयोग गरी जनतालाई घर दैलोमा राज्य उपस्थित गराउने हाम्रो प्रतिवद्धता रहको छ । पवित्र धार्मिक एवं प्राकृतिक सौन्दर्ये भरिपूर्ण मुलुकभरीको सातवटा धामहरु मध्येको एक धामका रुपमा चिनिने मालिकार्जुन र अन्य विभिन्न देविदेवताका मन्दिहरु विभिन्न खोलाहरु, वन पैदावार, खोलानालाहरु, पशुपालन नगदेवाली, लगायतका थुप्रै सम्भावनाहरु रहेका छन् ।

जनताप्रतिको उत्तरदायित्व, जवाफदेहिता र जिम्मेवारीलाई केन्द्रविन्दुमा राखेर विकास निर्माणका कार्यमा अगाडि बढ्न यस वस्तुस्थिति विवरण कोसेढुंगा सावित हुने मैले विश्वास लिएको छु । नेपालमा योजनावद्ध विकासको इतिहास लामो भए पनि जनताले अनुभूतगरी ढोस गर्ने उपलब्धि महसुस गर्न पाएका छैनन् । केन्द्रबाट लादिएका विकास निर्माणमा जनताले अपनत्व लिन नसक्नु स्वभाविकै हो । समावेसी र समानुपातिक विकास, सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षिक, स्वास्थ्य लगाएतका क्षेत्रमा गाउँपालिकामा धेरै गर्न बाँकी छ । गाउँपालिका घोषित भए पनि यस गाउँपालिकामा भौतिक पूर्वाधारको भने अभाव रहको छ । सडक सञ्जालले गाउँवस्ती नछुनु, विद्युत सेवा नपुग्नु जस्ता थुप्रै समस्या चुनौतीहरुको समाना गर्नुपरेको छ भने सम्पूर्ण वडाहरुमा सडक नपुग्नु, विद्युतिकरण नहुनु, खानेपानीको समस्या जस्ता समस्याहरुपनि व्याप्त छन । जसका लागि आफुहरु कटिवद्ध भइ लागि परेका छौ । साथै राष्ट्रकै सातवटा धामहरु मध्ये एउटा धामको रुपमा चिनिदै आएको मालिकार्जुन धामको संरक्षण, सम्बर्द्धन, प्रचारप्रसारमा सबै लाग्नुपर्ने भएकाले सबै कटिवद्ध भइ लागि परौँ । जनताको अपेक्षा अनुसार अगाडि बढ्ने छौ हातेमालो गर्दै अगाडी बढौं ।

नरेन्द्र धामी
अध्यक्ष

शुभकामना मन्तव्य

समाज र राष्ट्रको समुन्नत विकासको लागि सकारात्मक परिवर्तन आवश्यक पर्दछ । समाजलाई सकारात्मक दिशा तर्फ रुपान्तरणको गर्नको लागि व्यवस्थित, योजनाबद्ध र पुर्वअनुमान योग्य विकासको खाका कोरिनु पर्दछ । उक्त विकासको खाका कोर्नको लागि सम्वन्धित स्थानिय तहको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक लगायतको सम्पूर्ण बस्तुस्थिति झल्कने विवरण तयार गर्नु पर्ने हुन्छ । कुनै पनि स्थानीय तहको उपयुक्त तवरबाट विकास गर्नको लागि योजना, तथ्यांक र सम्बन्धित व्यक्तिहरुको समन्वयको ठूलो महत्व रहने गर्दछ । जब सम्म उपयुक्त र व्यवस्थित योजना बन्न सक्दैन तव सम्म कुनै पनि विकासले फड्को मार्न सक्दैन । यही कुरालाई मध्यनजर गरि मलिकार्जुन गाउँपालिकाले श्री संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको ढाँचा र कार्यादेश अनुरुप गाँउपालिकाको वस्तुगत विवरण तयार गर्ने कार्यलाई अगाडि बढाईएको हो ।

गाउँपालिकाको सन्तुलित विकासका लागि सिमित आन्तरिक स्रोत, न्यून पुँजीगत अनुदान तथा कमजोर संस्थागत क्षमताको परिधि भित्र रही भौतिक पूर्वाधार, जनशक्तिको क्षमता विकास तथा पर्यटन पूर्वाधारमा लगानी गरेर यस गाँउपालिकालाई अझै सम्बृद्ध, सम्मुनत, आकर्षणको केन्द्र बिन्दु बनाउनमा सम्पूर्ण पक्षको सहयोग र समन्वय आवश्यक पर्दछ । गाउँपालिकाको योजना निर्माण र विकासका लागि आधारभूत तथ्यांक प्रस्तुत गर्ने आशा र विश्वासका साथ यस गाँउपालिकाको वस्तुगत विवरण २०७४ तयार पारिएको छ । यसले थप सबल, सक्षम र दिगो विकासको आधार तयार गरेको छ ।

अन्त्यमा यो वस्तुगत विवरण यस गाँउपालिकाको विकासका लागि कोशेढुङ्गा सावित हुने विश्वास लिएको छु । यस कार्यमा सहयोग गर्ने सम्पूर्ण राजनैतिक दल, विषयगत कार्यालय, विकास साझेदार संघ संस्थाहरु लगायतले खेल्नु भएको भूमिका प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहन्छु ।

पुष्पा अवस्थी
उपाध्यक्ष

दुई शब्द

मलिकार्जुन गाउँपालिकाको वस्तु स्थिति विवरण तयार भएकोमा मलाई असाध्यै खुसी लागेको छ । भर्खरै घोषणा भै गठन भएको गाउँपालिकोसामाजिक आर्थिक, सांस्कृतिक तथा भौतिक विकास गरी जनताको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन योजनावद्ध विकास गर्नु नितान्त जरुरी हुन्छ । विकेन्द्रीकरण माध्यमद्धारा प्राप्त अधिकार मार्फत समावेशी, सहभागितामूलक र समतामूलक विकासको माध्यमद्धारा मानव विकास पक्षहरुमा जोड दिन गरिवी घटाई आर्थिक,सामाजिक असमानताहरु घटाउन, विकासका प्रतिफलहरुलाई जनताको घर दैलोसम्म पुऱ्याउन् यस विवरणले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने विश्वास लिएको छु । विवरणमा गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति समेटिएको छ । गाउँपालिकाकाको आगामी योजना, विकासको आवश्यकता पहिचान, प्राथमिकीकरण, योजना निर्माण, विकासको प्रतिफलको न्यायोचित वितरण गर्न गाउँपालिकाको लागि कोषेढुगा हुनेछ । प्रस्तुत गाउँपालिका वस्तुस्थिति यस गाउँपालिकाको सामाजिक, आर्थिक र भौतिक विकासको स्थिति, भौतिक पूर्वाधारको अवस्था, प्राकृतिक स्रोत साधनको अवस्था, मानविय स्रोत साधनको अवस्था जस्ता तथ्याङकहरुलाई विश्लेषणात्मक ढंगवाट प्रस्तुत गरेको छ । यसै गरी गाउँपालिकाले बनाउनु पर्ने योजनाहरुको सुझाववारे प्रस्तुत गरेको छ । उल्लेखित तथ्यांकको आधारमा गाउँपालिकाले आगामी दिनहरुमा सरोकारवाला सवैको सहभागितामा अल्पकालिन, मध्यकालिन, दिर्घकालिन योजना वनाउन, समावेशी विकास सहभागितामूलक विकास मार्फत सामजिक, आर्थिक र राजनैतिक रुपमा पछाडि परेको वर्ग, समुदाय क्षेत्र, लिंग तथा समग्र विकासको मूल प्रवाहमा ल्याउन, विकासलाई अधिकारको रुपमा स्थापना गर्न, गाउँपालिकालाई नमुना गाउँपालिकाको रुपमा विकास गर्न यस विवरणले महत्वपूर्ण भुमिका खेल्ने मैले लिएको छु ।

यस वस्तुगत विवरण तयार गर्न महत्वपूर्ण भुमिका खेल्नुलाई सबैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । सामाजिक, आर्थिक, सास्कृतिक, धार्मिक क्षेत्रको विकास, विकासको मूल प्रवाहीकरणवाट वञ्चित तथा पछाडि परेको वर्ग क्षेत्र लिङ्ग र समुदायलाई विकासको मूल प्रवाहमा ल्याइ मानव विकासका सूचकहरु सुधार गरी जीवन स्तरमा सुधार ल्याउन, आर्थिक वृद्धि र आर्थिक विकमासटेवा पुऱ्याउन समावेशी र समता मूलक विकासको लागि नागरिक पहुँचलाई सहज वनाउन प्राप्त स्रोत साधनको न्यायोचित वितरण गर्न यस प्रतिवेदनले महत्व पूर्ण दिशा निर्देश गर्नेछ भन्ने विश्वास छ । अन्त्यमा यस वस्तुगत विवरण तयार गर्दा केही प्राविधिक विषय वस्तुमा कमी कमजोरी भएको हुन सक्छ । सकारात्मक राय सुझावलाई गाउँपालिका परिवार सधैं आत्मसाथ गर्न तयार छ । गाउँपालिकावासीको सर्वोपरी हित नै हाम्रो एक मात्र लक्ष्य हो ।

सन्तोष कुमार भट्ट
प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत

विषय सूची

१. विषय प्रवेश : 1
२. दार्चुला जिल्लाको परिचय 2
३. मालिकार्जुन गाउँपालिकाको परिचय 6
३. मालिकार्जुनधामको इतिहास 6
४. भौगोलिक बनावट 10
५. वस्तुगत विवरणको परिचय, उद्देश्य र फाइदा : 11
(क) परिचय : 11
(ख) उद्देश्य : 12
(ग) फाइदा : 12
६. स्थानीय चाडपर्व तथा जात्रा र मेलाहरुको विवरण : 13
क. नागपञ्चमी 14
ख. रक्षाबन्धन तथा जनै पूर्णिमा 15
ग. हरितालिका तीज 15
घ. गौरा पर्व 15
ङ) दशैँ 18
च. तिहार 18
छ. माघेसंक्रान्ती 19
ज. शिवरात्री 19
झ. चैते दशै 19
ञ. होली पूर्णिमा 20
७. पर्यटकीय स्थलहरुको विवरण (धार्मिक/ऐतिहासिक/पुरातात्विक) : 20
८. वर्तमान भू-उपयोग सम्बन्धी विवरण 20
९. सिंचित क्षेत्रफलको विवरण 21
१०. वन क्षेत्र/नर्सरी सम्बन्धी विवरण 22
११. सरकारी/सार्वजनिक जग्गाहरुको विवरण 22
१२. जनसंख्या विवरणको अवस्था 23
१३. वडा अनुसार घरधुरी तथा जनसंख्याको विवरण 23

१४. उमेर तथा लिंगका आधारमा जनसंख्याको विवरण 24
१५. आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था 25
१६. मातृभाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण 25
१७. धर्मको आधारमा जनसंख्याको विवरण 26
१८. जातियताको आधारमा जनसंख्याको विवरण 26
१९. लिंग र उमेरका आधारमा घरमुलीको विवरण 27
२०. १० वर्ष र सो भन्दा माथिका महिला पुरुषहरुको पहिलो पटक विवाह गरेको उमेरको आधारमा जनसंख्या (वडा अनुसार) 29
२१. अपांगताको आधारमा जनसंख्या 31
२२. अपांगता परिचयपत्र लिएका बालवालिकाको विवरण 32
२३. छाना तथा घरको प्रकारको आधारमा घरधुरी संख्या 32
२४. स्वामित्को आधारमा घरपरिवारको बसोबासको अवस्था 33
२५. खानेपानीको श्रोतको आधारमा घरपरिवार सम्बन्धी विवरण 34
२६. इन्धनको प्रयोगको आधारमा घरपरिवार विवरण 34
२७. बत्ती प्रयोगको आधारमा घरपरिवार विवरण 35
२८. उपलब्ध सेवा सुविधाको आधारमा घरपरिवार विवरण 35
२९. शौचालय प्रयोगको आधारमा घरपरिवार विवरण 36
३०. बसाई सराई सम्बन्धी विवरण 37
३१. खाद्यान्न आत्मनिर्भरताको अवस्था 37
३२. स्वामित्वको प्रकारको आधारमा महिला घरमुली सम्बन्धी विवरण 38
३३. भूस्वामित्व सम्बन्धी विवरण 38
३४. परिवारको स्वामित्वमा रहेको जग्गा जमिन सम्बन्धि विवरण 39
३५. आर्थिक बर्ष २०७२/०७३ को पञ्जिकरणको विवरण 39
३६. आर्थिक बर्ष २०७२/०७३ मा भएको नागरिकता तथा अन्य सिफारिसहरुको विवरण 40
३७. जेष्ठ नागरिक तथा एकल महिलाहरुको विवरण (आ.व. २०७२/०७३) 40
३९. वार्षिक कार्यक्रमबाट लक्षित कार्यक्रमतर्फ भएको बिनियोजन तथा खर्चको अवस्था 42
४०. शैक्षिक संस्थाहरुको विवरण 43
४१. विश्वविद्यालय तथा कलेजहरु 44
४२. ५ बर्ष र सो भन्दा माथिकाको साक्षरताको आधारमा जनसंख्या विवरण 44
४६. कुल साक्षरता दरमा महिलाहरुको हिस्सा 45

४७. वडा अनुसार साक्षरता प्रतिशत 45
४८. वालविकास केन्द्रको विवरण 47
४३. विद्यालयमा अध्ययन गरिरहेको छात्रछात्राहरुको विवरण (संख्या) 47
५०. विद्यालयहरुमा शौचालयको विवरण 48
५१. तहगत शिक्षक विवरण 48
शिक्षाको जिल्लागत तथ्यांक 52
५२. शिक्षक तथा कक्षा कोठाको पर्याप्ता 53
५३. विद्यमान स्वास्थ्य सेवाहरु 54
५४. खोप सेवाको विवरण 56
५५. खोप सेवा छोडने बालबालिकाको अवस्था 56
५६. विगत ३ बर्षहरुको पोषणको अवस्था 57
५७. कुपोषणको अवस्था 57
५८. दिर्घ रोगको कारणले मृत्यु भएका बालवच्चा सम्बन्धी विवरण 57
५९. लिंग अनुसार वाल विवाह सम्बन्धी विवरण (१८ बर्ष मुनीका) 58
६०. कामदारको रुपमा घर/परिवारबाट घर वाहिर गएका वालवालिहरुको विवरण 58
६१. श्रमिक वालवालिकाको प्रकार 58
६२. वालवालिकाहरुको हत्या अपहरण सम्वन्धी विवरण 59
६३. स्वास्थ्य सम्बन्धी सूचकांकहरु 59
६४. बालक्लबहरुको विवरण 60
६५. जन्मदर्ता भएका बालबालिकाको संख्या ..... **Error! Bookmark not defined.**
६५. वडागत बालक्लवहरुको विवरण 60
६६. वालक्लव तथा बाल समुहले प्रतिनिधित्व गरेका संघ सस्थाहरुको विवरण 60
६७. DCWB मा दर्ता भई गाउँपालिका अर्न्तगत रहेका बालक्लवहरुको संख्या 61
६८. जन्मदर्ता भएका बालवालिकाको संख्या 61
६९. परिवार विहिन वालवालिकाको अवस्था 61
७०. महिला हिंसा सम्बन्धी विवरण 62
७१. वातावरण तथा सरसफाई 62
७२. फोहरमैला व्यवस्थापन 63
७३. सेवा प्रवाह विवरण 63
७४. कृषि सेवा केन्द्र 64

७४. हुलाक सेवा केन्द्र 64
७५. गाउँपालिकाको हालका भवन 64
७६. वसपार्क वा बस स्टेशन 65
७७. सिचाईको श्रोत 65
७८. तालतलैया र प्राकृतिक पोखरीको नाम 65
७९. गाउँपालिकाको टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित गाउँपालिकाको केन्द्र पुग्नलाग्ने अनुमानित समस्या 66
८०. बैंक तथा वित्तिय सस्था 66
८१. खुला क्षेत्र 66
८२. अचल सम्पत्ति विवरण 67
८३. धार्मिक स्थलहरुको नाम 67
८४. सडक सञ्चालको विद्यमान अवस्था 68
८५. निर्माणाधिन गाउँ स्तरिय सडकहरु 68
८६. गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रुट परमिट लिएर संचालन भएका सवारी साधनहरुको विवरण 69
८७. गाउँक्षेत्रमा चल्ने सवारी साधनहरुको विवरण 69
८८. विद्यमान सतह ढलको अवस्था 69
८९. सार्वजनिक शौचालय सम्बन्धी विवरण 70
९०. प्रकोपबाट भएको क्षति सम्बन्धी विवरण 70
९१. विपद व्यवस्थापन पूर्व तयारी सम्बन्धी विवरण 70
९२. शहरी विद्युतीकरण 71
९३. दुर संचार सम्बन्धी विवरण 71
९४. झोलुङ्गे पुल / पुलसेवा सम्बन्धी विवरण 72
९५. व्यापारिक केन्द्रहरुको विवरण 72
९६. सामुदायिक भवनहरुको विवरण 73
९७. सार्वजनिक पाटीपौवा र चौतारा सम्बन्धी विवरण 73
९८. खेल मैदान सम्बन्धी विवरण 73
९९. पार्क, वनस्पती, तथा उद्यान सम्बन्धी विवरण 74
१००. गाउँपालिका कार्यालयदेखि प्रत्येक वडाकेन्द्रसम्मको दुरी 74
१०१. राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संघसस्थाको विवरण वर बार्षिक बजेट 74
१०२. गाउँ/नगर क्षेत्रभित्र गठन भएका टोल विकास सस्थाहरुको विवरण 75
१०३. वडा नागरिक मञ्च तथा नागरिक सचेतना केन्द्र सम्मबन्धी विवरण 75

१०४. जनचेतनामूलक तालिम प्राप्त गरेको जनसंख्या विवरण 76
१०५. मुख्य पेशा सम्बन्धी विवरण 77
१०६. औसत मासिक परिवारिक आम्दानी विवरण 77
१०७. औसत मासिक पारिवारिक बचत विवरण 77
१०८. विप्रेषणको विवरण 78
१०९. वडा अनुसार विपन्नता स्तरीकरण 78
११०. विद्युत/सौर्य उर्जा आयोजनाहरुको स्थिति 79
१११. वार्षिक कृषि उत्पादन सम्बन्धी विवरण 79
१. प्राकृतिक स्रोत साधन 80
२. कृषिजन्य वस्तुहरु :- 80
३. पशुजन्य बस्तुहरु :- 80
११२. गाउँ नगरबाट बाहिर निकासी हुने वस्तुहरुको विवरण 81
११३. जग्गाको किसिम अनुसारको विवरण - विघा/रोपनी 81
११४. औद्योगिक तथा व्यापार, व्यवसाय (निर्माण व्यवसायी समेत) सम्बन्धी विवरण 82
११५. विगत ५ आर्थिक वर्षको आयव्यवको विवरण 82
११६. गाउँपालिकाले सञ्चालन गरेका प्रमुख कार्यक्रम तथा योजनाहरु 83
११७. गाउँपालिकाको संगठनात्मक ढाँचा 84
११८. गाउँपालिकाको कार्यालयमा हाल कार्यरत कर्मचारीहरुको विवरण 84
११९. सरकारी कार्यलयहरुको नाम, टेलिफोन विवरण 85
१२०. स्थानीय राजनीतिक दलहरु 85
१२१. गाउँपालिसँग साझेदारी गरेका संघ सस्थाहरु 85
१२२. गाउँपालिकाको भगिनी सम्बन्ध रहेका सस्था 85
१२३. गाउँपालिकाका प्रमुख, उप प्रमुख तथा अन्य जनप्रतिनिधीहरु 86
१२४. विगत ३ बर्षको MCPM को स्तर 87
१२५. विमानस्थलको विवरण 87
१२६. शवदाह पशु वधशालाको विवरण 87
१२७. विशेष व्यावसायिक खेती र उउत्पादन हुने मुख्य कृषि वाली 87
१२८. गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेको होटलहरुको विवरण 87
१२९. वेरोजगारको तथ्यांक 88
१३०. सुरक्षा ईकाईहरु 88

१३१. सहकारी सस्थाहरुको विवरण 88
१३२.. एफ.एम. रेडियो स्टेशन 89
१३३. व्यापारिक फर्महरुको विवरण 89
१३४. सामुदायिक मेलमिलाप सम्बन्धी समिति गठन र क्रियाकलाप 90
१३५. प्राकृतिक श्रोत (खानी, खनिज) 90
१३६. पशुपंक्षी / वन्यजन्तुको विवरण 90
१३७. सुकुम्बासीको तथ्यांक 90
१३८. अल्पसंख्याक / सिमान्तीकृत वर्गको संख्या 91
१३९. भाडामा वस्नेहरुको विवरण 91
१४०. गाउँपालिकाभित्र रहेको विशेष, संरक्षित , स्वायत्व क्षेत्रको विवरण 91
१४१. गाउँपालिका आफैले बनाएको नियहरुको विवरण 91
१४२. गाउँपालिकामा देखिएका कमजोर पक्षहरु 92
१४३. गाउँपालिकामा देखिएका अवसर 94
१४४. गाउँपालिकामा रहेका चुनौतीहरु 95
१४५. गाउँपालिकाका विकास सम्भावनाहरु 95
१४६. गाउँपालिकाका विकास सम्भावनाहरु 96
१४७. गाउँपालिकाको नक्सा 96
१४८. नेपालको परिचय 96
१४९. नेपालको प्राकृतिक स्वरुप : 97
१५०. नेपालका नदी र जलस्रोत : 98
१५१. नेपालको राजनीतिक वर्गीकरण 99

१. विषय प्रवेश :

नेपाल वहुजातीय, बहुभाषिक, वहुसांस्कृतिक, बहुधार्मिक वा धर्म निरपेक्ष र गणतन्त्रात्मक राज्य राष्ट्रका रुपमा विकसित भैरहेको एक अल्पविकसित देश हो । यहाँका जनताको सवल र सुदृढ राष्ट्रिय एकताले नै नेपालको देशभक्तिपन, लोकतान्त्रिक मूल्य मान्यता, पर्यावरणीय र मानवीय सम्पदाको रक्षा र प्रवर्द्धन हुँदै आएको छ । वास्तवमा सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक, धार्मिक र राजनीतिक संस्कार सकारात्मक दिशातर्फ रुपान्तरण भैरहँदा नै अपेक्षित लाभ र उपलब्धिहरु बृद्धि हुन्छन् र नकारात्मक प्रवृत्तिहरु क्रमशः घट्दै जान्छन् । सामन्तवादबाट पूर्ण मुक्त हुन नसकेको वर्तमान नेपाली समाजमा लामो समयसम्म बञ्चितीकरण र वहिष्करणमा परेका सीमान्तकृत, उपेक्षित र पिछडिएका गरिब वर्ग र परिवारका प्रत्येक सदस्यले अनुकूलित वातावरणमा उपयुक्त शिक्षा, दीक्षा र रोजगारी आर्जन गरी ब्यक्तित्व विकास गर्ने समान अवसर राज्यबाट पाउन अत्यावश्यक छ । राज्यले यस्तो किसिमको राष्ट्रिय परिवेश सिर्जना गरेमा मात्र अधिकाधिक नेपाली नागरिकहरुले दक्षता र क्षमता हासिल गर्दै मुलुकलाई द्रुत गतिमा समृद्धितर्फ अग्रसर गराउन सक्रिय र सक्षम हुनेछन् ।

अमेरिकाका अब्राहम लिंकन, रुसका भि.आई. लेनिन, चीनका डा.सनयातसेन, माओत्सेतुङ्ग र देङ्ग सियाओ पेङ्ग, भारतका महात्मागान्धी, जे.एल.नेहरु, इन्दिरा गान्धी आदिले आ-आफ्नो देशको भविष्यका बारेमा जे जस्तो परिकल्पना साथ जुन दूरदृष्टिकोण बनाए, तदनुसार नै ब्यावहारिक किसिमका विकासका कार्यक्रमहरु अघि वढाए । त्यसबाट नै आज ती देशहरु समृद्धिको उचाइउक्लिरहेका छन् । हाम्रो देशमा पनि वि.पि.कोइराला, पुष्पलाल श्रेष्ठ, मदन भण्डारी जस्ता राजनेताले परिकल्पनायुक्त दूरदृष्टिकोण अघि सारेका थिए । त्यो दृष्टिकोण महत्त्वपूर्ण भएर पनि त्यसलाई ब्यवहारमा लागु गर्ने अवसर उनीहरुले पाएनन् भने अरुबाट त्यो काम हुन सकेको छैन । तर पनि नेपालमा राष्ट्रिय सहमतिको कार्यदिशा अवलम्वन गर्दै नयाँ राजनीतिक ब्यवस्था स्थापना गर्ने जमर्को सुस्त गतिमा भैरहेकोमा कहिलेकाँही गतिरोध पनि उत्पन्न हुने गर्दछ ।

शान्ति प्रकृयालाई पूर्णतामा पुऱ्याउने, राज्यको पुनसंरचना गरी शासकीय स्वरुप सहित संघीय शासन प्रणाली स्थापना गर्ने, गणतन्त्रलाई दिगो ढङ्गले संस्थागत गर्दै जनपक्षीय नयाँ संविधान वनाउने र आर्थिक सामाजिक विकासलाई योजनावद्ध वैज्ञानिक र समन्यायोचित ढंङ्गले प्रगतिपथमा अघि बढाउने जस्ता अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण काम कारवाहीहरुको जिम्मेवारी पाउने संस्था र ब्यक्तिहरुले ती काम कारवाहीहरुलाई अहिले अलपत्र पारिरहेका छन् । यस्तो परिस्थितिमा ग्रामीण क्षेत्रमा वस्ने जनता धेरै उत्साहित नहुनु स्वाभाविकै हो ।

नेपालको ग्रामीण विकासमा ***"आफ्नो गाउँ आफै बनाऔं", 'गाउँ विकास तथा स्वावलम्वन कार्यक्रम' र 'हाम्रो गाउँ राम्रो बनाऔं'*** नामाकरण राखिएता पनि २०५१ मा मनमोहन अधिकारीको नेतृत्त्वमा शुरु भएको ***"आफ्नो गाउँ आफैं बनाऔं"*** (Build Our Village Own, BOVO)कार्यक्रमले नेपालको स्थानीय ग्रामीण विकासमा एउटा कोसेढुङ्गो (Milestone) स्थापित गर्न सफल भएको छ यसै कुरालाई मध्यनजर गरि यो वस्तुगत विवरण तयार पारिएको हो । .

२. दार्चुला जिल्लाको परिचय

नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तरगत महाकाली अञ्चलका ४ जिल्ला मध्ये छुट्टै महत्व रहेको यो जिल्ला एशियाका दुई शक्तिशाली राष्ट्र भारत र चीनको सिमानासंग जोडिएको दार्चुला जिल्लाको नाम दार्चुला कसरी रहन गयो भन्ने सम्बन्धमा कुनै लिखित प्रमाण प्राप्त नभएतापनि विभिन्न किबंदन्तिहरु सुन्न पाईन्छन् । दार्चुला शव्द उच्चारण गर्दा दारचूला भए पनि स्थानीय भाषाको दुईवटा शव्द धार र चूला वाट विकसित भएको हो । स्थानीय भाषामा धारको अर्थ पहाडको अग्लो चुचुरो र चुलाको अर्थ चुल्हो हुन्छ । यस भेगमा खान पकाउन प्रयोग गरीने चुल्होहरु प्रायः एक समानका तिन वटा ढुङ्गाहरुमा माटो पोतेर चुचुरो को आकारमा वनेका हुन्छन् । यसरी तिनै तिर चुचुरो (धार) जस्तो चुल्हो वनाई खान पकाउने ठाउँ भएकोले धारचुला नाम रहेको र धारचुला पछि अपभ्रम्स भई दारचुला र त्यसपछि दार्चुला वन्न गएको हो भन्ने एक थरिको भनाई रहेको छ ।

अर्को किम्वदन्ति अनुसार यहाँ स्थित तिन वटा पहाडका चुचुराहरु वर्तमानमा एक पहाड भारत र दुई वटा पहाड नेपाल मै रहेका छन् । फेदी वाट हेर्दा धार परेको जस्तो स्थानीय चुल्होको आकारमा चुचुरो देखिन्छ । प्राचिन कालमा मलिकार्जुन हिमालवाट मलिकार्जुन ऋषि तपस्या गरी फर्कदा यी तिन धारहरुको चुल्हो वनाई भात पकाई खाएको हूनाले यो ठाउको नाम धारचूला रहन गएको र धारचूला शव्द अपभ्रम्स भई दार्चुला रहेको हो भन्ने अर्को भनाई रहेको छ । दार्चुला जिल्लाको सिमाना चीनको तिव्वत क्षेत्र सित जोडिएको छ । तिव्वत संग व्यापार गर्ने यहाँको प्रमुख नाकाको रुपमा मलिकार्जुन क्षेत्र रहेको छ । मलिकार्जुनवाट तिव्वत क्षेत्रमा आवत जावत गर्दा एउटा भन्ज्याङ पार गरी जानुपर्ने हुन्छ । जसलाई तिव्वति भाषामा "ला" भनिन्छ । यो भन्ज्याङ तिव्वत सिंत व्यापार गर्ने द्वार (बाटो) भएकोले द्वार र "ला" शब्दहरु मिलि दार्चुला नाम रहन गएको हो भन्ने पनि अर्को भनाई पाईन्छ।

यस जिल्लाको पूर्वमा वझांग जिल्ला, पश्चिममा भारतको उत्तराखण्ड प्रदेशको पिथौरागढ, उत्तरमा चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बत र दक्षिणमा बैतडी जिल्ला रहेका छन् । विश्व मान चित्रमा २९ डिग्री ३६ मिनेट उत्तर देखि ३०डिग्री १५ मिनेट उत्तरी अक्षांश र ८०डिग्री २२ मिनेट पूर्व देखि ८१ डिग्री ०९ मिनेट पूर्वी देशान्तर सम्म फैलिएको छ। यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफल २३२२ वर्ग कि.मी.

छ।समुद्री सतह बाट ५१८ मी. देखि ७१३२ मी. सम्म उचाई रहेकोछ। बार्षिक औषत बर्षा २१२९ मी.मी. रहेको त्यस्तै औषत तापक्रममा न्यूनतम ५.७० से. अधिकतम २८.६० से.रहेको पाईन्छ यस जिल्लाको अग्लो अपी हिमाल, लिपु लेक आदि जिल्लाको आकर्षणको केन्द्र रहेकाछन्। यस्तै चीनको तिब्बत क्षेत्रमा अवस्थित हिन्दूहरुको महत्वपूर्ण तीर्थ स्थल तथा पर्यटकीय महत्व समेत बोकेको मानसरोवर जाने प्रमुख मार्गको रुपमा समेत दार्चुला जिल्ला रहेको छ।यस जिल्लाको सदरमुकाम खलंगा महाकाली नदीको किनारमा भारतको धारचुला सित जोडीएर रहेको छ ।

स्थानीय तह पुर्नसंरचना अनुसार दार्चुला जिल्ला एक संसदीय विकास क्षेत्र, २ नगरपालीका (वडा संख्या १८) ७ गाउँपालिका (वडा संख्या ४३) गरी जम्मा ६१ वडहरुमा विभाजित छ ।व्यास गाउँपालीका भारत र चीन संग सीमाना जोडिएकोछ त्यस्तै दुहुँ गाउँपालिका, महाकाली नगरपालीका, मालिकार्जुन गाउँपालिका र लेकम गाउँपालिका भारत संग सीमाना जोडिएकोछ ।

२०६८ सालको राष्ट्रिय जनगणना अनुसार दार्चुला जिल्लाको कुल जनसंख्या १३३२७४ रहेको छ । जस मध्ये पुरुषको संख्या ६३६०५ रहेको छ भने महिलाको संख्या ६९६६९ रहेको छ, दार्चुला जिल्लामा कुल घरधुरी संख्या २४६१८ रहेको छ साथै दार्चुलाको औसत घरधुरी आकार ५.४१ र जनघनत्व ५७ प्रति वर्ग किमी रहेको छ भने जिल्लाको बार्षिक जनसंख्या बृद्धि दर ०.८८५ रहेकोमा लै गिक अनुपात ९१.३ रहेकोछ साथै जिल्लामा २६.९४५ घरधुरीमा विधुत सेवा पुगेकोछ, भने ३३.०५५ घरधुरीमा सोलार सुविधा रहेकोछ ।दार्चुला जिल्लाको कुल साक्षरता दर ६५.३६ प्रतिशत रहेकोमा महिला साक्षरता दर ५२.६३५ पुरुष साक्षरता दर ७९.३७५ रहेकोछ भने जिशिका दार्चुलाको २०७२ को विवरण अनुसार पुरुष ९४.६५ र महिला ९६.४५ गरी जम्मा ९५.४५ कुल साक्षरता रहेको छ ।

२०६८ सालको राष्ट्रिय जनगणना अनुसार दार्चुला जिल्लामा ८२.५६५ खानेपानी सुविधा पुगेको देखिन्छ र सरसफाईमा ४६.७७५ दार्चुलावासीले मात्र चर्पीको सुविधा प्राप्त गरेका छन् । यसरी हेर्दा राष्ट्रिय सरसफाईको तथ्याङ्क भन्दा भन्दा १५५ पछाडि रहेको देखिन्छ। दार्चुला जिल्लालाई खुल्ला दिसा मुक्त क्षेत्र तथा सरसफाई क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्न विभिन्न कार्यालय संघ संस्थाको सक्रिय भूमीका रही आउदा आ.ब. २०७३ र ७४ सम्ममा साविकका ३६ गाविस मध्ये ३६ वटा गाविस र साविक अपी नगरपालीकाको १३ वटा वडा खुल्ला दिसा मुक्त गाविस घोषणा भई सकेको हुँदा दार्चुला जिल्लाको सरसफाइ ९८ प्रतिशत पुगेको छ । स्थानीय तह पुर्नसंरचना अनुसार महाकाली नगरपालीकाको वडा नं. ४ र ५ मात्र वडा खुल्ला दिशा मुक्त घोषणा हुन बाँकी रहेकोछ ।

जिल्लाको स्वास्थ्य सम्बन्धि सुविधा अन्तरगत जिल्ला अस्पताल १, प्रा. स्वा. उ. के. १, स्वास्थ्य चौकी ११, महिला स्वयम् सेविका ३६९, उप स्वास्थ्य चौकी २९, मातृशिशु कार्यकर्ता ३६, आयुर्वेद

औषधालय ३, तालिम प्राप्त सुडेनी ९०, डट्स उपचार केन्द्र १३ उपचार उप केन्द्र २९ खोप क्लिनिक १४७, गाउँ घर क्लिनीक १४१ बर्थिङ सेन्टर ४ रहेका छन् ।

विकासका सूचाकाङ्कहरुलाई मध्य नजर गर्दा कुल साक्षरता दर, प्रति व्यक्ति आय, औसत उमेर, बाल मृत्यु दर, शिशु मृत्यु दर, जन्म दर, मातृ मृत्यु दर, मृत्यु दर आदि धेरै जसो नकारात्मक रहेका छन् । यस जिल्लाको ९०५ भन्दा बढी जनसंख्या कृषिमा आधारित छन् । कृषि क्षेत्रमा नयाँ प्रविधिको विकास हुन नसकेकोले कृषि उत्पादन क्षेत्रमा राम्रो उत्पादन हुन सकेको छैन जसले गर्दा खाद्य सन्तुलन नकारात्मक रहेको छ । भौगोलिक विकटता र विविधता रहेको यस जिल्लाको आर्थिक कृयाकलाप समेत न्यून रहेको छ ।

अतिशित,सितोष्ण, समसितोष्ण, अर्ध उष्ण, लेकाली हावापानी भएको दार्चुला जिल्लाको भू उपयोगको अवस्था बिश्लेषण गर्दा कूल क्षेत्रफल २३२९५९.५ हे. मध्ये खेतियोग्य जमीन ६१२१५ हे., वनको क्षेत्र ७२९८२.३ हे., चरन क्षेत्र २४.९६४ हे., झाडिबुटा ६५५५.२ हे., अन्य ६७२४३ हे. रहेकोछ ।

भू-विभाजन अनुसार समथर प्रदेश अन्तरगत महाकाली, चौलानी र अन्य त्यस्तै ठुला खोला नालाहरुको किनारमा अवस्थित भित्री मधेश संग तुलना गर्न सकिने समथर उब्जाउ फाँटहरु समथर प्रदेश अन्तरगत पर्दछन । जिल्लाको प्रमुख अन्न भण्डारको रुपमा चर्चा पाएको यो समथर प्रदेशमा जनसंख्याको चाप जनघनत्व पनि अत्याधिक रहेको छ । साविक उकू, लाली, दत्तू, गोकुलेश्वर, शिखर, देथला आदि गा.वि.स.हरु यस प्रदेशका प्रमुख उदाहरण हुन ।

पहाडी प्रदेश अन्तरगत यस जिल्लाको मध्य भागमा रहेको उच्च समस्थली यस प्रदेश अन्तरगत पर्दछन । समथर भूभागको तुलनामा केही कम उत्पादन हुने भएता पनि अपेक्षाकृत उब्जाउ क्षेत्र नै मानिन्छ । साविक शंकरपुर, भगवती, सर्मोली, रानीशिखर, रिठाचौपाता, ग्वानी, डाडाकोट, हिकिला आदि गा.वि.स.हरु यस प्रदेशका प्रमुख उदाहरण हुन् ।

लेकाली प्रदेश अन्तरगत प्राकृतिक सौन्दर्यताले सिंगारिएको तर उत्पादनका दृष्टिकोणले कम उर्बरक क्षेत्र लेकाली प्रदेश अन्तरगत पर्दछ । प्रायः हेमन्त ऋतुमा हिमपात हुनु यस प्रदेशको बिशेषता हो। लेकाली प्रदेश अन्तरगत साविक सुन्सेरा, राप्ला, खण्डेश्वरी, घुसा, इयरकोट आदि गा. वि. स.हरु पर्दछन ।

हिमाली प्रदेश अन्तरगत जिल्लाको उत्तर पट्टीको चीनको तिब्बत सित सीमा जोडिएको सामान्यतया बाह्रै महिना हिँउले ढाकिएको क्षेत्रमा उत्पादन मात्रै होइन मानिसहरुको बसोबास समेत नगण्य छ । हिँउदमा तल बेशी खलंगा तिर झर्ने र गृष्ममा फर्किने यहा बसोबास गर्ने (सौका) समुदायको प्रमुख विशेषता बोकेको ब्यास गाउँपालिका वडा नं. १ यस प्रदेश हो ज्वलन्त उदाहरण हो ।

यस जिल्लाको भौगोलिक बनोटमा देखिएको बिबिधता झैं हावापानी तथा वातावरणमा पनि बिषमता देखिनु अतिसयोक्ति नहोला । तसर्थ दार्चुला जिल्लाको हावापानीलाई विविध तरिकामा बिभाजन गर्न सकिन्छ ।

जिल्लाको पश्चिम दक्षिणमा नदीका समथर बेशीहरुमा उष्ण हावापानी पाईन्छ । ग्रीष्ममा अत्याधिक गर्मी र हिउदमा आंसिक रुपमा चिसो हुनु यस हावापानीको मुख्य बिशेषता हो । खास गरि साविक गोकुलेश्वर, दत्तू, लाली, उकू आदि गा.वि.स.हरु जुन समुद्र सतह देखि करिब ५१८ मी. को उचाईमा रहेका छन् त्यहां यस किसिमको हावापानी पाईन्छ ।

समसितोष्ण हावापानी जिल्लाको मध्य भागमा रहेको साविक गा.वि.स.हरुमा यस किसिमको हावापानी पाईन्छ । गृष्ममा त्यती गर्मी र हिँउदमा साह्रै चिसो अनुभुती नहुनु यो हावापानीको मुख्य बिशेषता हो । साविक रिठाचौपाता, शंकरपूर र छापरी आदि यस किसिमको हावापानी पाईने गा.वि.स.हरु हुन भन्न सकिन्छ ।

यस जिल्लामा सितोष्ण, सम सितोष्ण, अतिशीत हावापानी यस जिन्लामा ५ किसिमका वनहरु पाईन्छन् जस अनुसार कोणधारी वन, हार्डउड वन, मिश्रित वन, झाडी बुट्यान, अन्य रहेका छन् । यस जिल्लाको वनको कुल क्षेत्रफल ७२९८२.३ हेक्टर रहेको छ । जस मध्ये सामुदायिक वन क्षेत्रले ओगटेको क्षेत्रफल ३७२१.७१ हे. उपभोक्ता समितिहरुलाई हस्तान्तरण गरी सकिएको छ। आइ.सि.आइ.एम.ओ.डि.१९९७ अनुसार वन जंगलमा आस्रीत घर संख्या २७.५ ५ रहेको छ । यस जिल्ला भित्र पाइने वनस्पतिहरु मध्ये देवदार, बाज, सल्लो, साल, टुणी, उतीस, सिमल, चिउरी, लालीगुराँस, बाँस, कोइरालो, साज, सानन, धुईयो, मौनेठी, पैंयो, जामुन, जस्ता वनस्पतीका साथै यार्सागुम्बा, पाँचऔले, झयाउ, भुतकेश, भोजपत्र, भ्याकुर, दालचिनी, टिमुर, पाषाणवेद, पदमचाल, दारुहल्दी, तितेपाती, लोठसल्ला, गुच्ची च्याउ, कुमकुम, सिकाकाई, सतुवा, सेतक चिनी, कुटकी, काफलबोक्रा, ओखरबोक्रा, धुपीपात, तेजपात र रिट्ठा आदि जडिवुटी समेत रहेका छन् ।

यो जिल्ला पर्यटकीय क्षेत्रमा पनि धनि रहेको छ, यस जिल्लाका प्रमुख धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रहरुमा अपी हिमाल ७१३२ मी.(घुषा), व्यास हिमाल ६७७० मी. (व्यास), नाम्पा ६७५४ मी. (व्यास), महलको भग्नावशेष (उकु), सुरमासरोवर ताल (खण्डेश्वरी), लिपु लेक ५००० मीटर धर्मी गुफा (खण्डेश्वरी), शिखर डाडा, मालीकार्जुन, मालीकार्जुन मन्दिर मालीकार्जुन, हुनैनाथ मन्दिर हुनैनाथ, जयपुर मन्दिर रिठाचौपाता, बन्तोली मन्दिर बोहरीगाँउ, महलको भग्नावशेष देवल, गोकुलेश्वर शिव मन्दिर गोकुलेश्वर लटीनाथ मन्दिर लटीनाथ आदि रहेका छन् ।

स्रोतः जिल्ला समन्वय समिति, दार्चुला

सदरमुकाम : खलंङ्गा
अञ्चल : महाकाली
जनसंख्या : १३३२७४
पुरुष : ६३६०५
महिला : ६९६६९
जनसंख्या वृद्धिदर : ०.८८५
घरधुरी : २४६१८
औसत परिवार संख्या : ५.४१
साक्षरता : ६५.३६ प्रतिशत
हावापानी : समशीतोष्ण, शीतोष्ण

३. मालिकार्जुन गाउँपालिकाको परिचय

दार्चुला जिल्लामा पर्ने मालिकार्जुन गाउँपालिका एक ऐतिहासिक, राजनैतिक, प्राकृतिक, साँस्कृतिक तथा धार्मिक दृष्ट्रिकोणले महत्वपूर्ण गउँपालिका हो । दार्चुला जिल्लाको मालिकार्जुन गाउँपालिकाले, साविकका मालिकार्जुन गा.वि.स , डाडाकोट गा.वि.स ,उकु गा.वि.स , भगवती गा.वि.स, हुनैनाथ गा.वि.स र शंकरपुर गा.वि.स भित्र पर्ने सम्पुर्ण क्षेत्र ओगटेको छ । यस मालिकार्जुन गाउँपालिकाको पुर्वमा शैल्यशिखर नगरपालिका, पश्चिममा पवित्र माहाकाली नदि (भारत सिमाना), उत्तरमा महाकाली नगरपालिका र दक्षिणमा लेकम गाउँपालिका र केहि भाग शैल्यशिखर नगरपालिकाको रहेको छ । यस मालिकार्जुन गाउँपालिकामा पवित्र धार्मिक एवं प्राकृतिक सौन्दर्यले भरिपुर्ण नेपालकै सातौ धाम मालिकार्जुन,विभिन्न देवीदेवताका मन्दिरहरु ,खोलानाला , वनजंगलहरु, ढुङ्गार स्लेट,जडीबुटि,वन पैदावर,कृषि,पशुपालन,नगदेबाली लगायतका थुप्रै सम्भावना रहेका छन ।

३. मालिकार्जुनधामको इतिहास

शैल्य शिखर मालिकार्जुन मन्दिर नेपालको दार्चुला जिल्लामा अवस्थित छ । यस मन्दिरलाई नेपाल सरकारले २०६५ सालमा देशकै सात वटा धामहरुमध्यको एउटा धाम घोषणा गरेको हो । राष्ट्रकै सात वटा धामहरुमध्यको एउटा धाम तथा जिल्लाकै प्रमुख धार्मीक पर्यटकीय स्थलका रुपमा चिनिदै आएको यस मालिकार्जुन मन्दिरमा विशेष गरी प्रत्येक वर्ष कार्तिक वा मंसीर महिनामा जात्रा र भदौ महिनाको गौरा पर्व लाग्ने गर्दछ । यस मालिकार्जुन मन्दिरबाट ५००० मिटरको उचाईमा श्री शैल्य शिखरधाम छ

। यस शैल्य शिखरधाममा विशेष गरी असार शुक्ल चर्तुदशी र कार्तिक शुक्ल त्रियोदशिका दिन जात्रा लाग्ने गर्दछ । श्री शैल्य शिखर धामको दर्शन गर्न महिलाको हकमा विबाहित र पुरुषको हकमा ब्रतबन्ध गरेकाले मात्रै जान सक्छन । मालिकार्जुन गाउँपालिकामा लटिनाथ, कैलपाल र बालिचन देवताको मन्दिर पनि छ । लटिनाथ मालिकार्जुनका सुपुत्र हुन् भने कैलपाल लटिनाथ देवताका भाई अर्थात उनका मामाका छोरा हुन् भन्ने यहाँका बुढापाखाहरू बताउछन । मालिकार्जुनलाई धार्मिक पर्यटन गनतब्यस्थलका रुपमा विकास गर्न तथा यहाँ रहेका प्राचिन धार्मिक महत्व बोकेका ऐतिहासिक धरोहरहरूको अनुसन्धान, अन्वेषण तथा संरक्षणका लागि मालिकार्जुन पर्यटन पूर्वाधार विकास समिति क्रियासिल रहँदै आए पनि देशमा लम्बिदो संक्रमण अस्थिर राजनीतिले अपेक्षाकृत रुपमा काम हुन सकेको छैन ।

यसको ऐतिहासिक कुरा गर्दा श्री शैल्य मालिकार्जुन देवता भारतको कत्यूर भन्ने ठाउँबाट मालिकार्जुनको शैल्य शिखरमा आएका हुन् भन्ने किंवदन्ती रहेको पाइन्छ । भारतमा भएको धार्मीक दंगाका बखत १६ औं सताब्दी तिर नेपाल विभिन्न राज्य उपराज्यहरूमा विभाजन थियो । कर्णाली प्रदेस अन्तरगत डोटीराज्यमा मल्ल वंशका राजाहरू शासन गर्दथे । भारतमा भइरहेको धार्मीक हिंसाका वेला भारतका विभिन्न ठाउँबाट धर्म रक्षाका निम्ती त्यँहाका हिन्दुहरू एक ठाउँवाट अर्को ठाउँमा स्थानान्तरण हुंदै गए । हुँदा हुदै भारतका विभिन्न ठाउँबाट भारतीय हिन्दुहरू आफ्नो इष्टकुलसहित नेपाल प्रवेस गरेको तथ्य इतिहासबाट पुष्टि हुन्छ । धर्म रक्षा र जीवन रक्षाका क्रममा श्री शैल्य मालिकार्जुन शिवलिंग र शालीग्रामका साथ भारतका विभिन्न ठाउँ हुंदै अभयराज पाण्डेय, निमनाथ योगी, भिमराज भट्ट, धाराधिरा पहलवान र सुरदास औजी दार्चुलाको रिठाचौपाता आई रिठा भन्नेठाउँमा वास बसेको श्रुति छ । त्यही शिवलिंग स्थापित गरी अभयराज पाण्डेयले मालिकार्जुनको पुजन गरेको मानिन्छ । त्यति बेला डोटी राज्य विस्तारणको क्रममा भारतका गढवाल, देहरादून आदि ठाउँ पुगेका इतिहास छ ।

डोटीका राजा नागी मल्लको पालामा विभिन्न ठाउँमा रहेका शक्ति केन्द्र र शक्ति पीठहरूमा मन्दिर, धर्मशाला र शिलालेख बनाइएको पनि देखिन्छ । यता श्री शैल्य मालिकार्जुन हिमालय एवं पर्वतीय रमणिय स्थलहरू खोजी गर्दै हिड्ने क्रममा दुँहुको हुतिमा समेत बास बसेको कथन छ । श्री मालिकार्जुन ज्योतिर्लिंग स्थायी वासस्थान खोज्दै जाने क्रममा मालिकार्जुनको श्री शैल्य शिखर पर्वतमा आई बस्नुभएको हो भन्ने कुरा मालिकार्जुनको झोडो स्तुतीगानमा उल्लेख भएको पाइन्छ । मालिकार्जुनको शैल्य शिखर धाम साविकका मालिकार्जुन र ग्वानी गाविसको बिचमा पर्दछ । आराध्यदेव श्री मालिकार्जुन देवता बासस्थानको खोजीमा रिठाबाट हिडेपछि उता अभयराज पाण्डेय रिठामै बसी मालिकार्जुनको ज्योतिर्लिंग खोज्दै थिए । उनका अन्य साथिहरू प्रभुको ज्योतिर्लिगंको खोजीमा क्रममा विभिन्न ठाउँहरूमा घुम्दै गए तर, कहि कतै पनि उनीहरूले आफ्ना इष्टदेव मालिकार्जुनको ज्योतिर्लिगं नभेट्टाएपछि भक्ति र शोकमा व्याकुल भए । यसरी इष्टदेव मालिकार्जुनको भक्ति भावमा विलीन भएका अभयराज पाण्डेयलाई महाराज मालिकार्जुनले राती सपनामा दर्शन दिई आफु मालिकार्जुनको शैल्य शिखरमा डेरा जमाई बसेको बताए । सपनामा अभयराज पाण्डेयलाई प्रभुले भन्नु भएछ, 'तिमी चिन्ता नगर त्यहाँ डिडेकोटमा बस्ने डिङे राजाले दैनिक पशुबली गरेर वातावरण र मलाई समेत दुषित

बनाउने काम गर्न थाल्यो, उसको कोट उचाईमा छ र रिठामा बस्दा म चाहि गहिराइमा परे । त्यसो भएको हुनाले मैले स्थायी रुपमा बास बस्ने योगय र उचित ठाउँ शिखर पर्वत भेट्टाएको छु, तिमी भक्त एक्लै यहाँ पुग्न सक्दैनौ, म तिम्रो घरमा बाघ पठाउने छु र त्यो बाघको दायाँ खुट्टामा निङालाको छुरा हुनेछ, तिमी नडराउनु र त्यो सुरा बाघको खुट्टाबाट निकाल्नु अनि त्यसपछि बाघ आफ्नो बाटो लाग्ने छ र तिमी पनि बाघकै पछि-पछि आउदै गर्ने बाघले तिमीलाई म कहाँ पुऱ्याउने छ ।' त्यसपछि अभयराज पाण्डेको निन्द्रा खुल्छ, र ब्युझी हेर्दा बाहिर उज्यालो भएको हुन्छ, सपनिमा भने जस्तै उसको अगाडी प्रभुले भने जस्तै खुट्टामा निङालाको सुरा भएको बाघ देखिन्छ । बाघलाई देखेपछि अभयराजले बाघको खुट्टाको निङालाको सुरा निकाली दिनुभयो । अनि बाघ सरासर आफ्नो बाटोतर्फ लाग्छ र अभयराज पाण्डेय पनि बाघकै पछि-पछि लाग्छन् । बाघले उनलाई शिखर पर्वतको शिलामा पुर्याउछ । त्यहाँ पुग्दा अभयराजले साच्चीकै शिवलिंग पाउछन् । अभयराजले खुसीको आँसु झार्दै महाराजप्रति भक्ति भाव प्रकट गर्छन र त्यतिनै बेला अभयराजले वाणि सुन्छ । महाराज मालिकार्जुनले अभयराजलाई भन्नुभयो, हे भक्तराज मेरो स्थायी वसोवास अबदेखि यहि नै हुन्छ, अबदेखि तिमी यही आएर मेरो पुजन र दर्शन गर्न सक्छौ ।' अरु भक्तहरुलाई पनि यही आउन भनि दिनु भन्दै आकाश वाणि बन्द हुन्छ ।

यसरी शिखरबाट घर फर्केका अभयराजले श्री शैल्य मालिकार्जुनको ज्योतिर्लिंग खोज्दै हिडेका अन्य भक्तहरु भिमराज भट्ट, निमनाथयोगी, सुरदास औजी र धिराधारालाई खवर गर्न गाउँ-गाउँ मान्छे पठाउँछन् र शिवलिंग शिखर पर्वतमा विराजमान भएको र त्यहि पुजाँपाठ गर्नुपर्ने सन्देस दिन्छन् । साच्चिकै शिखर पर्वतमा रहेको शिला भित्रको अदृष्य गुफामा यस्तो महान एंव अद्वैत शक्ति छ जसको बयान गर्न हामीसंग प्रयाप्त शब्दहरू नै छैनन् । हामीसंग भक्तिभाव र सर्मपण छैन, त्याग, तप र साधना छैन् । महाराज मालिकार्जुन विराजमान हुनुभएको शिखर पर्वतमा पौराणिककालदेखी हरेक वर्ष आषाढ शुक्ल चतुर्दसी र कार्तिक शुक्ल त्रियोदसीका दिन विधि विधान बमोजिम पुजा अर्थात पुजन, दर्शन गरिन्छ । विशिष्ट खालको नीतिनियम र विधि पार गर्दै पुगिने यो श्री शैल्य शिखर पुजन र दर्शनले विघ्न वाधा हट्ने, मनमा शान्ति मिल्ने, दरिद्रता नास हुने, मानसम्मानका साथै मुक्ति प्राप्त हुने कुरामा शतप्रतिसत विश्वास गरिन्छ ।

इ.स. १४००-१५०० बिचको अवधिमा मालिकार्जुन र छिपला दुबै देवताबिच युद्ध भएको तथ्य पाइन्छ र युद्धमा मालिकार्जुनको विजय भएको पाइन्छ । यी दुबै बिचको युद्धको कारण कुमाउँखण्डको हुन देश हालको (व्यासतिर) मा कुटी भन्ने प्रख्यात ठाउँ थियो । त्यस देशका राजाकी छोरी (भागाश्री) नामकी सुन्दरी राज कुमारी थिइन् । जसको सुन्दरताको चर्चा सर्वत्र फैलिएको थियो । ती भागाश्रीलाइ मालिकार्जुन देवता एकातिर ल्याउन आतुर थिए भने अर्कोतिर केदार देवता पनि त्यसका प्रत्यासी थिए । केदार र मालिकार्जुन एकदमै मिल्ने साथी थिए । यी दुबै शैव सम्प्रदायी हुनुका साथै केदारकी रानी (पटौदा) र मालिकार्जुनकी रानी (शोभाश्री) बिच बहिनी नाता भएबाट दुबैको पारिवारिक सम्बन्ध पनि घनिष्ट नै थियो । यति हुँदाहुदैं पनि मालिकार्जुन र केदारबिच भागाश्री

प्राप्तिका लागि प्रतिस्पर्धा गोप्य रूपले चल्न थाल्यो । यसरी दुबैमा एक अर्कालाइ भागाश्री प्राप्तिको मामलामा बाधक सम्झन थाले ।

एक दिन दुबै देवता पानी धारातर्फ लागे । धारामा पुग्नु भन्दा पूर्व मालिकार्जुनबाट केदार प्रति षड्यन्त्र गर्ने योजना बनाइ पानी धारमा माथिबाट चामल फालेका थिए । सो कुरा केदारलाइ थाहा थिएन । पानी धारमा पानी पिउँदा ती भिजेका चामल बगेर धारमा आए । मालिकार्जुनबाट केदारको अपहेलना गर्ने तरिकाबाट तिमीले जुठो भात फालेको पानी पिएका छौ । त्यसैले तिमी देवताको सिँढीमा रहदैनौ र तिमी भागाश्री लाइक रहेनौँ भनी मालिकार्जुन आफ्नै रैथान तिर लागे । आफ्नो अपमान भएको सम्झी केदारले दुःखित भइ जोगीको रूप बनाइ पानीको मूल खोज्दै हिँडे । जाँदाजादै पानीको मूलमा ठूलो ओढार रहेछ । त्यो ओढारमा अस्त्रशस्त्र सुसज्जित चर्मे भूतको परिवार बस्दो रहेछ । यसरी आफू अपमानित भएको झोकमा केदार देवताले चर्मे भूतका सम्पूर्ण परिवारलाइ मारिदियो र चर्मे भूतकी श्रीमती गर्भवती भएकाले उसको पेट बाहेको अन्य ठाउँमा कुटपीट गर्दा एउटा बालक उछिट्टीएर केदारको शरीरमा टाँसियो । यसरी टाँसिएको बच्चालाइ छुरीले आफ्नो मासुकाटी बच्चासहित मासु भुइँमा फालिदिए । छिपलाबाट यसरी आफ्नो परिवारको नास गर्ने कारण सोध्दा उक्त घटनाको यथार्थ सविस्तार भन्दा मालिकार्जुनको षडयन्त्रको कारणले आफ्नो सम्पूर्ण परिवारको नास भएको कुरा थाहा पाए पछि चर्मे (छिपला देवता) भूतको बच्चाले मालिकार्जुनसँग बदला लिने अठोट गऱ्यो । यिनी चर्मे भूतका छोरापछि केदारबाट पालन पोषित भइ स्थान समेत दिएका कारण राक्षस हुँदाहुदैं देव स्थान प्राप्त गरी देवता मानिएका हुन् । यी देवता (छिपला) लेकममा शक्तिशाली देवताका रूपमा मानिने हुनैनाथका जन्मदाता हुन् । यस्तो कुरा केदार देवताले सुन्दा केदारले आफ्नो मन्दिर नजिकै छिपलाको मन्दिर निर्माण गरी बस्ने व्यवस्था समेत मिलाइ दिएपछि मालिकार्जुनले ल्याउन खोजेकी परम सुन्दरी राजकुमारी भागाश्रीलाइ छिपलासँग छलकपट बल जे जसरी भएपनि मालिकार्जुनले लैजानपूर्व आफ्नो घरमा ल्याइ स्वास्नी तुल्याइ सकेकाले केदार देवता अति खुसी भइ मालिकार्जुनको शेखी झारेकोमा गौरवान्वित भएका थिए ।

यसरी आफूले ल्याउन खोजेकी भागाश्री छिपलाले छल कपट पूर्वक ल्याएको सुनेर मालिकार्जुन अत्यन्त भावविभोर हुन्छन् । मालिकार्जुन भागाश्री प्रति यति आशक्त थिएकि उनलाइ रातिमा निन्द्रा आउँदैनथ्यो, खाना खान मन लाग्दैनथ्यो, हरक्षण भागाश्री मै तल्लीन रहन्थे । भागाश्रीबिना आफू बाँच्न नसक्ने कुराको विरह पोख्दथे । भागाश्रीलाई छिपलाले ल्याएको कुरा मालिकार्जुनले थाहा पाए पछि भागाश्रीलाइ आफ्नी रानी बनाउन उनले हरण गर्ने बिचार गरे । यसरी भागाश्रीलाइ मालिकार्जुनले हरण गरेपछि छिपला र मालिकार्जुन बीच ठूलो युद्ध भएको पाइन्छ । युद्धमा मालिकार्जुनको विजय भएको पाइन्छ ।

४. भौगोलिक बनावट

समावेश भएका गाविसहरु : भगवती, मालिकार्जुन, हुनैनाथ, डाँडाकोट, उकु र शंकरपुर

जनसंख्या	२० हजार १ सय ३३
क्षेत्रफल	१००.८२ वर्गकिलोमिटर
घरधुरी	**३२९५**
केन्द्र	साविकको शंकरपुर गाविस कार्यालय
वडा संख्या	८
पूर्व	शैल्यशिखर नगरपालिका
पश्चिम	भारतको सिमाना
उत्तरमा	महाकाली नगरपालिका
दक्षिणमा	लेकम गाउँपालिका

(श्रोत : जिल्ला समन्वय समिति, दार्चुला)

वडा विभाजन

वडा नं	समावेश भएका साविक गा.वि.स./न.पा.हरु	साविक वडा नं.	कैफियत
१	भगवती	१-३	
२	भगवती	४-९	
३	मालिकार्जुन	१-९	
४	हुनैनाथ	१-९	
५	डाँडाकोट	१-९	
६	उकु	१-४,८	
७	उकु	५-७,९	
८	शंकरपुर	१-९	

५. वस्तुगत विवरणको परिचय, उद्देश्य र फाइदा :

(क) परिचय :

वस्तुगत विवरण भन्नाले यस क्षेत्रमा रहेका सम्पूर्ण पक्षहरुलाई एकिकृत गरि एउटै माध्यमबाट हेर्न पाउने एक आधार हो । यसलाई अंग्रेजीमा Profile तथा नेपाली अर्थमा पनि प्रयोग गर्ने प्रचलन छ । वस्तुगत विवरण भन्नाले तोकिएको सिमाना भित्रको सम्वन्धित ग्रामीण क्षेत्र वा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाका क्षेत्र भित्रको स्थानीय धरातलीय प्राकृतिक भौगोलिक अवस्थिति र त्यसको स्वरुपका साथ मानवीय विकाससंग सम्वन्धित सवै विषयक्षेत्र सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यावरणीय आदि पक्षहरुको सुक्ष्मगत विश्लेषण र समष्ठिगत सश्लेषण सहित जानकारीहरुको संग्रहणीय संगालो (Collective Album) हो भन्न सकिन्छ । गाउँपालिका क्षेत्रभित्र भौगोलिक पूर्वाधारको निर्माण, सुधार वा पुननिर्माण गर्न सार्वजनिक सेवाहरुको प्रवाह, विस्तार तथा गुणस्तर बृद्धि गर्नको लागि एकातर्फ स्थानीय गाउँ विकास समितिको भूमिका, कार्यक्षमता, स्रोतसाधन र जनशक्तिको ब्यवस्थापनलाई सुदृढीकरण गर्दै जानु पर्नेछ भने अर्कोतर्फ गाउँ विकास क्षेत्रभित्रका वस्तुगत सूचनाहरुको ब्यवस्थापन गरेर सत्य तथ्यमा आधारित यथार्थपरक तथ्याङ्क वा जानकारीहरु संगाल्नु पर्ने चुनौती छ । यसरी संगालेको जानकारी वा सूचनाहरुको संग्रहको एकमुष्ठ रुप वस्तुगत विवरण विकासमूलक कार्ययोजना तर्जुमा गरी तदनुसार नै योजनाचक्र सञ्चालन गर्ने महत्त्वपूर्ण कडिको रुपमा सदुपयोग गर्न सक्नु पर्दछ । अनि मात्र वस्तुगत विवरणनिर्माण गर्नुको महत्त्व र औचित्य

सावित हुनेछ । अर्को कुरा निश्चित समयावधि पछि वस्तुगत विवरणलाई पनि नियमित रुपमा अध्यावधिक (Update) गर्दै जान सक्दा मात्र सम्वन्धित विवरणको महत्त्व कायम रहिरहन सक्छ । अन्यथा पुराना तथ्याङ्कहरु भएको पुरानो वस्तुगत विवरणको महत्त्व स्वयम्मा सामयिक नरही क्रमिक रुपमा कम हुँदै जान्छ ।

(ख) उद्देश्य :

यस क्षेत्रको वस्तुगत विवरणनिर्माण गर्नुको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन्:

- सम्वन्धित ग्रामीण क्षेत्रको योजना तर्जुमा लगायत विविध विकासमुलक कार्यको लागि मानवीय विकाससंग सम्वन्धित सवैजसो आधारभूत तथ्याङ्कहरु र वस्तुगत स्थितिको ताजा जानकारीको संगालो प्रकाशन गर्ने मूल उद्देश्य रहेको छ ।
- प्राकृतिक, भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक, भौतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र वातावरणीय विकासको स्थितिबारे प्रकाश पार्ने ।
- सवै वडाका घरधुरीहरु, सामुदायिक संस्थाहरु, सरकारी, सहकारी र गैरसरकारी संघ/संस्थाहरुको विविध पक्षको बारेमा सर्वेक्षण गरी तथ्याङ्कहरु सङ्कलन, प्रशोधन, विश्लेषण/संस्लेषण र तालिकीकरण गर्ने ।
- भौगोलिक सूचना प्रणाली (GIS) लाई उपयोग गरी स्केलयुक्त स्रोत नक्सा र त्यसमा आधारित अन्य नक्साहरुमा क्षेत्रगत विकासको स्थिति झल्काउने ।
- सो क्षेत्रको ग्रामीण विकासका सवल/कमजोर पक्षहरु, संभावित अवसर/अवरोधहरुको पहिचानको प्रयास गर्ने ।
- भविष्यमा सामाजिक अनुसन्धान गर्ने अन्वेषक, अनुसन्धाता, शोधकर्ता, विद्यार्थी एंवम् सहकार्य गर्ने संघ/संस्था र निकायहरुलाई तथ्याङ्क आपूर्ति गर्न गाविसको कार्यालयमा अनुकूलता थप्ने इत्यादि उद्देश्यहरु रहेका छन् ।

(ग) फाइदा :

गाउँपालिका क्षेत्रका विविध पक्षहरुको वास्तविक स्थितिको तथ्याङ्क र सूचनाको अभावमा कुनै पनि योजनाको उपयुक्त छनौट हुन नसक्ने भएकोले ती वस्तुहरु तथ्याङ्क र सूचनाको आधारमा प्राथामिकता निर्धारण गरी जनताको चाहना र वास्तविक आवश्यकतामा आधारित योजनावद्ध कार्यक्रम सञ्चालन गर्न तथा भविष्यको लागि पूर्वतयारीको ब्यवस्थापन गर्न सरलिकृत हुनेछ र यो ग्रामपार्श्वचित्रबाट हुने फाइदाहरु देहायअनुसार छन् :

- गाउँपालिका क्षेत्रभित्रको विकासको नेतृत्व गर्ने गाविसलाई वडा तह सम्मको वास्तविक र सही सूचना सङ्कलन तथा ब्यवस्थापन गर्न मद्दत पुग्ने छ भने त्यसरी ब्यवस्थापन भएको सूचनालाई आधिकारिक र एकरुपता साथ गाविस, जिल्ला र अन्यत्र सूचना प्रवाह गरी योजना ब्यवस्थापन सम्वन्धी निर्णय गर्न मद्दत पुग्ने छ ।
- वस्तुगत विवरणको माध्यमबाट स्रोत साधन र सीपको पहिचान गर्न र त्यसको सदुपयोग गर्न तथा संभाव्य प्रकोप र जोखिमहरुबाट बच्ने उपायहरुको खोजी गर्न सहयोगी हुनेछ ।
- वस्तुगत विवरणको अध्ययनले विकेन्द्रीकरणका वारेमा पनि केही जानकारी हासिल गर्न थप सघाउ पुग्नेछ ।
- यसका आधारमा विभिन्न सरकारी/गैरसरकारी निकाय, ब्यक्ति र अन्य संघ/संस्थासंग सहयोग आदानप्रदान गर्न सकिने छ ।
- सम्वन्धित ग्रामीण क्षेत्रको भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, धार्मिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक जानकारीका साथै मानवीय जीवनको विविध पक्षहरुका बारेमा सूचना प्राप्त हुनेछ ।
- वस्तुगत विवरणका आधारमा योजनागत कार्यक्रमहरुको बारेमा तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, समीक्षा, सुधार, समायोजन, मूल्याङ्कन र परिवर्तन गर्न तथा नयाँ नयाँ योजनाहरु तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न सकिनेछ ।
- सामाजिक अनुसन्धान कार्यमा संलग्न अनुसन्धाता, अन्वेषक र विद्यार्थीहरुको लागि उपयोगी हुनेछ ।
- स्रोत नक्सा तयार भई त्यसका माध्यमबाट भौगालिक स्थिति र अन्य जानकारीहरु हासिल गर्न बहुउपयोगी हुनेछ ।
- सम्वन्धित गाविसलाई थप सक्षम र क्षमतावान वनाउन केही सहयोग पुग्नुको साथै अन्यत्र पनि सकारात्मक प्रभाव विस्तार भई ख्याती वा सद्भावना (Goodwill) फैलिने छ ।

६. स्थानीय चाडपर्व तथा जात्रा र मेलाहरुको विवरण :

क्र.स.	चाडपर्व	मनाईने महिना	तिथि	मनाउने जातजाती
१	विसु तथा नयाँ बर्ष	बैसाख महिना		क्षेत्री तथा जनजाती शौका
२	असार पन्ध्र	असार महिना		क्षेत्री तथा जनजाती शौका

३	नागपञ्चमी	श्रावण महिना		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
४	रक्षाबन्धन	भाद्र महिना		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
५	गौरा पर्व	भदौँ महिना		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
६	तृतीया, तीज	भदौँ महिना		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
७	कृष्ण जर्माष्टमी	भदौँ महिना		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
८	बारह बर्ष किरजी मेला	असोज		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
९	विजया दशमी तथा दशैँ	असोज महिना		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
१०	तिहार (दिपावली)	कार्तिक महिना		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
११	धवला	गुरु पूर्णिमा		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
१२	पुष पन्ध्र	पौष महिना		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
१३	माघेसंक्रान्ति	माघ महिना		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
१४	शिवरात्री	फागुन महिना		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
१५	विसो नरहरी	चैत्र / श्रावण महिना		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
१६	होली पर्व	फागुन /चैत महिना		ब्राह्मण, क्षेत्री तथा जनजाती शौका
१७	घोडा जात्रा	गुरु पूर्णिमा		शौका जाजजाती
१८	बडानी / व्यार्सिकी	जनै पूर्णिमा		शौका जाजजाती
१९	लौसार	फागुन		लामा / तामाङ
२०	जौलजिबी मेला	मंसिर		स्थानीय

श्रोत : स्थानीय बुद्धिजीवीहरुबाट

क. नागपञ्चमी

नाग पञ्चमी श्रावण महिनामा पर्दछ । त्यस दिनमा महिलाहरुले विहान नुहाई धुवाई गरी घर आगन पोत्ने गर्दछन । त्यस दिन नागको चित्र बनाई पुज्ने र घरको मुल ढोकमामा टाँसी गाईको दुध चढाउने चलन छ । कसै कसैले बाहुन बोलाएर नाग टास्ने र वाहुनलाई दान दक्षिणा दिने गर्दछन ।

यसो गर्दा नागबाट कुनै किसिमको हानी हुदैन भन्ने भनाई छ । उक्त दिन कसै कसैले चेलीवेटीलाई बोलाई खान पिन गराउने पनि गर्दछन ।

ख. रक्षाबन्धन तथा जनै पूर्णिमा

भाद्र शुक्लपक्ष पूर्णिमाको दिनलाई जनै पूर्णिमा भनिन्छ । अर्कौ शब्दमा यसलाई गुरु पूर्णिमा पनि भनेको पाईन्छ । त्यस दिन आफ्ना गुरुबाट आर्शिवाद लिने, रक्षा बन्धन गर्ने र जनै फेर्ने गर्दछन । ज्वाई चेली, भान्जा भान्जी आएर रक्षा बन्धनको डोरी हातमा बाँधिदिने चलन रहेको छ । यस पछि बाहुन तथा भान्जा भान्जीलाई आफ्नो शक्ति अनुसारको दान दक्षिणा दिने गरिन्छ ।

ग. हरितालिका तीज

हरितालिका तीज भाद्र शुक्लपक्षको दिनमा पर्दछ । त्यस दिनमा पहाडी हिन्दु समुदायका विवाहित महिलाहरुले आफ्नो पतिको दिर्घायुको कामना गर्दै ब्रत बस्ने चलन रहेको छ । त्यस दिनमा महिलाहरुले नयाँ कपडा, गहना लगाउने लगाई नजिकको मन्दिरमा गएर पुजा गर्ने तीजको गीत मार्फत आफ्ना दुखेसा पोख्ने गर्दछन । त्यस दिन दिदी बहिनीहरुलाई दाजु भाइहरुले माईतीमा बोलाउने गर्दछन । तीजको अघिल्लोदिन विभिन्न खानेकुराहरु जुटाएर खाने गर्दछन । जसलाई दर खाने भनिन्छ । दिदी वहिनीहरु जम्मा भर तीजका रमाईला-रमाईला गितहरु गाउने नाच्ने गर्दछन । दिनभरी व्रत वसेका महिलाहरुले साँझ फलफूल, दही, दुध खाने गर्दछन ।

घ. गौरा पर्व

सामान्यतया गौरा पर्वको तयारी भाद्र कृष्ण अमावश्या वा श्रावण शुक्ल पूर्णिमाका दिनदेखि सुरु हुन्छ त्यसो भए तापनि पहिलो दिनमा व्यक्तिगत सरसफाइलाई अधिक महत्व दिइन्छ भने दोस्रो दिनमा घर तथा आँगनको स्वच्छतामा बढी ध्यान दिइन्छ । भाद्रपदको शुक्ल पक्ष वा कृष्ण पक्षको तृतीयाका दिन मैल फाल्नका लागि धुने विभिन्न प्रविधिमा राखिएका लुगाकपडाहरू पखालिन्छ । अर्को दिन गौराको पूजामा अनिवार्य मानिने अक्षता अर्थात् गुराँस, गहत, मास, केराउँ र मकैसमेतको पञ्चान्नलाई केलाउने काम हुन्छ । यसलाई बिरुडा भनिन्छ । भाद्र शुक्ल वा कृष्ण पक्षको पञ्चमीका दिन प्रा:त स्नानध्यान गरिसकेपछि गाउँभरिका व्रतालु महिलाहरूले पञ्चान्न भिजाई चोखो तथा सुरक्षित ठाउँमा राख्दछन् । भाद्र शुक्ल वा कृष्ण पक्षको षष्ठी तिथिका प्रातः कालमा पँधेरामा गई बिरुडा पखालेर घर ल्याइन्छ । बिरुडा पखालेको भोलिपल्ट बाट यो पर्व मुख्य रूपमा सुरु हुन्छ । पिर्का शिवजीको प्रतिमूर्ति र सामा सतीजीको प्रतिमूर्ति बनाएर ल्याइएको हुनाले पिर्कालाई महेश्वर अर्थात् महादेव र सामालाई

जेठी गौरा अर्थात् जेठी गौरी वा सतीदेवी भनिन्छ । दुलहादुलीरूप शिव-सतीको स्थापनापछि वैदिक विधिविधानका साथ पूजापाठको क्रम सुरु हुन्छ ।

गौराका फागहरूमा पूर्वीय मान्यता अनुरूपको वैदिक सामाजिक परम्परामा पाइने मानवीय गतिविधिको चित्रण मनग्य रूपमा पाइन्छ । त्यसैले होला यी फागहरूको भाव बुझ्ने जतिको हृदय मन्त्रमुध बनेको भान हुन्छ । जेठी गौरा र महेश्वरलाई भित्रायाएदेखि पूजा सुरु हुने अवधिसम्म सबै व्रतालुहरू पूजा गरिने घरमा जम्मा हुन्छन् । दिनभरि व्रत बसेर रातिमात्र खाना खाने यस दिनका व्रतालूहरू भोजनोपरान्त फेरि गौरा राखिएको घरमा भेला हुन्छन् ।

आरती, अवतारगीत, सृष्टिगीत, सगुन र फागजस्ता गीतहरू गाउँदा पूजनस्थलका एउटा छेउ वा सम्बन्धित देवीदेवताको मूर्ति वा मण्डपमा चारैतिर फिंजिएर बसी अथवा उभिई सामूहिक रूपको स्वरलहरी फिंजाइन्छ । यस प्रकारका गीतमा नृत्यचाहिँ हुँदैन । धमारी, चैत, भोलाउलो प्रायः पुरुष समूहले गाउने गीत हो । अर्को दिन अर्थात् भाद्र शुक्ल वा कृष्ण अष्टमीका दिन बिहान स्नानध्यान गरी, घर आँगनको सफाइ, दैलोको लिपपोत र द्वारपूजन समाप्त गरेपछि गौरा महेश्वरको प्रातकालीन पूजा व्रतालुहरूद्वारा संयुक्तरूपमा गरिन्छ । फरक के देखिन्छ भने हिजोको सामालाई जेठी गौरा वा लोली गौरा भनिएको थियो आजको सामालाई कान्छी गौरा वा सन्जा गौरा अर्थात् कान्छी गौरा भनिन्छ.। आजकी गौरा ल्याउनु भनेको जेठी पत्नीको कुरा र व्यवहार नरुचाएर भगवान् शङ्करले मलयागिरि पर्वतबाट कान्छी पत्नी बिहे गरेर ल्याउनु हो । जेठी गौराको मेख मार्न अर्को बिहे गरेर घर फर्केका महेश्वर सुरुवाल भिजिसक्दा र छाता फाटिसक्दा पनि ढोका नखोलिएकोमा रिसाएर काम नचल्ने तथा दुलहा भएका बेला रिसाउनु कराउनु उचित नहुने देखेपछि बाहिरबाटै जेठी गौरालाई दुःख नदिने, पटरानीको पदमै राख्ने, माया गर्ने, राजपाटको जिम्मेवारी दिने, दरवारका साँचाताल्चा उनीबाट नखोस्ने, धनसम्पत्तिको जिम्मा दिने, हर्ताकर्ताको प्रमुख बनाउनेजस्ता आश्वासन दिन्छन् र सोका लागि वाचाबद्ध पनि हुन्छन् ।.त्यसपछि दुवै गौराको सामा एउटैमा मिसाइन्छ । यस बखत पनि एउटा छुट्टै फाग गाइन्छ । जेठी र कान्छी गौरालाई मिलाएर एउटै गौरा पारिसकेपछि पूजाको क्रम सुरु हुन्छ । सती र पार्वती शारीरिक दृष्टिले भिन्नभिन्न भए पनि आत्मिक हिसाबले एकै हुन् भन्ने अर्थ एउटै गौरा बनाउने यस चलनले प्रकट गर्दछ । गौरापूजाका लागि विवाहो परान्त नारीहरूले सुन्नुपर्ने र दिनहुँ साँझबिहान जप्नुपर्ने मन्त्र विधिवत् गुरुस्थापना गरी यसै पर्वमा वा कुनै शुभ दिनमा सुनिसकेको हुनुपर्दछ । प्रायः यसै पर्वका अवसरमा सासू, जेठानी, आमाजू, फुपू सासू जस्ता मान्य व्यक्तिबाट उक्त मन्त्र सुन्ने गरेको देखिन्छ ।

यस्तै दुबोधागोको चलन यस पर्वमा देखिने अर्को रोचक कुरा के हो भने रक्षा बन्धनका दिन बाहुन क्षेत्रिय पुरुषले नयाँ जनै फेरेझैं यस पर्वका अन्तमा व्रत गर्ने नारीहरू घाँटीमा बाँध्ने धागो फेर्दछन् । यसलाई दुबोधागो भनिन्छ । रातो, पहेलो र कालो धागोबाट बनाइएको यो सामान्यतया पोते जस्तै देखिन्छ । गौरीमहेश्वरको पूजा गर्ने बाहुन र क्षेत्रियका विवाहिता र सधवा नारीहरूका लागि सुरु हुने यो पर्व केवल तिनीहरूमै सीमित हुँदैन । नाचगान र खुसीउमङ्गद्वारा प्रफुल्लित तुल्याउन यस पर्वले सबै जातका महिला, पुरुष तथा केटाकेटीहरूलाई बराबर रूपमा समेटेको हुन्छ । व्रत र पूजाआजा बाहुन तथा ठकुरीका विवाहित सधवाहरूले मात्र गरे पनि महिलाहरूको समूहमा गौरा राखिएको घरका आँगनमा राति गाइने गीतहरू सबै जातका नारीहरूको सहभागितामा गाइन्छन् ।

गौरा पर्वको विस्तार यहाँ दसैँभन्दा पनि बढी उल्लास र उमङ्गका साथ यो चाड मनाइन्छ । केही हदसम्म नयाँ लुगाकपडा किन्नु परे पनि अन्य पर्वहरूको जस्तो रिनदान गरेर विशेष खानपानको व्यवस्था गर्नुपर्ने अवस्था यस अवसरमा आउँदैन । सामान्य दिनहरूको जस्तो खाना खाएर पनि ठूलाठूला पर्वहरूको भन्दा बढी मनोरञ्जन दिने यस अवसरले यहाँको जिन्दगीमा नयाँ किसिमको शक्तिसञ्चार गर्दछ । अठ्वाली आठौं पर्वको गीत वा अष्टाध्यायी गीत अथवा आठवटा भेद भएको गीतका अर्थमा यसलाई अठ्वाली भन्नु सम्भव देखिए पनि यसको गायनपरम्परा, गायनअवसर र प्रयोग हेर्दा आठौं पर्वको गीत भएका कारण अठ्वाली नाम राखिएको कुरा बढी समीचीन लाग्दछ, किनभने यसमा आठभन्दा बढी विश्राम वा खण्ड भएको र आठवटा भन्दा ज्यादा भेद पाइने कुरा निर्विवाद छ ।

गौरा विसर्जन कार्य, विसर्जन गरिने दिशा, बारलगायतका साइँत जुराई गरिने हुँदा सबै ठाउँका गौरा विसर्जन एउटै मितिमा नहुन सक्दछन् । अगस्ति अस्त भएपछि गौरा विसर्जन गर्नु हुँदैन भन्ने मान्यता रहिआएको छ । भाद्र १९ गतेभित्र गौरा विसर्जन गरिसक्नुपर्ने प्रावधान छ । श्रावणशुक्ल, भाद्रकृष्ण र भाद्रशुक्लमा पनि गौरा पर्व पर्न सक्छ । भाद्रशुक्लमा गौरा पर्दा माथिको अवस्था आउँछ । सामान्यतया विसर्जनकार्यमा रमाइलो होस् भन्ने भावनाले पालैपालो गौरा सेलाउने गरिन्छ । हाँसखेल हुँदाहुँदै पनि गौरा विसर्जन गर्नुपर्दा छोरी घर पठाएका दिनजस्तो अँध्यारो हुनु स्वाभाविक हो । यस अवसरमा गाइने फागले पनि यस्तै भाव पोखेको पाइन्छ ।

गौरा सेलाएपछि त्यसमा लगाइएका लुगा र गहनाहरू फुकालिन्छ । यस बखत पनि बिदाइ गर्दा जेजे चाहिन्छ लैजा भन्ने आमाले अहिले अरू त परै जाओस्, आङमा लगाइएका लत्ताकपडा पनि खोसिन् भन्ने आशयको हृदयस्पर्शी फाग गाइन्छ । गौरा पर्व पनि स्थान अनुसारका केही चलनहरू रहेका छन । डडेल्धुरामा यसको फरक विशेषता छ भने दार्चुला, बैतडीमा यसको फरक विशेषता रहेको छ । प्रचलन अनुसार चतुर्थवर्गले पूजा गरिने यिनी एकमात्र गौरा रहेकी छन् ।

जसको आफ्नो छुट्टै किंवदन्ती छ । यहाँ पनि ठूलो मेला लाग्दछ । त्यसैगरी डडेल्धुरामा देवलदिव्यपुरस्थित निनाली गाउँमा गौरालाई २२ दिन चैत-धमारी खेलेपछि विसर्जन गर्ने परम्परा छ । यसको समापनका दिन त्यसक्षेत्रमा रहेका सबै गाउँहरूबाट नौमति बाजागाजासहित जम्मा भई देउडाइँ, धम्यौलाइँ गर्ने हुँदा ठूलो मेला लाग्दछ । त्यसैगरी डडेल्धुराको भद्रपुर वनलेक, बगरकोट गोलाई र रुपालमा पनि गौरा पर्व भव्य रुपमा विसर्जन हुन्छ । गौरा विसर्जनसँगै डडेल्धुरा जिल्लाको प्रसिद्ध योगिनी (जोगेनी) जाँतको मिति तोक्ने कार्य पनि त्यहाँका देवताका धामीबाट हुन्छ ।

केही वर्षयता कैलाली जिल्लाका वनदेवी, नयनादेवी, शिवमन्दिर, गोदावरी, बोराडाँडी, मटियारी र कञ्चनपुरका बैतडी-दार्चुला-डडेल्धुराका बस्तीबहुलक्षेत्रहरूमा धूमधामसित गौरा विसर्जन गरिन्छ । यस्तै दार्चुलाको बन्तोली, मालिकार्जुन, जैपुर, कुणी, धापमा पनि विशेष महत्वका साथ मनाउने गर्दछन । काठमाण्डौको टुडिखेलमा पनि गौरा पर्वलाई सुदुरपश्चिमकै सस्कृति भेषभुषा अनुसार मनाईने गर्दछ । सुदुर पश्चिम तथा मध्यपश्चिमका विभिन्न जिल्लाबाट राजधानीमा जागिर वा पढाईको सिलसिलामा आएका विभिन्न व्यक्तित्वहरु जम्मा भएर गौरा पर्व मनाउने गर्दछन । गौराको दिन टुडिखेलमा आ-आफन्त सँग भेट गर्ने रमाईलो दिनका रुपमा पनि लिने गर्दछन ।

ङ) दशैँ

नेपालीहरुको महान चाडको रुपमा दशैलाई मनाउने चलन छ । रामले राक्षसको राजा रावण माथि विजय प्राप्त गरेकोले असत्य माथि सत्यको विजय भएको खुसियालीमा दशै पर्व मनाईन्छ । यो पर्व आश्विन शुक्ल प्रतिपदाको दिनबाट शुरु भई पूर्णिमाको दिन समाप्त हुन्छ । यो पर्वमा सप्तमी देखि दशमी सम्मका दिनहरुलाई मुख्य मानिन्छ । ती दिनमा दुर्गा पुजा गर्ने, अष्टमीको दिनमा वली चढाउने गरिन्छ । दशैमा आफ्नो शक्ति अनुसार घर परिवारले नयाँ कपडा किन्ने, मिठो र चोखो परिकार बनाई खाने चलन रहेको छ । दशमीका दिनमा शुम समय मिलाएर आफु भन्दा माथिका मान्यजनबाट टिका जमरा ग्रहण गरी आर्शिवाद लिने चलन रहेको छ । कसै-कसैले दशमी देखि पूर्णिमा सम्म टिका लगाउने गर्दछन ।

च. तिहार

दशै पछिको दास्रो ठुलो चाड तिहार हो । यो पर्व कार्तिक शुक्लपक्ष त्रयोदशीको दिन देखि द्धितिय सम्म पाँच दिन मनाईन्छ । पहिलो दिन कागको पुजा, दोस्रो दिन कुकुरको पुजा, तेस्रो दिन लक्ष्मी पुजा, चौथो दिन गावर्द्धन पुजा र पाँचौ दिन भाई पुजा गरिन्छ । भाई पुजाको दिन दिदी वहिनीले दाजुल भाईलाई सप्तरंगी टिका लगाई सेल, रोटी, फिनी, मिठाई फलफुल लगायतका मीठा

मीठा खाने कुराहरु खान दिन्छन भने दाजुभाईले दिदी बहिनीहरुलाई आफ्नो गच्छे अनुसार कपडा, पैसा दक्षिणा दिने गर्दछन । विशेष गरी आफ्ना दाजुभाईको दिर्घायुको कामना गर्दै नओईलिने मखमली सयपत्री फुलका माला लगाई दिने गर्दछन । यो पर्वमा केटाकेटी तथा युवा युवतीहरु टोल टोलमा गएर देउसी, भैलो खेल्ने गर्दछन ।

छ. माघेसंक्रान्ती

माघे संक्रान्ती माघ १ गतेलाई मान्ने गरिन्छ । यस दिनमा विहानै उठेर नदी वा कुवामा गएर स्नान गरिन्छ । माघे संक्रान्तीमा मासको खिचडी पकाएर घ्यूसँग खाने चलन छ । यो दिन रिडी, त्रिवेणीमा ठुलो मेला लाग्ने गर्दछ । त्यहाँ भारतबाट समेत भक्तजन र तिर्थालुहरु आउने गर्दछन । भान्जा परशु र माईजु सौरीको सम्झानामा मन्दिरमा पुजा पाठ गर्ने गरिन्छ । यस पर्वमा विशेष पौष मसान्तमा तरुल, सखरखण्ड, फर्सि, पिँडालु उसिनेर माघ १ गते खाने गर्दछन । यी परिकार खादा वर्ष भरि जाडोबाट बचिन्छ भन्ने भनाई छ । ।

ज. शिवरात्री

शिवरात्री फागुन चर्तुथी दशमीको दिनमा पर्दछ । महिलाहरु ब्रतवसी शिवजीको आराधाना गरि आफ्नो श्रीमानको दिर्घायुको कामना गर्दछन । महिलाहरुले विहान उठी नुहाई धुवाई गरि नजिकको शिव मन्दिरमा जाने चलन रहेको छ । त्यस दिनमा पुरुषहरु शिवजीको भजन किर्तन गाउने भाँग खाने र मस्त रहने गर्दछन । मन्दिरमा टिका लगाई घरमा फर्केर तरुल सखरखण्ड खाने चलन रहेको छ ।

झ. चैते दशै

चैते दशैँ चैत्र रामनवमी (राम जन्मेको दिन) पर्दछ । आफ्नो मनको कामना पुरा गर्नका लागि घर परिवारले पाठा कुखुरा भाकल गरी काली भगवतीको मन्दिरमा गई बलि दिने चलन गरहेको छ । कसै-कसैले मन्दिरमा पुजा गरेर परेवा उडाउने गर्दछन । आफन्तहरु भेटघाट हुने,मान्यजनबाट टिका लगाई आर्शिवाद लिन, मीठा खानेकुरा खाने, नयाँ नयाँ कपडा लगाई एक आपसमा रमाईलो गर्ने गरिन्छ ।

ञ. होली पूर्णिमा

होली पूर्णिमा विशेष महत्वका साथ मनाउने चलन रहको छ । यो पर्व फागुन महिनाको पूर्णिमा तिथिको दिन पर्छ । होलीको केही दिन अगाडी देखि गाउँ भन्दा वाहिर होलीका निर्माण गर्न दाउरा, गुईठा जम्मा गरी अघिल्लो दिनको मध्यरातमा गाउँलेहरुले बाहुन बोलाई विधी पूर्वक पुजा पाठ गरी जलाउने गर्दछन । पूर्णिमाको दिन विहानै देखि होली खेल्न सुरु गर्दछन । यस दिन सबै हिन्दुहरुले रंग, अविर लगाईदिने, शुभकामना आदान प्रदान गर्ने, ढोलक, मंजिरा आदि बजाएर नाच्ने गाउँने गर्दछन ।

७. पर्यटकीय स्थलहरुको विवरण (धार्मिक/ऐतिहासिक/पुरातात्विक) :

क्र.स.	पर्यटकीय स्थलहरुको नाम	स्थलको महत्व	वडा नं.	दैनिक औसतमा आउने पर्यटकहरुको संख्या
१	शैल्य शिखर धाम	धार्मिक महत्व	०३	वर्षमा २ दिन जात्रा लाग्ने, हजारौको संख्यामा दर्शनार्थीहरु आउने
२	मालिकार्जुन मन्दिर	धार्मिक महत्व	०३	पूजाको बेला बाहेक दैनिक ५-७ जना
३	श्री उकू महल भग्नावशेष	ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक महत्व	०७	५-७ जना (विद्यार्थीहरु बढी आउने गरेको)
४	हुनैनाथ मन्दिर	धार्मिक महत्व	०४	पुजा आजाको बेला दर्शनार्थीहरुको घुईचो लाग्ने ।
५	शिराड भगवती	धार्मिक महत्व	०२	पुजा आजाको बेला मात्रै
६	न्वालपानी दमौरा पर्यटन क्षेत्र	धार्मिक महत्व	०२	गाउँपालिकाको मुख्य प्राथमिकतामा रहेको
७	लटिनाथ मन्दिर	धार्मिक महत्व	०३	पुजा आजाको बेला
८	तमैराज मन्दिर	धार्मिक महत्व	०५	पुजा आजाको बेला
९	गौरी आमा मन्दिर	धार्मिक महत्व	०८	पुजा आजाको बेला
१०	मानई भगवती मन्दिर	धार्मिक महत्व	०२	४-५ जना

८. वर्तमान भू-उपयोग सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	विवरण	गाउँपालिका	
		क्षेत्रफल (वर्ग कि. मि.)	**प्रतिशत**
१	कृषि क्षेत्र	१०९ वर्ग किलोमिटर	१३ प्रतिशत
२	वन तथा चरन क्षेत्र	६५४ वर्ग किलोमिटर	७८ प्रतिशत
३	आवास क्षेत्र	१६.७८ वर्ग किलोमिटर	२ प्रतिशत
४	नदिनालाले ओगटेको क्षेत्र	०.८३ वर्ग किलोमिटर	०.१ प्रतिशत
५	ताल तलैया		
६	सिमसार क्षेत्र		
७	औद्योगिक क्षेत्र		
८	सडकले ओगटेको क्षेत्र		
९	अन्य	५९ वर्ग किलोमिटर	६.९९ प्रतिशत
जम्मा		**८३९.२६** वर्ग किलोमिटर	**१०० प्रतिशत**

श्रोत: केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, राष्ट्रिय जनगणना २०६८

९. सिंचित क्षेत्रफलको विवरण

मलिकार्जुन गाउँपालिकामा बसोवास गर्ने अधिकांश परिवारहरुको मुख्य पेशा भनेकै कृषि हो । यस गाउँपालिकामा प्राय सवै वडाहरुमा व्यवस्थित तथा आधुनिक सिँचाई पुर्वाधारको सुविधा रहेको देखिदैन तर यहाँ बसोवास गर्ने वासिन्दाहरु तथा खोला नजिकका परिवारहरुले परम्परागत रुपमा नै पुराना कुलोकुलेसोहरुबाट सिँचाई गर्ने गरेको छन । यस गाउँपालिकामा खेतीयोग्य जमिन प्रशस्त भएतापनि व्यवस्थित सिँचाइको अभावमा उत्पादनमा बृद्धि हुन सकेको छैन । तसर्थ यस गाउँपालिकामा सिँचाइको सुविधाको पनि टड्कारो आवश्यकता देखिन्छ । यहाँका कृषकहरु आकाशे पानीको भरमा खेती गर्दै आएकाले समयमै खेती गर्न असहज भएको छ ।

श्रोत:

१०. वन क्षेत्र/नर्सरी सम्बन्धी विवरण

यस मलिकार्जुन गाउँपालिकामा वन तथा प्राकृतिकक श्रोत साधन रहेतापनि अन्य सामुदायिक वन भने छैनन । खासै घना बन जंगल तथा संरक्षित बनजंगल नहुदा अन्य जन्तु पनि छैनन । यहाँ निजी वन जंगल मात्र भएको हुदा वन्य जन्तु चराचुरंगीहरु पनि धेरै कम रहेको अवस्था छ । यहाँ साना खोलाहरु वाहेक नदी, ताल र सिमसार क्षेत्रहरु छैनन । गाँउपालिकाको सबै भूभाग खेतीयोग्य जमिन, तथा निजी वन, विद्यालय, मन्दिर आदिले ओगटेका छन । गाउँपालिकामा वस्ने वासिन्दाहरु उर्जाका रुपमा बढिजसो दाउराको प्रयोग गर्दछन । प्रयाप्त मात्रामा पशुपालन भएतापनि यसले कृषि उत्पादनमा कम योगदान पुगेको छ ।

क्र.स.	विवरण	क्षेत्रफल (हेक्टर)	कैफियत
१	सामुदायिक वन	१६३५.६३	
२	कबुलियती वन	छैन	
३	धार्मिक वन	छैन	
४	सरकारी संरक्षित वन	छैन	
५	अन्य	छैन	
६	जम्मा	१६३५.६३	

श्रोतः जिल्ला वन कार्यालय दार्चुला

११. सरकारी/सार्वजनिक जग्गाहरुको विवरण

क्र.स.	जग्गा रहेको स्थान	क्षेत्रफल (वर्ग कि. मि.)	स्वामित्व
१	छैन		

१२. जनसंख्या विवरणको अवस्था

क्र.स.	विवरण	वडा नं. १	वडा नं. २	वडा नं. ३	वडा नं.४	वडा नं. ५	वडा नं. ६	वडा नं. ७	वडा नं. ८
१	जनसंख्या	१३९३	२३३४	३०४५	१९८३	२७५४	२६१८	२१३०	३८७६
२	परिवार संख्या	२१६	३९५	४९५	३४७	४१८	४०५	३९५	६२४
३	जनसंख्याको अनुपातिक विवरण								
४	जनघनत्व								
५	औषत वृद्धिदर								
६	परिवारको औषत आकार	६ जना	६ जना	६ जना	५-६ जना	४-५ जना	४ जना	५ जना	५-६ जना

श्रोत : केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, राष्ट्रिय जनगणना २०६८

१३. वडा अनुसार घरधुरी तथा जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	घर परिवार संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा	क्षेत्रफल वर्ग कि.मि.	मुख्य वस्तीहरु
१	२१६	६८१	७१२	१३९३		भर्तोला, डुङरी, रेबली .....
२	३९५	१२६७	१०६७	२३३४		सिराड, सेलीचामा, खुना, न्वालपानी, भद्वाडी .....
३	४९५	१५५१	१४९४	३०४५		प्रेमनगर, ओखरपानी, बसेडी, भौतडी, चौड, सुङरखाली .....
४	३४७	९७९	१००४	१९८३		ऐरिछाना, चन्दनपुर औतालेक,

						तल्ला सैन, भनबाटा,.....
५	४१८	१४२७	१३२७	२७५४		लास, ल्वातड, उक्मा, ...
६	४०५	१४०२	१२१६	२६१८	१९	उकू, बाँकु, सलेती .....
७	३९५	१०६४	१०६६	२१३०		डिन्सी, जौलजीवी, जडानी..... ।
८	६२४	२००५	१८७१	३८७६		खोलीचोरा, थक्तोली, रञ्चनी, पस्ती, सिराडी..... ।
जम्मा	३२९५	१०३७६	**९७५७**	**२०१३३**		

श्रोत : नयाँ अध्यावधिक

१४. उमेर तथा लिंगका आधारमा जनसंख्याको विवरण

सामान्यतया सबैले बुझ्ने भाषामा भन्नुपर्दा कुनै पनि भौगोलिक सीमाभित्र बसोबास गर्ने कुल मानिसको संख्यालाई जनसङ्ख्या भन्न सकिन्छ । जसभित्र बिभिन्न प्रकारका जनसाङ्ख्यिक तत्त्वहरु जस्तैः जाति, लिङ्ग, भाषा, धर्म, उमेर आदि निहित रहेका हुन्छन् । कुनै पनि भौगोलिक क्षेत्रको विकासका लागि त्यस क्षेत्रमा भएको जनसाङ्ख्यिक संरचनाले प्रत्यक्ष प्रभाब पार्दछ । जहाँ शिक्षित, सीपयुक्त, स्वास्थ्य मानिसहरुको बाहुल्यता रहेको हुन्छ त्यो क्षेत्र विकासमा अगाडि देखिन्छ । त्यसैले यी विविध तत्त्वका आधरमा कुनै ठाउँको निश्चित समयको जनसंख्याको संरचनाको बारेमा अध्ययन गर्ने गरिन्छ । जनसङ्ख्या आफैंमा एक गतिशील तत्त्व पनि हो जुन कुरा यसभित्र निहित तीनवटा अवयवहरु (जन्म, मृत्यु र बसाईंसराइ) मा भर पर्दछ । हाम्रो देशको सन्दर्भमा राष्ट्रिय स्तरमा प्रत्येक १०/१० वर्षमा जनगणना मार्फत यी तत्त्वहरुका बारेमा बिश्लेषण गर्ने प्रचलन निरन्तर रुपमा एक शताब्दी अगाडिदेखि हुँदैआएको पाइन्छ । दश वर्षको समय जनसङ्ख्या परिबर्तनका हिसाबले निकै लामो हुने भएकाले स्थानीय स्तरमा नीति नियमहरु निर्माणका लागि बिभिन्न संघ संस्थाहरु आफैंले आबश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गरेजसरी नै यहाँ पनि यस संस्थाबाट स्थानीय गणकहरु मार्फत घरधुरी सर्भेक्षण गरी तथ्यांङ्क संङ्कलन भएको छ ।

उमेर समुह	**महिला**	**पुरुष**	**तेस्रो लिंगी**	**जम्मा**
५ बर्ष भन्दा मुनि	९७६	१०३७	-	२०१३
५-९ बर्षसम्म	८७८	९३३	-	१८११

१०-१४ बर्षसम्म	८८०	९२४	-	१८०४
१५-१८ बर्षसम्म	७८१	८४०	-	१६२१
१९-२४बर्षसम्म	११७१	१२४५	-	२४१६
२५-४५बर्षसम्म	२७३२	२९०७	-	५६३९
४६- ५९बर्षसम्म	१४६४	१५५७	–	३०२१
६०-६९ बर्षसम्म	५८५	५१८	–	११०३
७० बर्षभन्दा माथि	३९०	४१५	–	८०५
जम्मा	**९७५७**	**१०३७६**	**–**	**२०१३३**

श्रोत : नयाँ अध्यावधिक

१५. आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था

उमेर समुह	महिला	पुरुष	जम्मा	प्रतिशत
० देखि १४	-	-		
१५ देखि ५९	२९२७	७७८२	१०६०९	५३%
६० भन्दा माथि	-	-	-	
जम्मा				

श्रोत : नयाँ अध्यावधिक

१६. मातृभाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण

क्र.स.	**मातृभाषा**	**संख्या**	**प्रतिशत**
१	डोटेली	२०१३३	१०० %
जम्मा		२०१३३	१००%

श्रोत : नयाँ अध्यावधिक

१७. धर्मको आधारमा जनसंख्याको विवरण

मानिसलाई नैतिकवान्, अस्थावान् तथा अनुशासित बनाउने एउटा आधार धर्म हो भने संस्कृति उसको पहिचान हो । धर्म कुनै पनि समाजको सभ्यता तथा संस्कृति विकासको आधारको रुपमा रहेको हुन्छ । यसरी धर्म संस्कृतिलाई मानिसको जीवन पद्धतिका रुपमा लिन सकिन्छ । आफ्नो मौलिक धर्म, संस्कृति तथा परम्पराप्रति आगाध आस्था, प्रेम र विश्वास गर्नु नेपालीको विशेषता हो । बर्तमान भूमण्डलीकरणको समयमा हाम्रा गाउँघरहरुमा पनि अन्य क्षेत्रको धर्म संस्कृतिको प्रभाब पनि केही मात्रामा भए पनि पर्न थालेको देखिन्छ ।

यस मलिकार्जुन गाउँपालिकामा अधिकांश तथा सत प्रतिशत हिन्दु धर्मावलम्बीहरु बसोबास गर्दछन त्यसैले यहाँको चालचलन पनि एकै किसिमको हुने गर्दछ । यहाँको रितिरिवाज, चालचलन, भेषभुषा तथा सँस्कृति एकै किसिमको देखिन्छ ।

क्र.स.	धर्म	जनसंख्या	प्रतिशत
१	हिन्दु	२०१३३	१००%
जम्मा		२०१३३	१००%

श्रोत : केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, राष्ट्रिय जनगणना २०६८

१८. जातियताको आधारमा जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	क्षेत्री	बाह्मण	सार्की कामी दमाई/दलित	जनजाती
१	१२१३	११७	६७	
२	२२८४	३४	१२६	
३	२८१२	-	२३३	

४	१७०४	७९	२००	
५	१०५७	९४८	७३९	
६	१२००	१०००	४१८	
७	११५५	६४५	३३०	
८	२४७९	१०७४	३२३	

श्रोत : नयाँ अध्यावधिक

१९. लिंग र उमेरका आधारमा घरमुलीको विवरण

वडा नं. १

लिंग	जम्मा	घरमुलीको संख्या						
		१४ बर्ष सम्म	१५-२५	२६-३६	३७-४७	४८-५८	५९-६९	७० देखि माथि
जम्मा	२१६	०	१६	१५	६०	१००	१२	१३
पुरुष	१५४	०	१२	१०	४०	७५	७	१०
महिला	६२	०	४	५	२०	२५	५	३

वडा नं. २

लिंग	जम्मा	घरमुलीको संख्या						
		१४ बर्ष सम्म	१५-२५	२६-३६	३७-४७	४८-५८	५९-६९	७० देखि माथि
जम्मा	३९५	०	१७	५४	८५	१८०	४०	१८
पुरुष	२५७	०	१०	३२	४५	१३०	३०	१०
महिला	१३८	०	७	२२	४०	५०	१०	८

वडा नं. ३

लिंग	जम्मा	घरमुलीको संख्या						
		१४ बर्ष सम्म	१५-२५	२६-३६	३७-४७	४८-५८	५९-६९	७० देखि माथि
जम्मा	४९५	०	११	१०५	८४	२३०	४४	२१
पुरुष	२९९	०	५	४५	५४	१५५	२८	१२
महिला	१९६	०	६	६०	३०	७५	१६	९

वडा नं. ४

लिंग	जम्मा	घरमुलीको संख्या						
		१४ बर्ष सम्म	१५-२५	२६-३६	३७-४७	४८-५८	५९-६९	७० देखि माथि
जम्मा	३४७		२०	५७	८७	१२८	२८	१७
पुरुष	२३७	०	८	२९	६२	१०८	१८	१२
महिला	११०	०	१२	२८	२५	३०	१०	५

वडा नं. ५

लिंग	**जम्मा**	**घरमुलीको संख्या**						
		१४ बर्ष सम्म	**१५-२५**	**२६-३६**	**३७-४७**	**४८-५८**	**५९-६९**	**७० देखि माथि**
जम्मा	४१८	०	२०	११०	१०५	१३०	३४	१९
पुरुष	२९०	०	१२	५८	७०	११५	२३	१२
महिला	१२८	०	८	५२	३५	१५	११	७

वडा नं. ६

लिंग	**जम्मा**	**घरमुलीको संख्या**						
		१४ बर्ष सम्म	**१५-२५**	**२६-३६**	**३७-४७**	**४८-५८**	**५९-६९**	**७० देखि माथि**
जम्मा	४०५	०	२५	७२	१२३	१३७	२८	२०
पुरुष	२४५	०	१५	३०	५५	११५	१७	१३
महिला	१६०	०	१०	४२	६८	२२	११	७

वडा नं. ७

लिंग	जम्मा	घरमुलीको संख्या						
		१४ बर्ष सम्म	१५-२५	२६-३६	३७-४७	४८-५८	५९-६९	७० देखि माथि
जम्मा	३९५	०	२७	१०६	९२	११६	३२	२२
पुरुष	२००	०	१५	४८	३७	६९	१९	१२
महिला	१९५	०	१२	५८	५५	४७	१३	१०

वडा नं. ८

लिंग	जम्मा	घरमुलीको संख्या						
		१४ बर्ष सम्म	१५-२५	२६-३६	३७-४७	४८-५८	५९-६९	७० देखि माथि
जम्मा	६२४	०	३०	११५	१४७	२२५	६४	४३
पुरुष	३९५	०	१७	४०	६५	१९५	४७	३१
महिला	२२९	०	१३	७५	८२	३०	१७	१२

श्रोत : नयाँ अध्यावधिक

२०. १० वर्ष र सो भन्दा माथिका महिला पुरुषहरुको पहिलो पटक विवाह गरेको उमेरको आधारमा जनसंख्या (वडा अनुसार)

वडा नं. १

लिंग	जम्मा	पहिलो पटक विवाह गरेको उमेर									
		१० बर्ष भन्दा मुनी	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९	५० र सो भन्दा माथि

पुरुष											
महिला											
जम्मा											

वडा नं. २

लिंग	जम्मा	पहिलो पटक विवाह गरेको उमेर									
		१० बर्ष भन्दा मुनी	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९	५० र सो भन्दा माथि
पुरुष											
महिला											
जम्मा											

वडा नं. ३

लिंग	जम्मा	पहिलो पटक विवाह गरेको उमेर									
		१० बर्ष भन्दा मुनी	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९	५० र सो भन्दा माथि
पुरुष											
महिला											
जम्मा											

वडा नं. ४

लिंग	जम्मा	पहिलो पटक विवाह गरेको उमेर									
		१० बर्ष भन्दा मुनी	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९	५० र सो भन्दा माथि
पुरुष											

महिला											
जम्मा											

वडा नं. ५

लिंग	जम्मा	पहिलो पटक विवाह गरेको उमेर									
		१० बर्ष भन्दा मुनी	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९	५० र सो भन्दा माथि
पुरुष											
महिला											
जम्मा											

वडा नं. ६

लिंग	जम्मा	पहिलो पटक विवाह गरेको उमेर									
		१० बर्ष भन्दा मुनी	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९	५० र सो भन्दा माथि
पुरुष											
महिला											
जम्मा											

२१. अपांगताको आधारमा जनसंख्या

लिंग	**जम्मा अपांगता संख्या**	**अपांगताका आधारमा जनसंख्या**			
		पूर्ण अशक्त अपांगता रातो रंगको	**अति अशक्त अपांगता परिचय पत्र (नीलो रंगको)**	**मध्यम अपांगता (पहेलो रंगको)**	**सामान्य अपांगता (सेता रंगको)**
जम्मा	२६७	७०	५२	५८	८७

पुरुष	१३७	३२	२५	३५	४५
महिला	१३०	३८	२७	२३	४२

श्रोत : केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, राष्ट्रिय जनगणना २०६८

२२. अपांगता परिचयपत्र लिएका बालवालिकाको विवरण

अपांगता परिचय पत्रको किसिम	**परिचयपत्र लिएका बालबालिकाको संख्या**		
	बालिका	**बालक**	**जम्मा**
पूर्ण अशक्त अपांगता रातो रंगको	५	७	१२
अति अशक्त अपांगता परिचय पत्र (नीलो रंगको)	४	८	१२
मध्यम अपांगता (पहेलो रंगको)	१२	१८	३०
सामान्य अपांगता (सेता रंगको)	२८	३३	६१
जम्मा	४९	६५	११५

२३. छाना तथा घरको प्रकारको आधारमा घरधुरी संख्या

मानिसका आधारभूत आबश्यक्ताहरु मध्ये आवास एक हो । स्थानीय भौगोलिक परिबेश, घरपरिवारको सामाजिक-सांस्कृतिक, धार्मिक, आर्थिक तथा जातीयगत विविधता जस्ता विविध कारणले मानिसको आवासमा प्रभाब पारिरहेको हुन्छ । पहिलेको समयमा मानिसले घर निर्माण गर्नका लागि सम्बन्धित क्षेत्रमा बिद्यमान प्राकृतिक संसाधन (विशेषतः खेतीयोग्य जमिन, वन तथा पर्याप्त पानी भएको) को अबस्थालाई हेर्ने गरिन्थ्यो सोही अनुरुप बस्तीको विकास भएको कुरा मानव सभ्यताको विकासको अध्ययनबाट थाहा पाउन सकिन्छ । तर बर्तमान समयमा यतिले मात्र नपुगेर विद्यमान भौतिक तथा सामाजिक सेवा सुविधा (शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, सञ्चार) हरु पनि हेर्ने गरिन्छ । तर हाम्रा सम्पूर्ण गाउँघर यस्ता किसिमका सेवा सुविधाबाट सुसज्जित भने छैनन् । कतिय बस्तीहरु प्राकृतिक प्रकोपको उच्च जोखिममा रहेका पनि देख्न सकिन्छ ।

क्र.स.	घरको प्रकार	संख्या	प्रतिशत
१	फुस तथा खरले छाएको	०	
२	जस्ताले छाएको	३३	१%
३	टायल तथा ढुंगाले	२६३६	८०%
४	आर सी.सी	४९४	१५%
५	काठले छाएका	०	
६	माटोले	०	
७	अन्य	१३२	४%
८	उल्लेख नभएको	०	
जम्मा		**३२९५**	**१००%**

श्रोत : नयाँ अध्यावधिक

२४. स्वामित्को आधारमा घरपरिवारको बसोबासको अवस्था

नेपालीको सन्दर्भमा हालसम्म पनि भूमि सम्पत्तिको प्रमुख मापकको रुपमा रहिरहेको छ । अन्तरराष्ट्रिय अनुभवहरुलाई हर्ने हो भने विश्वको आधुनिकतासंगै सम्पत्तिको प्रमुख मापक भूमि क्रमशः कम मान्यताको सम्पत्तिमा रुपान्तरण हुदै गएपनि नेपालको भू-राजनीति, अर्थराजनीति आदि नेपालको आय एवम् रोजगारीको प्रमुख स्रोत कृषि नै भइरहेको तथा परम्परागत रुपमा गरिंदै आएको सम्पत्तिको परिभाषामा स्थायी सम्पत्तिलाई मात्र मुख्य सम्पत्ति मान्ने आम मान्यताका कारण भूमि नै प्रमुख रुपमा सम्पत्तिको मापकको रुपमा रहिरहेको छ । भू-स्वामित्त्व सम्वन्धी विषय राजनीतिक नाराको पनि केन्द्र विन्दुमा रहिरहेको छ । र भूमिको वितरण एवम् स्वामित्त्वको विषयलाई नेपालका प्रायः सवै राजनीतिक दलहरुले राजनीतिक नाराको केन्द्रमा राखेको पाईन्छ । यस परिप्रेक्षमा यस गाउँपालिका अन्तरगतको कुनै पनि वडाहरुमा भूमिको वितरण कुनै प्रयोजनमा कति मात्रामा गरिएको छ भन्ने कुराले त्यस गाउँपालिकाको कृषि, बस्ती, वनजङ्गलको लगायत प्राकृतिक स्रोतको घनत्त्वलाई पनि दर्शाउछ ।

क्र.स.	स्वामित्वको विवरण	परिवार संख्या	प्रतिशत
१	निजी	३१९८	**९७%**
२	भाडामा		
३	संस्थागत		

४	अन्य	९७	३%
जम्मा		३२९५	

श्रोत : नयाँ अध्यावधिक

२५. खानेपानीको श्रोतको आधारमा घरपरिवार सम्बन्धी विवरण

सि.न.	खानेपानीको श्रोतहरु	घरपरिवार संख्या	प्रतिशत
१	पाइपधारा	१९७७	६०%
२	टयुबवेल/हेन्डपम्प	-	-
३	ढाकिएकोइनार /कुवा	९८८	३०%
४	नढाकिएकोइनार /कुवा	-	-
५	मूलको पानी	१६५	५%
६	खोला/नदीको पानी	—	-
७	अन्य	१६५	५%
८	उल्लेख नभएको	-	-
जम्मा		**३२९५**	**१००%**

२६. इन्धनको प्रयोगको आधारमा घरपरिवार विवरण

सि.न.	इन्धनको प्रकार	घरपरिवार संख्या	प्रतिशत
१	दाउरा	२८६७	८७%
२	मट्टीतेल	-	-
३	एल पि.ग्यास	३२९	१०%
४	गुइठा	-	-

५	गोवर ग्यास	९९	३%
६	विजुली	-	-
७	अन्य	-	-
८	उल्लेख नभएको	-	-
जम्मा		**३२९५**	**१००%**

२७. बत्ती प्रयोगको आधारमा घरपरिवार विवरण

ऊर्जा विकासको एक मुख्य सूचक हो । जुन स्थान विशेषमा ऊर्जाको खपत उच्च हुन्छ त्यस स्थान विकास प्रकृयाको गतिमा अगाडी रहन्छ । मानवीय विकास सुचक (HDI) को गणनामा ऊर्जाको खपतलाई एउटा प्रमुख आधार वनाइएको छ । ऊर्जाको आबश्यक्ता तथा महत्त्व मानिसको दैनिक जीवनदेखि विकास निर्माणका हरेक क्षेत्रमा रहन्छ । अहिलेको विकसित विश्वमा ऊर्जाको उत्पादन बिभिन्न स्रोतबाट गर्ने गरेको पाइन्छ । हाम्रो जस्तो जलश्रोतको धनी (विद्युत उत्पादन गर्ने हिसाबले विश्वको दोस्रो धनी) देशमा यस्को महत्त्व नै बढी देखिन्छ । यद्यपि सबै क्षेत्रका बासिन्दासँग यसको पहुँच नरहेको अबस्था छ ।

सि.न.	बत्तीको प्रकार	घरपरिवार संख्या	प्रतिशत
१	विजुली	२३०६	७०%
२	मट्टीतेल	-	-
३	वायोग्यास	-	-
४	सोलार	१९८९	३०%
५	अन्य	-	-
६	उल्लेख नभएको	-	-
जम्मा		**३२९५**	**१००**

२८. उपलब्ध सेवा सुविधाको आधारमा घरपरिवार विवरण

सि.न.	बत्तीको प्रकार	घरपरिवार संख्या	प्रतिशत
	कुनै सेवा सुविधा नभएका	-	-
	कम्तीमा एउटा सुविधा भएका	-	-
१	रेडियो भएका	३१३२	९५%
२	टि.भी भएका	११५३	३५%
३	केवल लाइन जोडेका	-	-
४	कम्प्युटर भएका	९८	३%
५	इन्टरनेट सुविधा भएका	-	-
६	टेलिफोन भएका	-	-
७	मोवाइल	३२६२	९९%
८	मोटरसाईकल	९८	३%
९	साइकल	-	-
१०	अन्य साधन	-	-
११	फ्रिज	१३१	४%
१२	उल्लेख नभएका	-	-

२९. शौचालय प्रयोगको आधारमा घरपरिवार विवरण

कुनै पनि समाजको सरसफाई सम्बन्धी चेतनाको स्तर मापनको एउटा आधारका रुपमा शौचालयलाई लिने गरिन्छ । शौचालयको प्रयोगलाई मानिसको आदतका रुपमा पनि लिने गरिन्छ । यसको आदत बस्न नसकेका हाम्रा गाउँघरका कतिपय मानिसहरुले यसलाई अनाबश्यक बस्तुका रुपमा लिने गरेको पनि देखिन्छ जसले गर्दा शौचालय निर्माण गर्नुलाई अनाबश्यक खर्चका रुपमा लिने प्रबृत्ती रहेको छ । तर जुनसुकै बहानामा शौचालय निर्माण नगर्नु अहिलेको समयमा बिडम्बनाको कुरा हो । यस गाउँपालिकाको शौचालय निर्माण तथा प्रयोगको अबस्थालाई बिभिन्न शीर्षकमा देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सि.न.	चर्पीको प्रयोग	घर परिवार संख्या	प्रतिशत
१	चर्पी नभएको	-	—

२	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)	-	-
३	साधारण चर्पी	३२९५	१००%
४	उल्लेख भएको	-	-
जम्मा		३२९५	१००%

नोट : दार्चुला जिल्ला खुला दिसामुक्त घोषणा भईसकेको छ ।

३०. बसाई सराई सम्बन्धी विवरण

बसाई सराई विवरण	महिला	पुरुष	जम्मा	मुख्य जिल्लाहरु
गाउँपालिका भित्र आएका	९	९	१८	-
गाउँपालिकाबाट बाहिर गएका	८३	९४	१५५	तराईका जिल्लाहरु (कैलाली, कञ्चनपुर)
जम्मा	९२	१०३	१७३	

३१. खाद्यान्न आत्मनिर्भरताको अवस्था

यस गाउँपालिकामा उत्पादन गर्ने तरिकामा नयाँ प्रविधि अपनाईएमा उत्पादनमा वृद्धि गरेर वासिन्दाहरुलाई वर्ष भरि खान पुग्न सक्छ भन्नु उतियुक्ति नहोला । तर यहाँका वासिन्दाहरुको एक समान जग्गा छैन । कसैसँग गरि खाने जग्गा छैन भने कसैसँग धेरै भएर बाँझो राख्ने खेती नगर्ने हुदा उत्पादनमा कमि हुन गई यस गाउँपालिकामा बसोवास गर्नै सबै घर परिवारहरुलाई बर्ष भरि खान नपुग्ने अवस्था देखिन्छ ।

क्र.स.	खाद्यान्न उपलब्धताको आधारमा परिवार संख्याको	संख्या / प्रतिशत	कैफियत

	विवरण		
१	३ महिनाभन्दा कम खान पुग्ने परिवार	३० प्रतिशत	
२	४-६ महिना खान पुग्ने परिवार	२५ प्रतिशत	
३	७-९ महिना खान पुग्ने परिवार	३० प्रतिशत	
४	१०-१२ महिना खान पुग्ने परिवार	१० प्रतिशत	
५	आफ्नो खेतवारीको उत्पादनबाट खान पुगेर बेच विखन गर्ने परिवार	५ प्रतिशत	
जम्मा		१०० प्रतिशत	

३२. स्वामित्वको प्रकारको आधारमा महिला घरमुली सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	**स्वामित्वको विवरण**	**संख्या / प्रतिशत**	**कैफियत**
१	घरजग्गा दुवैमा स्वामित्व भएका	१०%	
२	जग्गामा मात्रै स्वामित्व भएका		
३	घरजग्गा दुवैमा स्वामित्व नभएको	९०%	
४	उल्लेख नभएको		
जम्मा		१०० प्रतिशत	

३३. भूस्वामित्व सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	स्वामित्वको विवरण	संख्या / प्रतिशत	कैफियत
१	स्वामित्व भएका	**९० प्रतिशत**	
२	स्वामित्व नभएका		
३	आफ्नो जग्गा अरुलाई कमाउन दिएको		
४	अरुको जग्गा कमाउने	८ प्रतिशत	
५	उल्लेख नभएको	२ प्रतिशत	

जम्मा	१०० प्रतिशत	

३४. परिवारको स्वामित्वमा रहेको जग्गा जमिन सम्बन्धि विवरण

सि.न.	स्वामित्वको विवरण		जम्मा घरधुरी	प्रतिशत
१	२ रोपनी भन्दा कम	५ कठ्ठा भन्दा कम	४९४	१५%
२	२ देखि ५ रोपनी सम्म	६ देखि १० कठ्ठा सम्म	९८८	३०%
३	६ देखि १० रोपनी सम्म	११ देखि२० कठ्ठा सम्म	१३१८	४०%
४	११ देखि २० रोपनी सम्म	२१ देखि ३० कठठ्ठा सम्म	२६५	८%
५	२० रोपनी भन्दा माथि	३१ कठ्ठा भन्दा माथि	२२३	६.७५%
६	जग्गा नै नभएको	जग्गा नै नभएको	७	०.२५%
७	थाहा नभएको	थाहा नभएको		
जम्मा			३२९५	

३५. आर्थिक बर्ष २०७२/०७३ को पञ्जिकरणको विवरण

क्र.स.	विवरण	२०७२/०७३ को जनसंख्या	जम्मा दर्ता संख्या	महिला	पुरुष
१	जन्म दर्ता				
१.१	५ वर्ष सम्मका		४०८	२०५	२०३
१.२	५ वर्षदेखि १८ वर्ष सम्मका बालबालिका		३१२	१७०	१४२
१.३	१८ वर्ष माथिका मानिस		२०१	१०२	९९
२	मृत्यु दर्ता		१२७	४५	८२
३	सम्बन्ध बिच्छेद		०	०	०
४	बसाईसराई		१५५	८३	९४
५	बिबाह दर्ता		१७८ जोडी		
५.१	१८ वर्ष भन्दा कम उमेर		०	०	०

५.२	१८ वर्ष भन्दा माथि				
जम्मा					

३६. आर्थिक बर्ष २०७२/०७३ मा भएको नागरिकता तथा अन्य सिफारिसहरुको विवरण

क्र.स.	विवरण	सिफारिस संख्या
१	नागरिकता सिफारिस	६९१
२	नाता प्रमाणित	१०८
३	अन्य सिफारिस	५७५
४	नक्सापास संख्या	०

३७. जेष्ठ नागरिक तथा एकल महिलाहरुको विवरण (आ.व. २०७४/०७५)

क्र.स.	विवरण	संख्या	कैफियत
१	जेष्ठ नागरिक ७० बर्ष माथी		
१.१	महिला	३९२	
१.२	पुरुष	३६३	
जम्मा			
	जेष्ठ दलित		
	महिला	७८	
	पुरुष	९४	
जम्मा			
२	कुल एकल महिला	४५८	
३	लोपोन्मुख जाति	०१	-
४	जम्मा पूर्ण अपांग	महिला : २० पुरुष : २७	जम्मा : ४७

५	जम्मा आशिंक अपांग.....	महिला : १८ पुरुष : २७	जम्मा : ४५

३८. वडा अनुसार सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने व्यक्तिहरुको विवरण

वडा नं.	जेष्ठ नागरिक			दलित जेष्ठ नागरिक			एकल महिला	पूर्ण अपांग			आंशिक अपांग			कुल जम्मा
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा		महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	
१	३५	३३	६८	१	०	०१	५१	१	२	३	३	५	८	१३१
२	३७	३२	६९	५	५	१०	५३	२	०	०२	२	१	३	१३७
३	५०	५२	१०२	९	१६	२५	६१	३	५	८	२	१	३	१९९
४	३५	३९	७४	१	३	४	३८	३	१	४	३	१	४	१२६
५	५५	२८	८३	२९	२८	५३	६५	२	४	०६	५	६	११	२१८
६	५०	५०	१००	१२	१७	२९	६३	३	७	१०	०	८	८	२१०
७	४८	५०	९८	११	१७	२८	६३	२	१	३	२	१	३	१९५
८	८२	७९	१६१	११	८	१९	६४	४	७	११	१	४	५	२६०
जम्मा	३९२	३६३	७५५	७८	९४	१९२	४५८	२०	२७	४७	१८	२७	४५	१४७६

३९. वार्षिक कार्यक्रमबाट लक्षित कार्यक्रमतर्फ भएको बिनियोजन तथा खर्चको अवस्था

लक्षित वर्गको लागि विनियोजित भएको रकम एकमुष्ट रु. ५०००००। (पचास लाख)

आर्थिक बर्ष लक्षित कार्यक्रम विनियोजित रकम खर्च रकम

महिला

- .....
- .....
- .....

बालबालिका

- .....
- .....
- .....

दलित, जनजाति वा

सीमान्तकृत

- .....
- .....
- .....

अन्य

- .....
- .....
- .....

जम्मा

४०. शैक्षिक संस्थाहरुको विवरण

बर्तमान समयमा शिक्षा आर्जनलाई प्रत्येक ब्यक्तिको नैसर्गिक अधिकारका रुपमा लिइन्छ र नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ मा यसलाई मौलिक हकका रुपमा पनि राखिएको छ । तरपनि हाम्रो देशका सम्पूर्ण वालवालिकाहरुले यो अबसर प्राप्त गर्न सकिरहेका छैनन् । त्यसका विविध कारणहरु रहेका छन् । ती कारणहरु पहिचान गरी तिनीहरुको समाधानका लागि सरकारले बिभिन्न कार्यक्रम तथा परियोजनाहरु पनि सञ्चालन गरिरहेकोछ । विश्वभरीका सबै मानिसहरुका लागि भएको शिक्षा सम्बन्धी विश्व शिखर सम्मेलन र त्यसपछि भएको सबैका लागि शिक्षा मञ्चको बैठकले राखेका बिभिन्न लक्ष्यहरुमा नेपालले पनि सहमति जनाई हस्ताक्षर गरिसकेको अबस्था छ । शिक्षामा लैंगिक बिभेदको अन्त्य गर्न छात्राहरुका लागि विषेश प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरु पनि सञ्चालन भइरहेका छन् । जसबाट केही अपेक्षित उपलब्धिहरु पनि प्राप्त हुँदै गरेको अबस्था छ । गाउँ गाउँमा विद्यालयका सङ्ख्या पनि बढिरहेका छन् । साथै बिभिन्न अनौपचारिक कार्यक्रम मार्फत पनि साक्षरता कार्यक्रमहरु सञ्चालन भईरहेकाले निरक्षरतादर घटिरहेको छ । शिक्षालाई विकासको पूर्वाधारका रुपमा लिइने भएकाले कुनै पनि क्षेत्रको शैक्षिक अबस्थाको बिश्लेषण एउटा महत्त्वपूर्ण पक्ष हो ।

विवरण	सरकारी	सामुदायिक	निजी विद्यालय	अन्य
प्रा.वि.		२५	१	

नि.मा.वि.		८	०	
मा.वि.		७	०	
उ.मा.वि.		४	०	
क्याम्पस		१	०	
वेद विद्याश्रम		०	०	
मदरशा		०	०	
अन्य	प्राविधिक शिक्षालय			
	सीप विकास तालिम केन्द्र			
	सामुदायिक वालविकास केन्द्र			

४१. विश्वविद्यालय तथा कलेजहरु

क्र.स.	कलेजको नाम	ठेगाना	सञ्चालित कार्यक्रम तथा तह	विद्यार्थी संख्या
१	शंकरपुर स्नातक क्याम्पस	शंकरपुर पस्ती	मानविकी, विज्ञान	६५

४२. ५ बर्ष र सो भन्दा माथिकाको साक्षरताको आधारमा जनसंख्या विवरण

लिंग	५ बर्ष र सो भन्दा माथिको जनसंख्या	जनसंख्याको अवस्था			
		लेख्न र पढ्न सक्ने	पढ्न मात्रै सक्ने	पढ्न लेख्न नसक्ने	थाहा नभएको
जम्मा	**नोट : दार्चुला जिल्ला नै पूर्ण साक्षरण घोषणा भईसकेको छ ।**				
पुरुष					
महिला					

४६. कुल साक्षरता दरमा महिलाहरुको हिस्सा

विवरण	गणना बर्ष	
	२०५८	२०६८
कुल साक्षरता दर		
पुरुष साक्षरता दर		
महिला साक्षरता दर		

४७. वडा अनुसार साक्षरता प्रतिशत

वडा नं.	साक्षरता दर प्रतिशतमा	
१	**औषतमा**	
	महिला	९५
	पुरुष	९८
	दलित	९४
	जनजाती	
	अन्य जाती	
२	**औषतमा**	
	महिला	९५
	पुरुष	९८
	दलित	९४
	जनजाती	
	अन्य जाती	
३	**औषतमा**	
	महिला	९५
	पुरुष	९८
	दलित	९४
	जनजाती	
	अन्य जाती	

४	**औषतमा**	
	महिला	९५
	पुरुष	९८
	दलित	९४
	जनजाती	
	अन्य जाती	
५	**औषतमा**	
	महिला	९५
	पुरुष	९८
	दलित	९४
	जनजाती	
	अन्य जाती	
६	**औषतमा**	
	महिला	९५
	पुरुष	९८
	दलित	९४
	जनजाती	
	अन्य जाती	
७	**औषतमा**	
	महिला	९५
	पुरुष	९८
	दलित	९४
	जनजाती	
	अन्य जाती	
८	**औषतमा**	
	महिला	९५
	पुरुष	९८
	दलित	९४
	जनजाती	

	अन्य जाती	
जम्मा		९६

नोट : दार्चुला जिल्ला नै पूर्ण साक्षरण घोषणा भईसकेको छ ।

४८. वालविकास केन्द्रको विवरण

वडा नं.	बालविकास केन्द्रको जम्मा संख्या	भर्ना भएको बालबालिका संख्या		जम्मा
		बालक	बालिका	
१				
२				
३				
४				
५				
६				
७				
८				
जम्मा				

४३. विद्यालयमा अध्ययन गरिरहेको छात्रछात्राहरुको विवरण (संख्या)

School Name	Location	A/C No	Grade 9			Grade 10			Grade 9-10		
			G	B	T	G	B	T	G	B	T

५०. विद्यालयहरुमा शौचालयको विवरण

Malikarjun Rural Municipality				200	210	410	209	215	424	409	425	834
Dinsi Ma V	7	Dinsi	160	9	9	18	15	6	21	24	15	39
Garada Ma V	2	Baku	159	12	13	25	25	27	52	37	40	77
Hunainath Ma V	6	Chandanpur	212	17	10	27	15	10	25	32	20	52
Khan Ma V	2	Airchana	201	11	7	18	8	11	19	19	18	37
Krishna Ma V	6	Dadakot	154	20	33	53	14	20	34	34	53	87
Malikarjun Ma V	4	Mad	157	43	49	92	28	29	57	71	78	149
Nil Pataleshwor Ma V	1	Bhartola	180	13	9	22	20	18	38	33	27	60
Rastriya Ma V	9	Thinh	194	12	16	28	8	24	32	20	40	60
Saraswati Ma V	4	Uku	46	18	21	39	22	27	49	40	48	88
Saraswati Ma V	5	Shelichama	165	10	16	26	10	14	24	20	30	50
Shankarpur Ma V	1	Pasti	65	35	27	62	44	29	73	79	56	135

जम्मा विद्यालय संख्या	शौचालयको किसिम (संख्यामा उल्लेख)					
	सामान्य, सबैले प्रयोग गर्ने किसिमको	शिक्षक शिक्षिकाको लागि	छात्राछात्राका लागि	अपांगका लागि	शौचालय नभएको	जम्मा
४५	९५	०	०	०	०	९५

५१. तहगत शिक्षक विवरण

Name	Location	Current Class	Pra. V Teacher			Ni. Ma .V Teacher			Ma Bi Teacher			HSS Teacher		
			Dar.	Ra.	Total	Dar.	Ra.	Total	Dar.	Ra.	Total	Dar.	Rahat	Total
Bhagabati			25	2	27	3	6	9	0	3	3	0	0	0

Basantpur Ni Ma V	Nwalpani	1\8	2	1	3	0	0	0			0			0
Dungari Pra V	Dunaring	1\5	3	0	3			0			0			0
Durgeshwori Pra V	Rewli	1\5	3	0	3			0			0			0
Nil Pataleshwor Ma V	Bhartola	1\10	3	0	3	1	2	3	0	1	1			0
Ranisthan Pra V	Shirad	1\5	3	0	3			0			0			0
Rastriya Ma V	Thinh	1\10	4	1	5	0	3	3	0	2	2			0
Sarswati Ma V	Shelichama	1\10	3	0	3	2	1	3	0	0	0			0
Shantiniketan Pra V	Kalamata	1\3	0	0	0			0			0			0
Yuwabarsa Pra V	Khuna	1\5	4	0	4			0			0			0
Dadakot			17	5	22	4	1	5	3	1	4	0	2	2
Balichan Pra V	Maltadi	1\5	2	1	3			0			0			0
Krishna Ma V	Dadakot	1\12	4	0	4	3	0	3	3	1	4	0	2	2
LatainathNi Ma V	Leema	1\8	3	0	3	1	1	2			0			0
Malika Arjun Pra V	Lash	1\5	2	2	4			0			0			0
Saipal Pra V	Mawwadi	1\5	3	1	4			0			0			0
Sunshikhar Ni Ma V	Ghodedhunga	1\8	3	1	4			0			0			0
Hunainath			16	2	18	0	3	3	0	1	1	0	0	0
BalichanNi Ma V	Chadekhan	1\8	3	1	4	0	0	0			0			0
Hunainath Ma V	Chandanpur	1\10	4	0	4	0	1	1			0			0
Hunainath Ni Ma V	Belukot	1\8	3	1	4	0	0	0			0			0
Janjoyti Pra V	Devdhura	1\5	0	0	0			0			0			0
Khan Ma V	Airchana	1\10	4	0	4	0	2	2	0	1	1			0
Ranisthan Pra V	Gothudi	1\3	2	0	2			0			0			0
Malikarjun			15	0	15	3	2	5	4	0	4	0	2	2

Baneswar Pra V	Gadkhola	1\5	3	0	3			0			0			0
Debpur Pra V	Khalidada	1\5	2	0	2			0			0			0
Kanchan Pra V	Gajal	1\3	0	0	0			0			0			0
Latainath Ni Ma V	Basedi	1\8	3	0	3	0	1	1			0			0
Latainath Pra V	Pokhara	1\5	2	0	2			0			0			0
Malikarjun Ma V	Mad	1\12	5	0	5	3	1	4	4	0	4	0	2	2
Sankarpur			16	5	19	3	0	3	7	0	7	3	0	3
Shankarpur Ma V	Pasti	1\12	4	0	4	3	0	3	7	0	7	3	0	3
Balkalyan Ni Ma V	Thakatoli	1\8	3	0	3			0			0			0
Bhagawati Pra V	Sacchory	1\3	0	2	2			0			0			0
Deep Jyoti Pra V	Ranchani	1\5	0	1	1			0			0			0
Latinath Ni Ma V	Kholichaura	1\8	3	2	3			0			0			0
Sarada Pra V	Dhamalek	1\5	3	0	3			0			0			0
Somnath Pra V	Chaskot	1\5	3	0	3			0			0			0
Uku			25	6	32	7	2	9	4	0	4	0	2	2
Bhumiraj Pra V	Chyuarani	1\3	2	0	3			0			0			0
Dinsi Ma V	Dinsi	1\10	3	1	4	0	2	2			0			0
Garada Ma V	Baku	1\10	4	0	4	3	0	3			0			0
Hunai Nath Pra V	Saleti	1\5	3	0	3			0			0			0
Jagadamba Pra V	Thalabanthala	1\4	2	0	2			0			0			0
Kedar Nath Pra V	Sirpur	1\5	2	0	2			0			0			0
Malika Arjun Pra V	Kuchakot	1\3	0	2	2			0			0			0
Paropkar Ni Ma V	Chauki	1\8	2	2	4	0	0	0			0			0
Sarswati Ma	Uku	1\12	5	0	5	4	0	4	4	0	4	0	2	2

V														
Udayadev Pra V	Khetar	1\3	2	1	3			0			0			0

नगर/गाउपालिकागत बिद्यालय विवरण जिल्लाको तथ्यांक शिक्षा

S.No.	Name	School Details		Total ECD	Basic Level 1–5	Basic Level 6–8	Secondary 9-10	Secondary 11-12
		Total	Ins.					
1	Apihimal	23	0	12	23	5	2	1
2	Byas	27	1	21	19	3	4	1
3	Duhun	21	2	19	12	2	3	2
4	Lekam	49	0	28	30	9	6	4
5	Mahakali	56	8	36	28	9	9	4
6	Malikarjun	45	1	37	26	8	7	4
7	Marma	43	0	24	32	5	5	1
8	Naugad	43	1	27	29	8	4	2
9	Sailyashikhar	55	4	42	31	12	6	6
Total		362	17	246	230	61	46	25

		ALL School						Ins.			Ins.				Public				ECD	
Code / Name		Total Schools	Total ECD/ PPCs	Prav	L. Sec.	Sec.	HSS	Total Schools	Total ECD/ PPCs	Total School	Prav	L. Sec.	Sec.	HSS	Prav	L. Sec.	Sec.	HSS	S.Based	C.Based
1	Apihimal	23	12	15	5	2	1		0	0	0	0	0	0	15	5	2	1	12	0
2	Byas	27	22	19	3	4	1	Byas	1	1	1	0	0	0	18	3	4	1	21	1
3	Duhun	21	20	14	2	3	2	Duhun	2	2	2	0	0	0	12	2	3	2	18	1
4	Lekam	49	28	30	9	6	4							0	30	9	6	4	28	1
5	Mahakali	56	41	34	9	9	4	Mahakali	8	8	4	1	3	0	30	8	6	4	33	0
6	Malikarjun	45	37	26	8	7	4	Malikarjun	1	1	1	0	0	0	25	8	7	4	36	1

7	Marma	43	25	32	5	5	1							0	32	5	5	1	25	2
8	Naugad	43	28	29	8	4	2	Naugad	1	1	1	0	0	0	28	8	4	2	27	2
9	Sailyashikhar	55	42	31	12	6	6	Sailyashikhar	4	4	2	1	1	0	29	11	5	6	38	0
Total		362	255	230	61	46	25		17	17	11	2	4	0	219	59	42	25	238	8

शिक्षाको जिल्लागत तथ्यांक

सि.न.	नाम	सामुदायिक				संस्थागत				जम्मा
		१/५	१/८	१/१०	१/१२	१/५	१/८	१/१०	१/१२	
१	अपिहिमाल	१५	५	२	१	०	०	०	०	२३
२	ब्यास	१८	३	४	१	१	०	०	०	२७
३	दुहु	१२	२	३	२	२	०	०	०	२१
४	लेकम	३०	९	६	४				०	४९
५	महाकाली	३०	८	६	४	४	१	३	०	५६
६	मालिकार्जुन	२५	८	७	४	१	०	०	०	४५
७	मार्मा	३२	५	५	१				०	४३
८	नौगाड	२८	८	४	२	१	०	०	०	४३
९	शैल्यशिखर	२९	११	५	६	२	१	१	०	५५
जम्मा		२१९	५९	४२	२५	११	२	४	०	३६२

सि.न.	नाम	सा. सिकाई केन्द्र	बाल विकास		
			बिद्यालय	समुदाय	जम्मा
१	अपिहिमाल	१	१२	०	१२

२	ब्यास	१	२१	१	२२
३	दुहु	३	१८	१	१९
४	लेकम	२	२८	१	२९
५	महाकाली	२	३३	०	३३
६	मालिकार्जुन	४	३६	१	३७
७	मार्मा	२	२५	२	२७
८	नौगाड	२	२७	२	२९
९	शैल्यशिखर	२	३८	०	३८
जम्मा		१९	२३८	८	२४६

सि. न.	नाम	प्रथामिक			निम्न माध्यमिक			माध्यमिक			उ.माध्यमिक			कुल जम्मा
		दरबन्दि	राहत	जम्मा	दरबन्दि	राहत	जम्मा	दरबन्दि	राहत	जम्मा	दरबन्दि	राहत	जम्मा	
१	अपिहिमाल	४१	११	५२	६	३	९	४	१	५	०	२	२	६८
२	ब्यास	६४	१२	७६	९	१०	१९	७	२	९	२	०	२	१०६
३	दुहु	६३	२	६५	९	६	१५	६	५	११	०	५	५	९६
४	लेकम	१०८	२५	१३३	२०	११	३१	१६	७	२३	३	५	८	१९५
५	महाकाली	१५४	१०	१६४	२०	२०	४०	२२	५	२७	५	५	१०	२४१
६	मालिकार्जुन	११४	२१	१३५	२०	१४	३४	१८	५	२३	३	६	९	२०१
७	मार्मा	८२	२१	१०३	८	८	१६	५	६	११	२	०	२	१३२
८	नौगाड	६७	२५	९२	९	८	१७	७	६	१३	०	४	४	१२६
९	शैल्यशिखर	१०७	२५	१३२	२१	१५	३६	१६	११	२७	३	११	१४	२०९
जम्मा		८००	१५२	९५२	१२२	९५	२१७	१०१	४८	१४९	१८	३८	५६	१३७४

५२. शिक्षक तथा कक्षा कोठाको पर्याप्ता

क्र.स.	विद्यालयको नाम	विद्यार्थी संख्या	शिक्षक संख्या	विद्यार्थी शिक्षक अनुपात	विद्यार्थी कक्षा कोठा अनुपात

जम्मा					

५३. विद्यमान स्वास्थ्य सेवाहरु

मानिसको सबैभन्दा ठूलो धन स्वास्थ्यलाई मानिन्छ । जसरी मानिसलाई स्वास्थ्य रहनका लागि नियमित सन्तुलित भोजन, स्वच्छ पिउने पानी तथा उपयुक्त शारीरिक व्यायामको आबश्यकता पर्दछ त्यसरीनै बिरामी भई हालेमा स्वास्थ्य संस्था तथा औषधीको पनि उत्तिकै महत्त्व हुन्छ । आफ्ना जनतालाई सरल र सहज स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउनु हरेक राज्यको दायित्त्वभित्र पर्दछ । नेपालको अन्तरिम संविधानले पनि स्वास्थ्यलाई जनताको आधारभूत अधिकारको रुपमा स्थापित गरेको छ । जसलाई मध्यनजर गरी योजना, नीति तथा कार्यक्रम निर्माण पनि गरेको देखिन्छ । स्वास्थ्य क्षेत्रमा भएका नीतिगत, कार्यक्रमगत र संस्थागत प्रयासबाट स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा भइरहेको विकासले स्वास्थ्य सेवामा जनसाधारणको पहुँच केही मात्रामा बढेको छ । स्वास्थ्य सेवामा बृद्धबृद्धा तथा समाजमा पछाडी परेका महिला तथा बिपन्न बर्गका मानिसहरुलाई बिशेष सुबिधा पनि प्रदान गर्दै आएको अबस्था छ । यस परिप्रेक्षमा रुपन्देही जिल्लाका विभिन्न गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको स्वास्थ्य सेवाको अबस्थाका बारेमा यथार्थ बिबरणको जानकारी प्राप्त गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ । अत: स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित विविध पक्षहरुको बारेमा यहाँ प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरिएकोछ ।

क.स.	स्वास्थ्य सेवा	संख्या	वेड संख्या	
	जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय			
	सरकारी अस्पताल			
	प्रसुती गृह			
	वाल अस्पताल			
	आयुर्बेद अस्पताल	१		वडा नं. ७
	प्राकृतिक चिकित्सा			
	स्वास्थ्य चौकी	६	१-१	१ र ७ नम्बर वडामा नभएको

	उप-स्वास्थ्य चौकी			
	प्राथमिक स्वास्थ्य स्याहार केन्द्र			
	निजि अस्पताल			
	फार्मेसी			
	चिकित्सक संख्या			
	चिकित्सक अनुपात			
	क्लिनिक	३ वटा		निजी
	बर्थिंङ सेन्टरः	६ वटा	१-१	
	पोलि क्लिनिक			
	स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउने प्रतिशत	७०-८५ प्रतिशत	१-१	
	दक्ष स्वास्थ्यकर्मी बाट सूत्केरी गराउने प्रतिशत	७०-८५ प्रतिशत		
	सुडेनीवाट सुत्केरी गराउने प्रतिशतः			
	भिसीटी केन्द्र संख्याः			
	महिला स्वयम सेविका संख्याः	५४		
	टि.बी. उपचार केन्द्रः	६		उप केन्द्र
	परिवार नियोजन का ५ बिधी र ३ बिधीको सेवा	६		आईयुसिडी ३ वटामा मात्र
	उपलब्ध स्वास्थ्य संस्था संख्याः	६		
	बि.ओ.सी.(आधारभुतः)			
	सि.ई.ओ.सी.(अपरेसन सेवा) उपलब्ध स्वास्थ्य संस्थ			
	गर्भवती जाँच पहिलो पटकको प्रतिशतः	९० प्रतिशत		
	गर्भवती जाँच चौथो पटकसम्मको प्रतिशतः	५५ प्रतिशत		
	सुत्केरी पश्चात जाँच गराउन आउने प्रतिशत	१० प्रतिशत		

	औसत आयु ...६० बर्ष महिला..... ५८ बर्ष पुरुष .....६० वर्ष			

५४. खोप सेवाको विवरण

क्र.स.	विवरण	आ.व. २०७४/०७५
		संख्या
१	वि.सि.जि.	२४९
२	डि.पि.टि	२३७
३	हेपाटाईटिस वि	-
४	दादुरा	२०६
५	पोलियो ३	२३७
६	टिडि (गर्भवती महिला)	३४२

५५. खोप सेवा छोडने बालबालिकाको अवस्था

क्र.स.	विवरण	आ.व. २०७४/०७५
		संख्या
१	वि.सि.जि. र दादुरा	४३
२	डि.पि.टि / हेपाटाईटिस वि/ एचआईभी १ र डिपिटी हेपाटाईटिस वि/एच आई भी ३	
३	खोप नलगाएको बालवालिका	पूर्ण खोप घोषणा

नोट : मालिकार्जुन गाउँपालिका पूर्ण खोपयुक्त गाउँपालिका घोषणा भईसकेको छ ।

५६. विगत ३ बर्षहरुको पोषणको अवस्था

सुचकांकहरु	आ.व. २०७४/०७५
५ बर्ष भन्दा मुनिको बृद्धि अनुमान (पटक)	३ पटक
गर्भवती महिलाहरुका लागि आइरन चक्की वितरण -जना)	२६९
गर्भवती महिलाहरुले प्राप्त गरेको जुकाको औषधी (जना)	१७५
सुत्केरी भएका महिलाहरुका लागि भिटामि ए वितरण (जना)	२३१
६ महिना देखि ५ वर्ष सम्मका वच्चाहरुलाई खुवाएको भिटामिन ए (जना)	१४४२ जना
१ देखि ५ वर्ष सम्मका वच्चाहरुले खुवाएकोजुकाको औषधी	१३३० जना

५७. कुपोषणको अवस्था

लिंग	संख्या	कैफियत
बालक	२२	
बालिका	२७	
जम्मा	४९	

५८. दिर्घ रोगको कारणले मृत्यु भएका बालवच्चा सम्बन्धी विवरण

रोगको नाम	वालिका	बालक	जम्मा
एच.आई.भि./ एड्स			

मलेरिया			
क्षयरोग			
मुटु सम्वन्धि			
मेनेन्जाइटिस			
कुपोष्ण			
अन्य		१	१

५९. लिंग अनुसार वाल विवाह सम्बन्धी विवरण (१८ बर्ष मुनीका)

लिंग	संख्या
वालिका	०
वालक	०
जम्मा	०

नोट : १८ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरुको विवाह दर्ता भएको पाईएन ।

६०. कामदारको रुपमा घर/परिवारबाट घर वाहिर गएका वालवालिहरुको विवरण

लिंग	संख्या
वालिका	०
वालक	२०५
जम्मा	२०५

६१. श्रमिक वालवालिकाको प्रकार

क्र.स.	कामदारको विवरण	संख्या	कैफियत
१	घरेलु कामदार		
२	होटल तथा रेष्टुरेण्ट		

३	उद्योग तथा व्यवसाय		
४	अन्य		
	जम्मा		

नोट : गाउँपालिका क्षेत्रमा १८ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरुले कुनै पनि काम गरेको पाईएन ।

६२. वालवालिकाहरुको हत्या अपहरण सम्वन्धी विवरण

घटना	जिल्लामा घटेका घटना संख्या	घटना घटेका स्थल	उजुरी परेका संया	अदालतमा मुद्दा परेका संख्या	पिडित बनाइएका बालवालिकाको संख्या	

नोट : वालवालिकाहरुको हत्या अपहरण सम्वन्धी कुनै उजुरी परेको विवरण पाईएन ।

६३. स्वास्थ्य सम्बन्धी सूचकांकहरु

सूचक	राष्ट्रिय स्तरमा	न.पा. स्तरमा	फरक
शिशु मृत्युदर			
कुपोषणको अवस्था			
चर्पीमा पहँच भएको जनसंख्या			खुला दिसामुक्त घोषणा भईसकेको जिल्ला ।
औषत स्वास्थ्य क्षमता सुचकांक			

६४. बालक्लबहरुको विवरण

समुदायमा आधारित बालक्लवहरु				विद्यालयमा आधारित बालक्लवहरु			
बालक्लवको कुल संख्या	वालिका सदस्य	वालक सदस्य	जम्मा	बालक्लवको कुल संख्या	वालिका सदस्य	वालक सदस्य	जम्मा
४५	६५०	६५३	१३०३	-	-	-	-

६५. वडागत बालक्लवहरुको विवरण

वडा नं.	वालिका सदस्य संख्या			जम्मा	बालक सदस्य संख्या			जम्मा	कुल जम्मा
	दलित	जनजाती	अन्य		दलित	जनजाती	अन्य		
१	०	-	५४	५४	२	-	४६	४८	१०६
२	०	-	१८	१८	०	-	२२	२२	४०
३	६	-	१०७	११३	५	-	११३	११८	२३१
४	१३	-	१००	११३	१५	-	१०७	१२२	२३३
५	२१	-	९२	११३	२१	-	८७	१०७	२२०
६	३०	-	४०	७०	३०	-	३५	६५	१३५
७	१५	-	४०	५५	८	-	४५	५३	१०८
८	११	-	१०१	११४	९	-	१०९	११८	२३२

६६. वालक्लव तथा बाल समुहले प्रतिनिधित्व गरेका संघ सस्थाहरुको विवरण

सि.न.	समितिको नाम	लिंग		जम्मा
		वालकको संख्या	बालिका संख्या	

नोट : गाउँपालिका क्षेत्रमा बालक्लब तथा बाल समुहले प्रतिनिधित्व गरेको कुनै पनि संस्था भेटिएन ।

६७. DCWB मा दर्ता भई गाउँपालिका अर्न्तगत रहेका बालक्लवहरुको संख्या

६८. जन्मदर्ता भएका बालवालिकाको संख्या

आ.व.	कुल जन्मदर्ता संख्या			कैफियत
	बालिका	बालक	जम्मा	
अघिल्लो आ.व.				
चालु आ.व.	३८३	३५३	७३६	

६९. परिवार विहिन वालवालिकाको अवस्था

विवरण	वालिका	वालक	जम्मा	कैफियत
परिवारिक संरक्षणविहीन बालबालिकाको लकूसङ्ख्या	०	०	०	
परिवारमा वयस्क व्यक्ति नभइ बालबालिका मात्र भएको	०	०	०	
अवस्थामा रहेका बालबालिका	०	०	०	
आफन्तको संरक्षणमा रहेका बालबालिका	०	०	०	

संस्थागत संरक्षणमा रहेका बालबालिका	०	०	०	
सडक बालबालिका	०	०	०	
जेलमा रहेका	०	०	०	
हिंसा /यातना पीडित	०	०	०	
अलपत्र वा वेवारिसे अवस्थामा फेला परेका	०	०	०	
बेचविखनमा परेका बालवालिका	०	०	०	

नोट : गाउँपालिका क्षेत्रमा कुनै पनि बालबालिका परिवार विहिन रहेको पाईएन ।

७०. महिला हिंसा सम्बन्धी विवरण

सि.न.	विवरण	संख्या	कैफियत
१	घरेलु हिंसाबाट पिडित		
२	सौता रहेको	९५	
३	वेचविखनमा परेको		
४	श्रीमानबा पिडित/पिटिएका	१	
५	द्धन्द्धबाट पिडित		
६	सामाजिक कुरिती लगाईएका		
जम्मा		९६	

७१. वातावरण तथा सरसफाई

- सार्वजनिक शौचालय ५ वटा
- फोहरपानी प्रशोधनशाला.....वटा
- पीउने पानी प्रशोधनशाला.....वटा
- ल्याण्डफिल साइड.....

- सरसफाई व्यवस्थापन सवारी साधनको अवस्था
- वायोग्यास प्लान्ट ..... वटा

७२. फोहरमैला व्यवस्थापन

पारिवारिक विवरण	नदी वा खोल्सामा	सडकमा	फाहोर थुपार्ने ठाँउ, कन्टेनर	घरमा नै लिन आउछ	आफ्नै कम्पाउण्डमा	कम्पोष्ट मल बनाईन्छ	थाहा छैन
जम्मा घरघुरी संख्या : ३२९५	८२०	०	छैन	छैन	१६४७	८२८	

अधिकांश परिवार नदी वा खोल्सामा फाल्ने गर्दछन । यस क्षेत्रमा खासै फोहर व्यवस्थापनका लागि उचित व्यवस्था नभएको देखिन्छ । तर आगामी दिनमा यसलाई व्यवस्थित गर्दै लैजाने योजनामा गाउँपालिका लागिपरेको छ ।

७३. सेवा प्रवाह विवरण

१. दमकल .....संख्या
२. एम्बुलेन्स १
३. शववाहन .....
४. नगर प्रहरी भ्यान .....

७४. कृषि सेवा केन्द्र

क.स.	गाउँपालिकाको नाम	भवनको प्रकृति (वटा)			वडा नं.	कैफियत
		गोटा	कच्ची	पक्की		
१	मलिकार्जुन गाउँपालिका वडा नं. १					
२	मलिकार्जुन गाउँपालिका वडा नं. २					
३	मलिकार्जुन गाउँपालिका वडा नं. ३					
४	मलिकार्जुन गाउँपालिका वडा नं. ४					
५	मलिकार्जुन गाउँपालिका वडा नं. ५					
६	मलिकार्जुन गाउँपालिका वडा नं. ६					
७	मलिकार्जुन गाउँपालिका वडा नं. ७					
८	मलिकार्जुन गाउँपालिका वडा नं. ८			१	८	

७४. हुलाक सेवा केन्द्र

क.स.	गाउँपालिकाको नाम	भवनको प्रकृति (वटा)			वडा नं.	कैफियत
		गोटा	कच्ची	पक्की		
१	मलिकार्जुन गाउँपालिका			१	८	

७५. गाउँपालिकाको हालका भवन

क.स.	गाउँपालिकाको नाम	भवनको प्रकृति (वटा)			वडा नं.	कैफियत
		गोटा	कच्ची	पक्की		

नोट : गाउँपालिकाको आफ्नो भवन छैन । घर भाडामा लिएर काम चलाईरहेको अवस्था छ ।

७६. वसपार्क वा बस स्टेशन

क्र.स.	गाउँपालिकाको नाम	स्थान/ठेगाना	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	कैफियत

नोट : गाउँपालिका क्षेत्रमा कुनै पनि बसपार्क वा बस स्टेशन रहेको छैन ।

७७. सिचाईको श्रोत

क्र.स.	सिँचाईको श्रोतको नाम	गाउँपालिकाको नाम र वडा नं.	
१	बाँकु खोला	वडा नं. ६ का केही भु-भाग	
२	भर्तोला गाड	वडा नं. १,७,८ का केही भु भाग	
३	ओझी गाड र चिउरी गाड	वडा नं. ४ का केही भु-भाग	

नोट : गाउँपालिका क्षेत्रमा सिचाईको अभाव देखिन्छ । कृषकहरुले परम्परागत कुलो र आकेशेपानीको भरमा खेति गर्नुपर्ने बाध्यता छ ।

७८. तालतलैया र प्राकृतिक पोखरीको नाम

क्र.स.	**नाम**	**गा.पा.को नाम**	**वडा नं.**
१			
२			
३			
४			
५			

नोट : गाउँपालिका क्षेमा कुनै ताल तलैया र प्राकृतिक पोखरी रहेको पाईएन ।

७९. वडाको टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित गाउँपालिकाको केन्द्र पुग्नलाग्ने अनुमानित समय

वडा नं.	Roadhead बाट गापाको केन्द्र	सेवाप्राप्त गरी घर फर्किन लाग्ने समय
१	रोडहेड पुगेको छ ।	
२	छैन ।	४ घण्टा
३	रोडहेड पुगेको छ ।	
४	छैन ।	२ घण्टा
५	छैन ।	५ घण्टा
६	रोडहेड पुगेको छ ।	
७	रोडहेड पुगेको छ ।	
८	रोडहेड पुगेको छ ।	

८०. बैंक तथा वित्तिय सस्था

क्र.स.	गाउँपालिकाको नाम	सहकारी सस्था	फाइनान्स	विकास बैंक	बैंक	कैफियत
१	मालिकार्जुन गाउँपालिका	८	१		१	

८१. खुला क्षेत्र

क्र.स.	गाउँपालिकाको नाम	मुख्य वजार	केन्द्रबाट दुरी	कैफियत
१	मालिकार्जुन	शंकरपुर	० कि.मि.	

२	मालिकार्जुन	मालिकार्जुन	१० कि.मि.	
३	मालिकार्जुन	मेलखेत	७ कि.मि.	
४	मालिकार्जून	जौलजीवी	७ कि.मि.	मुख्य व्यापरिक नाका

८२. अचल सम्पत्ति विवरण

क्र.स.	अचल सम्पत्ति	इकाइ (वटा, विगाहा, रोपनी, कठ्ठा)	स्वामित्वमा रहेको गाउँपालिका	कैफियत
	भवन		छैन	
	जमिन		छैन	
	गाडी		छैन	
	मोटरसाईकल	५ वटा	वडा समेत गरी	
	अन्य मेसिन	१ वटा	स्काईभेटर	

८३. धार्मिक स्थलहरुको नाम

क्र.स.	मन्दिर	मस्जीद	गुम्बा	चर्च	अन्य
१	शैल्य शिखर धाम				
२	मालिकार्जुन मन्दिर				
३	तमैराज मन्दिर				
४	भगवती मन्दिर				
५	लटिनाथ मन्दिर				

६	जगन्नाथ मन्दिर				
७	समैजी मन्दिर				
८	शिव मन्दिर				
९	गैरी आमा मन्दिर				
१०	चाँडी मन्दिर				

८४. सडक सञ्चालको विद्यमान अवस्था

क्र.स.	सडकको वर्गीकरण	अनुमानित लम्बाई (कि.मि.)	सडकको औसत चौडाई (मि.)	सडकको सेवा पुगेका वडाहरु
१	कच्ची सडक	१० कि.मि.	५ मि.	वडा नं. ७, ८
२	पक्की सडक	८ कि.मि.	५ मि.	वडा नं. १
३	पक्की सडक	१० कि.मि.	५ मि.	वडा नं. ३

८५. निर्माणाधिन गाउँ स्तरिय सडकहरु

सडकको किसिम	अनुमानित लम्बाई कि.मि.	सडकको औसत चौडाई (मि.)	सडकको सेवा पुग्न सक्ने वडा तथा वस्तीहरु	लाभान्वित जनसंख्या
गाउँस्तरीय सडक	७	५ मि.	डाडाकोट	१९८०
गाउँस्तरीय सडक	१२	५ मि.	डाडाकोट, लाली	
गाउँस्तरीय सडक	५	५ मि.	जौलजीवी	
गाउँस्तरीय सडक		५ मि.	मालिकार्जुन, भगवती, दत्तु थाप्ला	

८६. गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रुट परमिट लिएर संचालन भएका सवारी साधनहरुको विवरण

बस चल्ने शुरु स्थान	बस पुग्ने अन्तिम स्थान	दैनिक सञ्चालन हुने सवारी साधन संख्या	बस स्टप संख्या	कैफियत

नोट : गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रुट परमिट लिएर संचालन भएका सवारी साधन छैनन ।

८७. गाउँक्षेत्रमा चल्ने सवारी साधनहरुको विवरण

क्र.स.	सवारी साधनको प्रकार	संख्या	अवस्था		कैफियत
	नीजि	०			
	सरकारी स्वामित्वका	०			
	सार्वजनिक यातायत	०			
	कुटनैतिक	०			
	अन्य	०			

८८. विद्यमान सतह ढलको अवस्था

सतह ढलको प्रकार	कि.मि.
ह्यूम पाइप	
पक्की स्ल्याब ढाकिएको	
पक्की स्ल्याव नढाकिएको	
जम्मा	

नोट : गाउँपालिका क्षेत्रमा उपरोक्त किसिमको ढल व्यवस्थापन भएको पाईएन ।

८९. सार्वजनिक शौचालय सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	सार्वजनिक शौचालय रहेको स्थान	वडा नं.	कैफियत	सञ्चालनको अवस्था	सञ्चालक
१	मेलखेत	०१		ठिक छ	
२	औतालेक	०३		ठिक छ ।	
३	पलविसा	०८		ठिक छ ।	

९०. प्रकोपबाट भएको क्षति सम्बन्धी विवरण

प्रकोपको किसिम	
बाढि	महाकाली नदीको किनार, वडा नं. ६ र ७ बढी प्रभावित ।
पहिरो	पाट पहिरो, सिराड पहिरो, ऐरिछाना पहिरो, बसेडी पहिरो, घोडेगौडा पहिरो ।
आगजनी	खास गरेर आगजनीबाट वन क्षेत्रमा नोक्सानी हुने गरेको छ ।
महामारी	
हावाहुरी	अन्नबालीमा नोक्सन, खास गरी मकै बालीमा वर्षेनी नोक्सानी हुने गरेको
चट्याङ	
नदी कटान	महाकाली नदीको किनार, जौलजीवी, उकु, बाँकु लगायतका क्षेत्र प्रभावित
खडेरी	
शित लहर	
भूकम्प	
अन्य	वन्यजन्तुहरुबाट खेतबालीमा नोक्सान ।

९१. विपद व्यवस्थापन पूर्व तयारी सम्बन्धी विवरण

- विपद व्यवस्थापन गाउँ समिति बनेको : छ
- सुरक्षित स्थान तोकिएको : छैन

- विपद व्यवस्थापन पूर्व तयारी योजना बनेको : छ
- विपद व्यवस्थापन कोष बनेको : छ

९२. शहरी विद्युतीकरण

क्र.स.	विवरण	परिमाण संख्या
१	ग्राहस्थ लाईन संख्या	
२	औद्योगिक लाईन संख्या	
३	व्यापारिक संख्या	
४	मन्दिरमा वितरित संख्या	
५	खानेपानी	
६	सडक बती	
७	अस्थायी वत्ती	
८	सिंचाई	
९	जम्मा ग्राहक संख्या	

९३. दुर संचार सम्बन्धी विवरण

यस आधुनिक युगलाई आम सञ्चारको युग पनि भनिन्छ । विज्ञान र प्रविधिको विकाससँगै सञ्चार क्षेत्रमा आश्चर्यजनक विकास भइरहेको छ । सञ्चार संयन्त्र भन्नाले यहाँ हुलाक सेवा, पत्रपत्रिकादेखि लिएर सम्पूर्ण विद्युतीय सेवाहरुको अबस्थालाई लिइएको छ ।

क्र.स.	संचार सेवाको किसिम	परिमाण	कैफियत
१	PSTN टेलिफोन लाईन	०	
२	ए.डी.एस.एल. सेवा	०	
३	इन्टरनेट तथा जी.पी.आर.एस. सेवा	०	
४	मोबाईल टावर जी एस एम	४	
५	मोबाईल टावर स्काई	१	

६	जी.एस.एम. प्रिपेड मोबाईल	९४%	
७	जी.एस.एम. पोष्टपेड मोबाईल	५%	
८	स्काई प्रिपेड मोबाईल	३५%	
९	स्काई पोष्टपेड मोबाईल	१०%	

९४. झोलुङ्गे पुल / पुलसेवा सम्बन्धी विवरण

खोलाको नाम	पुलको नाम	दायाँ किनारा	बायाँ किनारा	सहयोगी सस्था	निर्मित साल
भर्तोला गाड	रञ्चनी पुल	रञ्चनी	भर्तोला		
भर्तोला गाड	भर्तोला पुल	सेलीचामा	थानी		
बसेडी गाड	बसेडी पुल	बसेडी	मालिकार्जुन		
ओझी गाड	ओझी गाड पुल	चन्दनपुर	सजन्नपुर		
सिलाजो पुल	सिलाजो पुल	सिलाजो	काहाल		
बाँकु खोला	बाँकु खोला पुल	च्युरानी	बाँकु		
सलेती खोला	सलेती खोला पुल	सलेती	लहरोधार		
लिमेती खोला	लिमेती खोला पुल	लिमेती	छडोढुंगा		
घट्टेगाड खोला	घट्टेगाड खोला पुल	डाडाकोट	छोडाल		
महाकाली नदी	जौलजीवी पुल	नपाल	भारत	नेपाल भारत सहयोग	२०७१/७२
	लोठिया झो.पुल	लोठिया	साजानी		

९५. व्यापारिक केन्द्रहरुको विवरण

क्र.स.	व्यापारिक केन्द्रहरुको नाम	मुख्य व्यापारिक बस्तुहरु	कैफियत
१	जौलजीवी	दैनिक उपभोग्य वस्तुहरु, निर्माण	

		सामाग्रीहरु, कपडा, ...	
२	शंकरपुर पस्ति	दैनिक उपभोग्य बस्तुहरु	
३	मालिकार्जुन	दैनिक उपभोग्य बस्तुहरु	
४	मेलखेत	दैनिक उपभोग्य वस्तुहरु	

९६. सामुदायिक भवनहरुको विवरण

क्र.स.	**सामुदायिक भवनहरुको नाम**	**वडा नं. वस्ती**	**हालको उपयोग**
१	सामुदायिक भवन पस्ती	८ पस्ती	जीर्ण अवस्थामा छ ।
२	सामुदायिक भवन मालिकार्जुन	३ मालिकार्जुन	उपयोगमा छैन ।
३	सामुदायिक भवन औतालेक	४ हुनैनाथ	उपयोगमा छैन ।
४			

९७. सार्वजनिक पाटीपौवा र चौतारा सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	सार्वजनिक वस्तु विवरण	स्थान	उपयोग
१	रतोडा चौतारा	रतोडा	छ
२	दुवाचौड चौतारा	ऐरिछाना	छ
३	एकल्याखाली चौतारा	एकल्याखाली	छ

९८. खेल मैदान सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	खेल मैदानको किसिम र अनुमानित क्षेत्रफल	स्थान तथा वडा नं.	कैफियत

नोट : गाउँपालिकामा स्तरीय खेल मैदान अहिले सम्म छैन, यद्दपी गाउँपालिकाले खेल मैदान निर्माण गर्ने कुरा अगाडी सारेको छ ।

९९. पार्क, वनस्पती, तथा उद्यान सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	पार्क तथा वाल उद्यानको किसिम	स्थान तथा वडा नं.	सञ्चालक

नोट : गाउँपालिका क्षेत्र भित्र पार्क र उद्यान छैन ।

१००. गाउँपालिका कार्यालयदेखि प्रत्येक वडाकेन्द्रसम्मको दुरी

वडा नं.	वडाकेन्द्र रहेको स्थान	गाउँपालिका केन्द्रसम्मको दुरी	कैफियत
१	भर्तोला	८ किमी	
२	भगवती	१० किमी	
३	मालिकार्जुन	१० किमी	
४	चन्दनपुर	३ किमी	
५	डाडाकोट	६ किमी	
६	उकू	१२ किमी	
७	जौलजीवी	७ किमी	
८	शंकरपुर	२०० मि.	

१०१. राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संघसस्थाको विवरण वर बार्षिक बजेट

१. NGO को विवरण

क्र.स.	नाम	स्थान	सम्पर्क नं.	उद्देश्य कार्यक्षेत्र

२. INGO को विवरण

क्र.स.	नाम	स्थान	सम्पर्क नं.	उद्देश्य कार्यक्षेत्र

१०२. गाउँ/नगर क्षेत्रभित्र गठन भएका टोल विकास सस्थाहरुको विवरण

क्र.स.	टोलविकास सस्थाको नाम	ठेगाना	सस्थाको किसिम (महिला, पुरुष, मिश्रीत)	सम्पर्क नं.	सदस्य संख्या	बचत रकम

नोट : टोल विकास समितिको रुपमा कुनै पनि वडामा समिति गठन भएको पाईएन ।

१०३. वडा नागरिक मञ्च तथा नागरिक सचेतना केन्द्र सम्मबन्धी विवरण

वडा नं.	जम्मा सदस्य	लैंगिक आधार		सामाजिक आधार			जम्मा
		महिला	पुरुष	दलित	जनजाती	अन्य	

१	१३८	६१	७७	५	-	१३३	१३८
२	६२	५७	५	३	१	५८	६२
३	२२५	१२०	१०५	१५	-	२१०	२२५
४	२७३	१४१	१३१	११	-	२६२	२७३
५	२२५	१२०	१०५	४२	-	१८३	२२५
६	१२५	४०	८५	५०	-	७५	१२५
७	१००	४५	५५	१८	-	८२	१००
८	२१९	१५२	६९	२८	-	१९१	२१९

१०४. जनचेतनामूलक तालिम प्राप्त गरेको जनसंख्या विवरण

क्र.स.	तालिम विवरण	संख्या		जम्मा	कैफियत
	बचत तथा ऋण				सहकारीका सदस्यहरु
	सस्थागत नेतृत्व				
	लंगिक समविकास				
	स्वास्थ्य	५४			स्वा.स्व.से
	परिवार नियोजन	५४			स्वा.स्व.से
	खानेपानी सरसफाई	५४			स्वा.स्व.से
	वन व्यवस्थापन				
	फोहोरमैला व्यवस्थापन	५४			स्वा.स्व.से
	सिप विकास				
	अन्य				
	जम्मा				

१०५. मुख्य पेशा सम्बन्धी विवरण

क.स.	विवरण	परिवार संख्या	प्रतिशत
१	कृषि	३०३२	९२%
२	खेतीपाती	-	-
३	पशुपालन	-	-
४	कुखुरा पालन	-	-
५	माछापालन	-	-
६	अन्य	२६३	८%

१०६. औसत मासिक परिवारिक आम्दानी विवरण

क.स.	औसत मासिक परिवारिक आम्दानी रु.	परिवार संख्या	प्रतिशत
१	१००० भन्दा कम	६५९	२०%
२	१००० देखि २०००	३२९	१०%
३	२००० देखि ३०००	४९५	१५%
४	३००० देखि ५०००	४९५	१५%
५	५००० देखि १००००	४२८	१३%
६	१००० देखि १५०००	३९३	१२%
७.	१५००० देखि २५०००	३२९	१०%
८.	२५००० देखि माथी	१६७	५%
९.	जम्मा	३२९५	१००%

श्रोत : नयाँ अध्यावधिक

१०७. औसत मासिक पारिवारिक बचत विवरण

क.स.	औसत मासिक परिवारिक आम्दानी रु.	परिवार संख्या	प्रतिशत
१	शून्य	१६४८	५०%

२	५०० देखि १०००	४९४	१५%
३	१००१ देखि २०००	३३०	१०%
४	२००१ देखि ३०००	३३०	१०%
५	३००१ देखि ५०००	२६३	८%
६	५००१ देखि १००००	१६४	५%
७.	१०००० हजार माथी	६६	२%
८.	**जम्मा**	**३२९५**	**१००%**

१०८. विप्रेषणको विवरण

१०९. वडा अनुसार विपन्नता स्तरीकरण

वडा नं.	विपन्नता स्तरिकण					कैफियत
	अति गरिब	गरिव	मध्यम	सम्पन्न	जम्मा	
१	०६	९९	१०८	३	२१६	
२	२०	२००	१४४	३१	३९५	
३	१००	१०९	१५६	१३०	४९५	
४	१२३	८१	११५	२९	३४८	
५	१४६	१०३	११९	५०	४१८	
६	७०	१५०	१२८	४७	३९५	
७	६९	१४३	९५	३३	३४०	
८	१९६	१६५	१९६	६७	६२४	

११०. विद्युत/सौर्य उर्जा आयोजनाहरुको स्थिति

यस गाउँपालिकामा हालसम्म विद्युतको सुविधा नपुगेकोले अधिकांश परिवार सौर्य उर्जाबाट सोलारको भरमा उज्यालो गर्दै आउनुभएका छन भने केहीले मट्टीतेलको भरमा टुकी बाल्दै आएका छन । केही स्थानमा सौर्य बत्तीबाट नै विजुली उत्पादन गरि घरायसी रुपमा टिभी, रेडीयो, बत्ती जस्ता उपकरणहरु प्रयोग गर्दै आएका छन । त्यस्तै सरकारी कार्यालयमा भने सौर्य पाताहरु राखि दिउँसो विद्युत उत्पादन गरि कम्प्युटर, टिभी तथा प्रिन्टर जस्ता उपकरणहरु प्रयोग गर्दै आएका छन ।

क.स.	**विद्युत / उर्जा आयोजनाहरुको स्थिति**	**क्षमता कि.वा.**	**क्षेत्र**	**लाभान्वित घरधुरी**	**मि. संख्या**
१	शून्य	०	०	०	०
२	५०० देखि १०००	०	०	०	०
३	१००१ देखि २०००	०	०	०	०
४	२००१ देखि ३०००	०	०	०	०
५	३००१ देखि ५०००	०	०	०	०
६	५००१ देखि १००००	०	०	०	०
७.	१०००० हजार माथी	०	०	०	०
जम्मा		०	०	०	०

१११. वार्षिक कृषि उत्पादन सम्बन्धी विवरण

कुनै पनि क्षेत्रमा हुने बिभिन्न बस्तुहरुको आयात निर्यात सम्वन्धी स्थिति त्यस क्षेत्रको आर्थिक अवस्थासंग प्रत्यक्ष जोडिएको विषय हो । त्यसैले कुनै पनि गाविसबाट कस्ता प्रकृतिका वस्तुहरु तथा सामानहरु निकासी गरिन्छ भन्ने बारेमा अध्ययन गर्नु महत्त्वपूर्ण हुने भएकाले यहाँ निकासीजन्य श्रोतको बारेमा उल्लेख गरिएको छ । यस गाविसबाट निर्यात हुने श्रोत साधन तथा वस्तुहरु देहायअनुसार छन् ;

१. **प्राकृतिक स्रोत साधन** :- प्रकृतिद्वारा मानिसको हित तथा उपयोगका लागि उपहार स्वरुप प्रदान गरिएका विभिन्न तत्त्वहरुलाई प्राकृतिक स्रोत साधन भन्ने गरिन्छ । यस्ता स्रोत साधनको उत्पादनमा मानिसको कुनै भूमिका रहँदैन तर उपयोगको उद्देश्य तथा आवश्यक्ता अनुसार मानिसले त्यस्ता वस्तुको स्वरुपमा परिवर्तन गराई उपयोग गर्दछ । यस गाउँपालिकामा उपलब्ध त्यस्ता प्रकृतिजन्य बस्तुहरुमा काठ, दाउरा रहेको छ । यी वस्तुहरु विशेषगरी सरकारी भवन तथा व्यापारिक भवन लगायत निजी घर निर्माणमा प्रयोग गरिन्छ ।

२. **कृषिजन्य वस्तुहरु :-**खेतवारीबाट उत्पादन हुने विभिन्न कृषिजन्य उत्पादनहरु यस गाउँपालिकाका प्रमुख निकासीजन्य स्रोतहरु हुन् । त्यस्ता कृषि उपजहरुमा धान, गहुँ खाद्यान्न, आलु, टमाटर, साग, गोलभेंडा लगायतका तरकारी, फलफूलहरु र उखु लगायतका नगदेवाली हुन् । यी कृषिजन्य वस्तुहरु पनि स्थानीय बजारमा मात्रै निकासी गरिन्छ ।

३. **पशुजन्य बस्तुहरु :-** पशुपंछीहरुवाट उत्पादित सामग्री जस्तै; दूध, घिउ, अण्डा, मासु तथा पशुपंछीहरु, गाई, बाखा, कुखुरा, परेवा आदि पनि यस गाउँपालिकाबाट निकासी गरिने वस्तुहरु हुन् । तर यहाँ सडक सञ्जालको सुविधा नपुगेकाले यहाँ उत्पादित वस्तुहरु निर्यात गर्न कठिन देखिन्छ त्यसैले एकिन तथ्यांक भने उल्लेख गरिएको पाइदैन ।

वाली/उत्पादन समुह	**आर्थिक बर्ष २०६९/०७०**	
	क्षेत्रफल (हेक्टरमा)	**उत्पादन -क्विन्टलमा**
अन्नबाली		
धान	२६९	
मकै	२५६९	
कोदो		
गँहु		
दलहन वाली		
मास, बोडी, सिमी, मसुरौ		
तेलहन बाली		
तोरी, सूर्यमुखी		

तरकारी वाली

आलु, प्याज, काउली, ...

अदुवा, बेसार, लसुन

फलफूल खेती

केरा, आँप, सुन्तला, नासपती....

११२. गाउँ नगरबाट बाहिर निकासी हुने वस्तुहरुको विवरण

क्र.स.	आयात निर्यात वस्तुहरुको नाम	निकासी हुने बार्षिक परिमाण -क्विन्टल	जम्मा निकासी मुल्य
१.	कृषि तथा वन्यजन्य उत्पादनको निर्यातः भटमास, रिठा, तेजपत्ति,	२० क्विन्टल	
२.	औद्योगिक निर्यात		
३.	कृषि तथा वनजन्य उत्पादनको आयातः चामल, दाल, खाद्य बस्तुहरु	२०० क्विन्टल	
४.	औद्योगिक निर्यात		
	जम्मा		

११३. जग्गाको किसिम अनुसारको विवरण - विघा/रोपनी

जग्गाको किसिम	जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टरमा)
अब्बल	
दोयम	**२६९**
सिम	**२५६९ (पाखो जमिन)**
चाहर	
अन्य	
जम्मा	**२८३८**

श्रोत : कृषिविकास कार्यालय दार्चुला

११४. औद्योगिक तथा व्यापार, व्यवसाय (निर्माण व्यवसायी समेत) सम्बन्धी विवरण

यस गाउँपालिकामा स-सना पसल रहेतापनि कुनै ठुलो रुपमा विक्रि हुने पसलहरु नभएको अवस्था छ । यहाँ सुनचाँदी व्यवसायी, फेन्सी व्यवसायी लगायतका व्यवसायी नभएतापनि किराना तथा खुद्रा व्यवसायीहरु रहेका छन भने कुनै कुनै स्थानमा सामान्य पसलहरु पनि रहेका छन । तर हालसम्म कुनै दर्ता भएका सञ्चालनमा भने आएका छैनन ।

क्र.स.	व्यापार व्यवसाय विवरण	जम्मा संख्या
१	व्यपार,व्यवसाय	
२	दुग्घ व्यवसायी	६०
३	टेलर्स	४७
४	सुनचाँदी व्यवसायी	
५	भाडा व्यवसायी	
६	होटल व्यवसायी	३० (सामान्य होटल)
७	फेन्सी व्यवसायी	१७
८	क्लिनिक तथा औषधी व्यवसायी	१०

११५. विगत ५ आर्थिक वर्षको आयव्यवको विवरण

आर्थिक बर्ष	आय शिर्षक	रकम	व्यव शिर्षक	रकम
जम्मा				

११६. गाउँपालिकाले सञ्चालन गरेका प्रमुख कार्यक्रम तथा योजनाहरु

सि.न.	कार्यक्रमको विवरण	कार्यान्वयनको अवस्था	मुख्य प्रयासहरु
१. प्रशासनिक सांगठनिक सुदुढिकरण, क्षमता र सेवा प्रभावकारीता अभिवृद्धि सम्बन्धी			
२. वित्तिय व्यवस्थापन तथा श्रोत परिचालन सम्बन्धी कार्यक्रम			
३. भौतिक पूर्वाधार तथा शहरी विकास सम्न्धी कार्यक्रम			
४. समाजकल्याण तथा सामाजिक विकास सम्बन्धी कार्यक्रम			
५. कला, सस्कृति, सम्पदा तथा वातावरणीय सुधार कार्यक्रम			
६. पर्यटन विकास कार्यक्रम			

११७. गाउँपालिकाको संगठनात्मक ढाँचा

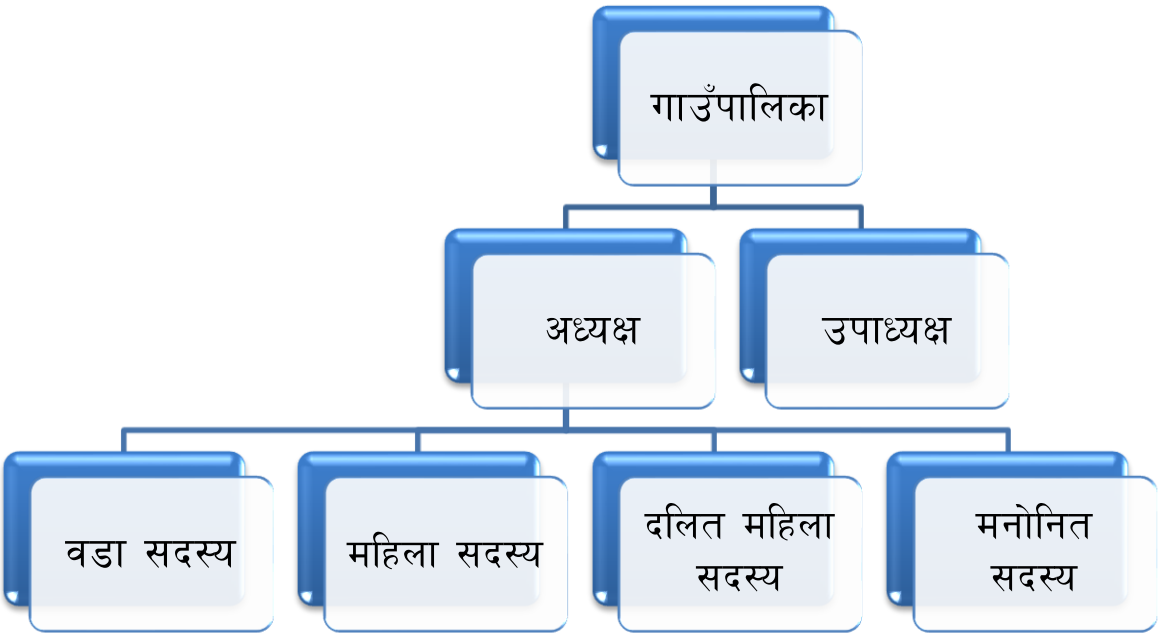

११८. गाउँपालिकाको कार्यालयमा हाल कार्यरत कर्मचारीहरुको विवरण

सि.न.	कर्मचारीको नाम थर	पद	कार्यरत शाखा	कैफियत
१		प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत		
२		लेखा अधिकृत		
३		कार्यालय सहयोगी		
४				

११९. सरकारी कार्यलयहरुको नाम, टेलिफोन विवरण

सि.न.	कार्यालय	फोन नं.	फोन नं. निवास

१२०. स्थानीय राजनीतिक दलहरु

दलको नाम :			
नेकपा			
नेपाली काँग्रेस			

१२१. गाउँपालिसँग साझेदारी गरेका संघ सस्थाहरु

सि.न.	संघ सस्थाको नाम	कार्यक्रम	स्वीकृत बजेट	कैफियत

१२२. गाउँपालिकाको भगिनी सम्बन्ध रहेका सस्था

सि.न.	भगिनी सम्बन्ध कायम भएको सस्थाको नाम	सस्थाको उद्देश्य	सम्बन्ध कायम भएको मिति	कैफियत
	गाउँपालिकाको अहिले सम्म कुनै पनि भगिनी संस्था रहेको छैन ।			

१२३. गाउँपालिकाका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष तथा अन्य जनप्रतिनिधीहरु

सि.न.	नाम	पद	निर्वाचित/मनोनित	सम्पर्क नम्बर
१	नरेन्द्र सिंह धामी	अध्यक्ष	निर्वाचित	९८४१५२६०१२
२	पुष्पा अवस्थी	उपाध्यक्ष	निर्वाचित	९७४९५२३६६२
३	गौर सिंह बोहरा	वडा अध्यक्ष वडा नं. १	निर्वाचित	९७४१२७५७५१
४	गणेश सिंह धामी	वडा अध्यक्ष वडा नं. २	निर्वाचित	९७४९५२४५३८
५	रुद्रे धामी	वडा अध्यक्ष वडा नं. ३	निर्वाचित	९७४९५१३६५१
६	चक्रसिंह धामी	वडा अध्यक्ष वडा नं. ४	निर्वाचित	९७४९५४८२९६
७	तर्क राज ओझा	वडा अध्यक्ष वडा नं. ५	निर्वाचित	९७४९५५२००९
८	गोपाल सिंह धामी	वडा अध्यक्ष वडा नं. ६	निर्वाचित	९७४९५८४०१०
९	लोकेन्द्र सिंह धामी	वडा अध्यक्ष वडा नं. ७	निर्वाचित	९७४९५०८१७२
१०	पदम राज पन्त	वडा अध्यक्ष वडा नं. ८	निर्वाचित	९७४९५२३३१०
११	सुन्दरी लोहार	सदस्य		९८६८८९०१३२
१२	द्रोपती नाथ	सदस्य		९७४९५३६३६०
१३	धाना धामी	सदस्य		९८४८९०३५९३
१४	गंगा टमाटा	सदस्य		९८६८७८२०४९
१५	कुशराम ओड	सदस्य		९७४९५७९५०४
१६	तारा टमाटा	सदस्य		९८६८७१७८३१

१२४. विगत ३ बर्षको MCPM को स्तर

आ.व. २०६८/०६९	आ.व. २०६९/०७०	आ.व. २०७०/०७१

१२५. विमानस्थलको विवरण

सि.न.	विवरण	स्थान	अवस्था	कैफियत
यस गाउँपालिकामा विमानस्थल रहेको छैन ।				

१२६. शवदाह पशु वधशालाको विवरण

सि.न.	विवरण	स्थान	अवस्था	कैफियत
	शवदाह			छैन
	पशु वधशाला			छैन

१२७. विशेष व्यावसायिक खेती र उउत्पादन हुने मुख्य कृषि वाली

१. पकेट खेती भए नभएको -भए उल्लेख गर्ने)..... मकैको पकेट क्षेत्र, धानको पकेट क्षेत्र
२. व्यवसायीक खेती, कुखरा, पशु पालन आदी

१२८. गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेको होटलहरुको विवरण

क्र.स.	किसिम	संख्या	कैफियत

१	सामान्य होटल	३०	

नोट : गाउँपालिका क्षेत्र भित्र सामान्य खाना र चिया पकाउने बाहेकका स्तरीय होटल छैनन् ।

१२९. वेरोजगारको तथ्यांक

क्र.स.	लिंग	संख्या	कैफियत
१	पुरुष	६२२५	
२	महिला	७८०५	
३	अन्य		

१३०. सुरक्षा ईकाईहरु

यस मलिकार्जुन गाउँपालिकामा यस बर्ष ठुला खाले घटना घटेको र गाँउपालिकामा दर्ता गराएको पाईएन । गाउँ घरमा झै झगडा, कुटपिट, साँध सिमानामा विवाद, चोरी डकैती, ठगी, घरेलु हिंसा घटनाहहरु धेरै भएको स्थानीयवासीहरुले बताएका छन । विशेष यस्ता घटनाबाट महिला तथा बालबालिकाहरु बढी मात्रामा प्रभावित हुने गरेको पाईएको छ । कुनै पनि वेला अप्रिय घटना हुन सक्छ भन्ने त्रास यहाँका मानिसहरु रहेको छ । यहाँ प्रहरी चौकी समेत रहेको छ ।

क्र.स.	**विवरण**	**संख्या**	**कैफियत**
१	ईलाका प्रहरी कार्यालय	१	
२	प्रहरी चौकी	२	

१३१. सहकारी सस्थाहरुको विवरण

क्र.स.	विवरण, स्थान	सदस्य संख्या (महिला,पुरुष)	कैफियत
१	शिव पार्वती महिला तथा वतच ऋण सहकारी संस्था लि.	२९०	मालिकार्जुन गा. पा. ८ पस्ती
२.	दिप ज्योती महिला तथा ऋण सहकारी संस्था लि.		मालिकार्जुन गा.पा. ६ उकू
३	भुवनेश्वरी महिला बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	६०० महिला	मालिकार्जुन गा.पा. ४ हुनैनाथ
४	ज्ञान उदय सहकारी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	१००	मालिकार्जुन गा.पा. ४ हुनैनाथ
५	तमईराज सहकारी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	१५४ महिला	मालिकार्जुन गा.पा ५ डाडाकोट
६	मालिकार्जुन बहुद्देश्यिस सहकारी संस्था लि.	२२५ महिला	मालिकार्जुन गा.पा ३ मालिकार्जुन
७	श्री शैल्यशिखर बचत था ऋण सहकारी संस्था लि.	२२९ महिला, २०५ पुरुष	मालिकार्जुन गा.पा ३ मालिकार्जुन
८	शिखर बहुद्देश्यिय सहकारी संस्था लि.		मालिकार्जुन गा.पा. २ भगवती

१३२.. एफ.एम. रेडियो स्टेशन

क्र.स.	नाम	प्रकार	कैफियत
	नोट : गाउँपालिका क्षेत्रमा एफ.एम. रेडियो स्टेशन छैन ।		

१३३. व्यापाणरिक फर्महरुको विवरण

क्र.स.	व्यापारिक फर्मको प्रकार	संख्या	कैफियत

१३४. सामुदायिक मेलमिलाप सम्बन्धी समिति गठन र क्रियाकलाप

क्र.स.			कैफियत
	नोट : अहिलेसम्म सामुदायिक मेलमिलाप समिति गठन हुन सकेको छैन ।		

१३५. प्राकृतिक श्रोत (खानी, खनिज)

क्र.स.	विवरण	स्थान	कैफियत
१	स्लेट खानी	बाजानी वडा नं. २, तुसराईन वडा नं. ३	

१३६. पशुपंक्षी / वन्यजन्तुको विवरण

१३७. सुकुम्बासीको तथ्यांक

क्र.स.	लिंग	संख्या	कैफियत

१	पुरुष	१०	
२	महिला	१५	
३	अन्य		

१३८. अल्पसंख्याक / सिमान्तीकृत वर्गको संख्या

क.स.	विवरण	संख्या	कैफियत
१	राउटे	१ परिवार	

१३९. भाडामा वस्नेहरुको विवरण

नोट : कर्मचारी बाहेक कुनै व्यक्ति वा घरपरिवार भाडामा बसेको पाईएन ।

१४०. गाउँपालिकाभित्र रहेको विशेष, संरक्षित , स्वायत्व क्षेत्रको विवरण

वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा अवलम्बन गरिएका प्रमुख आधारहरु

लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको संविधान २०७२,स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४,स्थानीय तहको योजनातर्जुमा तथा बजेट निर्माण दिग्दर्शन २०७४को(संसोधित) अधिनमा रहीयस गाउँपालिकाको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा प्रत्येक वडा टोल तथा बस्तीबाट प्राप्त विषयगत क्षेत्र अनुसार समावेशी र सहभागितामुलक योजना छनौट गरि वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरि गाउँ सभाले योजना तथा कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने प्रक्रिया अबलम्वन गरिएको छ । जसलाई तपशिल बमोजिमको विषय क्षेत्रमा विभाजन गरिएको छ ।

१. **आर्थिक विकास क्षेत्रः** कृषि, गैर कृषि, उद्योग तथा वाणिज्य, पर्यटन, सहकारी तथा वित्तिय र वनतथा वनस्पतीको उपयोग।

२. **पूर्वाधार विकास क्षेत्रः** सडक, सिंचाई, भवन तथा सहरी विकास, उर्जा, घरेलु तथा लघुउद्यम र संचार।

३. **सामाजिक विकास क्षेत्रः** शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, संस्कृति प्रर्वद्धन, लैंगिक समानता तथा समावेशीकरण ।

४. **वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रः** वन तथा भू-संरक्षण, जलाधार संरक्षण, वातावरण संरक्षण , जलवायु परिर्वतन फोहोरमैला व्यवस्थापन, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण, विपद र अन्य प्राकृतिक बिपद ।

५. **संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाहः** मानव संशाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, संस्थागत पूर्वाधार ।

६. **वित्तियव्यवस्थापन र सु(शासनः** संघीयसरकार र प्रदेश सरकार बाटप्राप्तअनुदानयसगाउँपालिकाको आन्तरिक आय तथा अन्य गैरसरकारी र दातृ निकायहरुबाट प्राप्त अनुदान र साझेदारी कोषको रकमबाट आवश्यक वित्तीय व्यवस्था गरिनुको साथै वित्तीय सुशासनको लागि पारदर्शिता र जवाफदेहिताको नीति अवलम्वन गरिएकोछ ।

१४१. गाउँपालिका आफैले बनाएको नियमहरुको विवरण

१. मालिकार्जुन गाउँपालिका कार्यपालिका का (कार्य विभाजन) नियमावली - २०७४ ।

२. मालिकार्जुन गाउँपालिका गाउँसभा संचालन कार्यविधि - २०७४ ।

३. मालिकार्जुन गाउँपालिका कार्यसम्पादन नियमावली - २०७४ ।

४.मालिकार्जुन गाउँपालिका निर्णय वा आदेश र अधिकार पत्रको प्रमाणीकरण (कार्यविधि) नियमावली २०७४ गर्ने ।

५. मालिकार्जुन गाउँपालिका बैठक संचालन कार्यविधि - २०७४ ।

६. मालिकार्जुन गाउँपालिका गाउँसभा संचालन कार्यविधि - २०७४ ।

७. मालिकार्जुन गाउँपालिका पदाधिकारीहरुको आचारसंहिता - २०७४ ।

८. मालिकार्जुन गाउँपालिका योजना संचालन कार्यविधि - २०७४ ।

९.मालिकार्जुन गाउँपालिका स्काभेटर संचालन कार्यविधि - २०७५ ।

१०. मालिकार्जुन गाउँपालिका विपद् व्यवस्थापन कोष तथा आर्थिक सहामता कोष संचालन कार्यविधि - २०७५ ।

११. मालिकार्जून गाउँपालिका आर्थिक ऐन -२०७५

१४२. गाउँपालिकामा देखिएका कमजोर पक्षहरु

यस गाउँपालिकाको क्षेत्रमा देहायअनुसारका कमजोर पक्षहरु रहेको देखिन्छ :

१. सडक यातायात विस्तार योजनावद्ध र ब्यवस्थित हुन नसक्नु ।
२. कृषि पेशा प्रायजसो जीवननिर्वाहमुखी, अवैज्ञानिक र परम्परावादी किसिमको रहनु ।
३. कृषि उपजको उचित र राम्रो वजार ब्यवस्थापन नहुनु ।
४. सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र वातावरणीय विकासका बारेमा सोच र आधुनिक पद्धतिमा न्यूनता रहनु ।
५. वसाईंसराइ र पुँजी पलायन जारी रहनु ।
६. स्थानीय स्तरमा रोजगारी, स्वरोजगारीको अवसरमा न्यूनता रहनु ।
७. स्थानीय संघ संस्था, समुदाय वीच समन्वयमा न्यूनता, सहकार्यमा कमि, संस्थागत विकासमा कमि ।
८. मानव संसाधनको बिकास, प्रवर्द्धन र ब्यवस्थापनमा न्यून प्राथमिकता ।
९. गुणस्तरीय शिक्षाको कमि, शैक्षिक विकासमा लगानीका अनुपातमा अपेक्षित प्रगति नहुनु ।
१०. सामाजिक परिचालनको अभावमा सामुदायिक बिकासको स्थिति कमजोर रहनु ।
११. संख्यात्मक रुपमा संघसंस्थाको बृद्धि भएर पनि गुणात्मक, संस्थागत र सेवामुलक विकास गर्न नसक्नु ।
१२. युवा जनशक्ति वैदेशिक रोजगारी तर्फ आकर्षित भई पलायन भैरहेकोमा त्यसको विक्ल्प नखोज्नु ।
१३. शिक्षित युवाहरु शहरमुखी हुँदै अवसरको खोजीमा बाहिरिनुको विकल्प नखोज्नु ।
१४. स्थानीय स्रोत (जनशक्ति, प्राकृतिक सम्पदा, र पूँजी)को यथोचित र अधिकतम उपयोग नहुनु ।
१५. गाउँघरमा ब्यक्तिगत, सामुदायिक र विकासात्मक सवालमा सानातिना आपसी द्वन्द्व र झै-झगडा हुनु ।
१६. सर्वस्वीकार्य, दक्ष, सिपालु, कुशल र व्यवस्थापकीय क्षमताको नेतृत्व पुस्ताको खाँचो भैरहनु ।

१४३. गाउँपालिकामा देखिएका अवसर

यस क्षेत्रमा देहायअनुसारका अवसरका पक्षहरु रहेको देखिन्छ :

१. यस गाउँपालिकाको पशुपालनमा धेरै सम्भावना हुदा हुदै पनि हाल सम्म व्यवसायिक रुपमा उन्नत जातको पशुपालन व्यवसायको थालनी गर्दै दुग्घ विकास सहकारी जस्ता बहुआयामिक उद्योग उद्यामहरु गर्नसकेमा आम्दानीमा बृद्धि हुनको साथै रोजगारी प्रवर्द्धन गर्न सकिने ठुलो सम्भावना रहेको छ ।

२. यस गाउँपालिकाका सवै वडाहरुमा उर्वर खेतीयोग्य जग्गा भएको कारण अन्नवाली तथा नगदेवालीको व्यावसायिक खेती गर्न सकिने अवसर छ ।

३. यहाँ मौसमी वेमौसमी तरकारी खेती वा नगदेवाली उत्पादन गर्न सक्ने अवसर छ ।

४. घाँस, ढाँलेघाँस, इत्यादिको राम्रो उत्पादन हुन सक्ने भएकोले ब्यावसायिक पशुपालन गरी दुग्ध मासु उत्पादन गर्न सकिने अवसर छ ।

५. सडक सञ्जाल विस्तार भैरहेकाले गाउँ शहर अन्तरसंम्वन्ध सुदृढ हुदैजाने अवसर छ ।

६. तराई तिरका ठूल्ठूला वजारहरुसंग तथा भारतीय सिमानासँग यातायात सञ्जाल बिस्तार भएकाले उत्पादित कृषि उपजहरु तत्कालै वजारसम्म पुऱ्याउन सकिने ।

७. गाउँपालिकाभित्र विभिन्न संघसंस्थाहरु भएकोले यी संस्थाहरुको माध्यमबाट वचत तथा ऋण परिचालन र पूँजी एकत्रित गरी उद्यम ब्यवसायमा लगानी गर्न सकिने अवसर छ ।

८. सतहको पानीलाई ब्यवस्थित र बैज्ञानिक किसिमले लिफ्टीङ्ग गरी कुलाहरु बिस्तार गर्न दुरी, क्षेत्रफल, उपयुक्त संभावनाको अध्ययन गरी प्लाष्टिक पोखरी र स्प्रिङ्कलको माध्यमबाट सिंचाई क्षेत्र विस्तार गरी Greenhouse मा तरकारी खेती गर्न सकिने संभावना छ ।

९. प्राकृतिक स्रोत साधनको रुपमा प्राप्त ढुङ्गा, वालुवा, रोडा, माटो इत्यादि वातावरण संरक्षण एवम् नियमको प्रतिकुल नहुने गरी नियमानुसार विक्री वितरण गर्न तथा स्थानीय विकास निर्माण कार्यमा उपयोग गर्न सकिने अवसर छ ।

१०. धार्मिक-सांस्कृतिक पर्यटन, साहसिक पर्यटन, खेलपर्यटन, र पर्यापर्यटनको विकासका प्रचुर अवसरहरु छन् ।

१४४. गाउँपालिकामा रहेका चुनौतीहरु

यस क्षेत्रमा देहाय अनुसारका चुनैतीका पक्षहरु रहेको देखिन्छ :

१. यस क्षेत्रमा फलफुल एव्म तरकारी उत्पादनको राम्रो सम्भावना रहेता पनि यातायात र बजार मूल्यको अभाव, कृषि प्रविधि र दक्ष जनशक्तिको कमी, सरकारी लगानीमा एकरुपता नभएकोले व्यवसायिक रुपमा फलफूल एंव तरकारी खेती विस्तार हुन कठिनाई छ ।

२. यस गाउँपालिकाका भौगालिक वनोट र अवस्थितिका सन्दर्भमा कतिपय भेगमा विकटता, जटिलता र केही अप्ठेरोपनको स्थिति रहनु ।

३. गाउँपालिका क्षेत्रमा उत्पादित दक्ष, बौद्धिक जनशक्ति आर्थिक सुदृढिकरण र थप अवसरको लागि वाहिरिनु ।

४. विकासात्मक कार्य, उद्यम, ब्यापारमा स्थानीय निजी क्षेत्रको लगानी वा पुँजी परिचालनमा अति न्यूनता रहनु ।

५. पर्यावरणीय विकास, जलवायु परिवर्तन, आधुनिक ज्ञान र प्रविधिको बारेमा धेरै हदसम्म अनभिज्ञता रहनु ।

६. विकासका उपलब्धिहरुको जगेर्नामा न्यूनता रहनु ।

७. छरिएर रहेका योजनाविहिन परम्परागत बस्तीहरु रहनु ।

८. कृषि ब्यवसाय, पशुपालन ब्यवसायमा देखा पर्ने रोग, ब्याक्टेरिया, महामारी किराको प्रकोपबारे जानकारीको अभाव रहनु ।

९. वातावरण संरक्षणको र दुरदृष्टिलाई ख्याल नगरी सडक र ताल निर्माण जस्तो योजना सञ्चालन गर्नु ।

१०. वैदेशिक रोजगारबाट भित्रिएको रेमिटेन्स रकम, स्थानीय नोकरी, पेन्सन, कृषि तथा पशुपालनबाट प्राप्त भएको नगद रकम गाउँ विकास क्षेत्रमा उद्यम ब्यापार, कलकारखाना स्वरोजागर इत्यादिमा लगानी नर्गनु र त्यो रकम गाउँपालिका क्षेत्र वाहिर लगी घरघडेरीमा लगानी गर्नु अर्थात मौद्रिक तरलताका साथ स्थानीय क्षेत्रमा लगानी गरी मुनाफा आर्जन र स्वरोजगार सिर्जना गर्न लगानी नगर्नु ।

१४५. गाउँपालिकाका विकास सम्भावनाहरु

- कृषि, पयटन, जलविद्युत, पर्यटन, उद्योग आदी ।

.....

१४६. गाउँपालिकाका विकास सम्भावनाहरु

कृषि, पयटन, जलविद्युत, पर्यटन, उद्योग आदी ।

.....

१४७. गाउँपालिकाको नक्सा

१४८. नेपालको परिचय

पृथ्वीको उत्तरी गोलार्ध र एसिया महादेशको मध्य दक्षिण भू-भागमा पूर्व-पश्चिम लम्वाकार फैलिएको सुन्दर हिमालय पर्वतको काखमा अवस्थित हाम्रो मातृभूमि नेपाल स्वतन्त्र सार्वभौमसत्ता सम्पन्न राज्य राष्ट्र हो । नेपाललाई हामी मातृभूमि वा पितृभूमि दुवै शब्दले इच्छानुसार सम्बोधन गर्न सक्छौं; किनकी नेपाललाई यो वर्तमान रुपमा हामी नेपाली जनताका तत्कालीन पूर्खाहरुले वडा बहादुरी र बीरतापूर्वक साझा र महान उद्देश्यका साथ धेरै कष्टले एकीकरण, सङ्गठित र विकसित गरेर वर्तमान नेपाल देशको उत्पति वा प्रार्दुभाव गराएका हुन् । विश्व मानचित्रमा नेपाल सम्वन्धी भौगोलिक अवस्थितिलाई अवलोकन गर्दा हाम्रो देश नेपाल २६° २२' उत्तरी अक्षांश देखि ३०° २७' उत्तरी अक्षांश र ८०° ४'' देशान्तर देखि ८८° १२' पूर्वी देशान्तर बीचमा अवस्थित छ । नेपालको पूर्वपश्चिम औसत लम्वाई ८८५ किलोमिटर र उत्तर दक्षिण औसत चौडाई १९३ किलोमिटर छ । समुन्द्र सतहलाई

स्पर्स नगरि भू-परिवेष्टित मुलुकको रुपमा अवस्थित नेपालको कुल क्षेत्रफल १४७,१८१ वर्ग किलोमिटर रहेको छ । यो क्षेत्रफल विश्वको कुल स्थल भागको ०.००३ प्रतिशत र एसिया महादेशको कुल स्थल भागको ०.३ प्रतिशत हो ।

१४९. नेपालको प्राकृतिक स्वरुप :

नेपाललाई प्राकृतिक दृष्टिकोणलेहेर्दा भौगोलिक उचाइर धरातलीय स्वरुपका आधारमा तीन प्रदेश हिमालीप्रदेश, पहाडीप्रदेश, तराई प्रदेशमा वर्गीकरण गरेको छ । नेपालको उत्तरदिशामा ताप्लेजुङ्गको कंञ्चनजंघा देखि दार्चुलाको कालापानी सम्म लम्वाकार रुपमा फैलिएको हिमाली प्रदेशको क्षेत्रफल प्राकृतिक आधारमा २२०७७.१५ वर्ग कि.मि. (१५%) तथा जिल्लागत राजनीतिक आधारमा

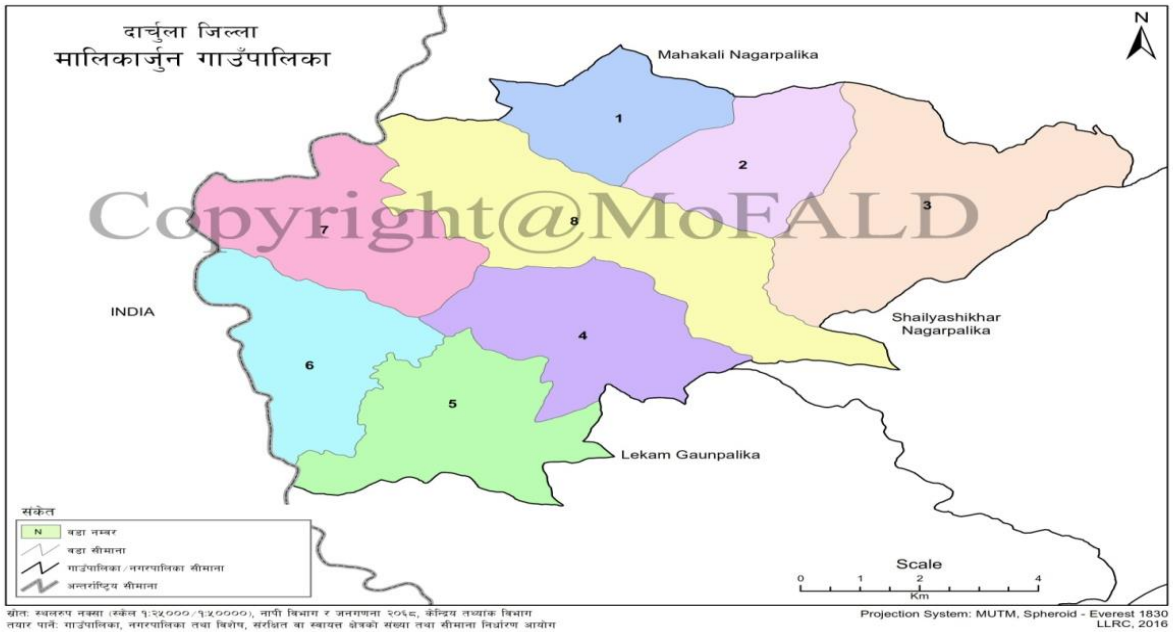

५१,५१३.३५ वर्ग कि.मि. (३५%) रहेको छ । पाँचथर र इलामको पूर्वी भाग देखि वैतडी र डडेलधुराको पश्चिमी भाग वा महाकाली नदीसम्म, हिमाली प्रदेशको दक्षिण र महाभारत पहाड उत्तर तर्फ लम्वाकार रुपमा पूर्वपश्चिम फैलिएको नेपालको पहाडी प्रदेशको क्षेत्रफल, उचाइको आधारमा १,००,०८६.०८ वर्ग कि.मि. (६८ %) तथा जिल्लागत आधारमा ६१,८१६.०२ वर्ग कि.मि. (४२ %) रहेको छ । पूर्वमा मेची नदी देखि पश्चिममा महाकाली नदीपारी दोधारा र चाँदनीको पश्चिमी भाग सम्म, दक्षिणतर्फ नेपाल र भारतको सिमाना रहेको दशगजाक्षेत्र उत्तर र महाभारत पहाड दक्षिणमा

लम्वाकार भई फैलिएको तराईप्रदेश (भित्रीमधेश समेत) को क्षेत्रफल उचाइको आधारमा २५०२०.७७ वर्गकिलोमिटर (१६ %) तथा जिल्लागत आधारमा ३३,८५१.६३ वर्ग कि.मि. (२३ %) रहेको देखिन्छ ।

समुन्द्र सतहवाटमात्र ५९ मिटर रहेको धनुषा जिल्लाको मुसहरनिया भन्ने स्थान नेपालको सर्वाधिक होचो भुभाग र दोश्रो होचो भुभाग झापा जिल्लाको केचनाकवल (७० मिटर) देखि सोलुखुम्बु जिल्लामा अवस्थित संसारको सर्वाधिक अग्लो चुचुरा सगरमाथा (Mt. Everest) ८,८४८ मिटर सम्मको उचाइरहेको नेपालमा ८,००० मिटर भन्दा अग्ला ८ वटा हिमचुचुराहरु छन् । दोलखा जिल्ला स्थित गौरीशंकर हिमाललाई छोएको ८६° १५' पूर्वी देशान्तर रेखाको आधारमा निर्धारण गरिएको नेपालको प्रामाणिक समय, वेलायतको ग्रीनविच ० ° देशान्तर मानिएको स्थानको समय भन्दा ५ घण्टा ४५ मिनेट अगाडी रहेको छ ।

१५०. नेपालका नदी र जलस्रोत :

नेपालमा हिमालय र हिमालयपारी देखि तराई सिरान सम्मबाट उत्पति भएका करिब् ६,००० वटा नदी, खोलानालाहरु छन् । तिनको कुल लम्वाई करिब् ४५,००० किलोमिटर रहेको अनुमान छ । यी ६,००० नदी र खोलानालाहरुमा वग्ने पानी विभिन्न सहायक नदी र खोलानालाहरु हुदै धेरै जसो मुख्य ठूला नदीहरुमा र थोरै जसो अन्य नदीहरुमा मिसिएर भारतको गंगा नदी हुदै हिन्दमहासागर स्थित वंगालको खाडीमा पुगेर समुन्द्रमा समागम भैरहेको देखिन्छ । नेपालका प्रमख ३ नदीहरुको जलाधार क्षेत्र (Watershed Area) का आधारमा नेपाललाई ३ प्रदेश; सप्तकोशी प्रदेश, सप्तगण्डक प्रदेश र कर्णाली प्रदेशमा वर्गीकरण गरेको पाइन्छ । पूर्वी नेपालको सप्तकोशी नदीमा ७ वटा सहायक नदीहरु अरुण, तमोर, दूधकोशी, लिखु, तामाकोशी (भोटेकोशी) र इन्द्रावती नदी मिसिएका छन् । यसरी नै नेपालको सप्तगण्डकी (नारायणी) नदीमा त्रिशुली, वुढीगण्डकी, मर्स्याङ्दी, दरौंदी, सेती गण्डकी, मादी र कालीगण्डकी गरी ७ वटा सहायक नदीहरु मिसिएका छन् । यस्तैगरी पश्चिम नेपालको कर्णाली नदीमा पनि ७ वटा सहायक नदीहरु हुम्लाकर्णाली, मुगुकर्णाली, ठूलीभेरी, सानीभेरी, तिला, बुढीगंगा र सेती नदी मिसिएका छन् । यी नदीहरुका अतिरिक्त मेची, कनकाई, त्रियुगा, कमला, वागमती, तिनाउ, बाणगंगा, राप्ती, बवई, मोहना र महाकली नदीहरु नेपालका विभिन्न भागहरुमा वग्दछन् । नेपालका सवै नदीहरुमा बग्ने जलस्रोतबाट करिब् ८३,००० मेगावाट जलविद्युत उत्पादन गर्न सकिने संभावना रहेको छ । संसारमा ब्राजिल पछी जलस्रोतको दोश्रो धनी देश नेपाल नै हो भन्ने जलस्रोतविदहरुको भनाई रहेको पाइन्छ ।

१५१. नेपालको राजनीतिक वर्गीकरण

ग्रामीण समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणले हेर्दा नेपाल गाउँ नै गाउँ मिलेर वनेको वहुजातीय, वहुभाषिक, वहुसांस्कृतिक र वहुधार्मिक आस्था रहेका मानिसहरुको संगमस्थलको रुपमा रहेको देश हो । विश्वमा नेपालको भौगोलिक अवस्थिति सानो आकारमा रहे पनि यहाँ जातीय, भाषिक, धार्मिक र सांस्कृतिक मात्र होइन हिमाल, पहाड र तराइ जस्तो भौगोलिक विविधता पनि सम्पदाको रुपमा रहेको छ । नेपालरुपी फूलवारी भित्र विभिन्न सयौ जात जाति, आदिवासीहरुको ऐक्यवद्ध र समिश्रणयुक्त वसोवास, रहनसहन र रीतिरिवाजले नै नेपाल एउटा सुन्दर र मनोरम देशको रुपमा कायम रहिआएको छ । नेपालमा अहिले क्षत्री, ब्राम्हण, मगर, थारु, तामाङ्., नेवार, मुस्लिम, कामी, यादव, राई, गुरुङ्., दमाई, लिम्बू, ठकुरी, सार्की, तेली, चमार, कोइरी, सन्यासी, धानुक, मुसहर, पासवान, शेर्पा, भूजेल, कुमाल, राजवंशी, सुनुवार, माझी, दनुवार, चेपाङ्., राजपुत, मारवाडी, सतार, झाँगड, धिमाल, थामी, जिरेल, मेचे, लेप्चा, राउटे, याल्मो, कुसुण्डा लगायतका १०० भन्दा वढी जातजातिहरु ९० भन्दा बढी भाषाभाषीहरु आफ्नो बोलीचालीमा प्रयोग गर्दै वसोवास गरिरहेका छौं । नेपालीजाति (Nepalese Nationality) अन्तर्गत विभिन्न जातजाति उपजातिहरु (Casts), आदिवासी जनजातिहरु (Ethnicitics), प्रजातिसमूह (Races), वंशसमूह (Lineoges), गोत्रसमूहहरु (Clans) को उद्‌गमस्थल र सांस्कृतिक परम्पराहरु वीच कतिपय विविधता भए पनि धेरै पक्षमा आपसी समानता, अन्योन्याश्रित आर्थिक अन्तरसम्वन्ध, उच्च राष्ट्रिय भावना र सामाजिक-सांस्कृतिक सम्मिलनको साथसाथै जैविक वा रक्त समिश्रणको प्रचलन वृद्धि हुँदै नेपाली समाज अहिले यहाँ आइपुगेको छ ।

कृषि पेशा यहाँको मुख्य जीवन निर्वाहको पेशा रहेको छ भने अझै पनि कृषि उत्पादनको क्षेत्रमा व्यवसायिकरण गर्न कठीनाई भैरहेको देखिन्छ । नेपाल अहिले पनि पछौटेपनामा जकडिरहेको छ । यहाँको विविधतापूर्ण भौगोलिक क्षेत्र, जलवायु, हावापानी, जलस्रोत, खनिज सम्पदा, पर्यटकीय स्थल, साँस्कृतिक सम्पदा र वढ्दो दक्ष जनशक्ती नेपालको उज्वल भविष्यको लागि सवल पक्ष हुन् । हामी नेपालीहरुका अगाडि उक्त कमजोरी पक्षलाई पूर्ण उन्मूलन गरेर सबल पक्षलाई वस्तुवादी योजनाका साथ कार्यान्वयन गर्नुपर्ने गंभीर चुनौतीहरु छन् । यसको लागि दक्ष जनशक्तीलाई पलायन हुनवाट जोगाएर देश विकास वा राष्ट्र निर्माणमा लाग्ने दूरदर्शीतापूर्ण, दृढ इच्छाशक्तीयुक्त, सक्षम, सवल, कुशल र उच्च नैतिकतायुक्त राजनीतिक नेतृत्वको खाँचो छ ।

नोट